

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Temmuz-Ağustos 1985 • Sayı: 248-249 • 300 TL (KDV Dahil)

10. İktisatçılar Haftası

Panel Konuşmaları

İKTİSAT POLİTİKALARI VE GELİŞME DOĞRULTULARI

İktisat Politikaları ve Büyüme
Dış Borçlanma ve Finans Kurumlarıyla İlişkiler
Kamu Finansmanı
İstihdam ve Gelir Dağılımı
İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti
İthalatın Liberasyonu

ANADOLU BANKASI

Anadolu
kadar güçlü..

Anadolu
gibi verimli..

**ANADOLU
BANKASI**

Hazine Bankası

I. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organıdır

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ KONUŞMASI (Kaya Ardıç)	3
İKTİSAT POLİTİKALARI VE BÜYÜME (Yakup Kepenek)	5
DIŞ BORÇLANMA VE FİNANS KURUMLARIYLA İLİŞKİLER (Metin Berk)	7
KAMU FİNANSMANI (Ahmet Kurtcebe Alptemoçin)	9
İKTİSAT POLİTİKALARI VE GELİŞME DOĞRULTULARI (Kemal Kurdaş)	17
24 OCAK VE KAMU KESİMİ POLİTİKASI (Burhan Şenatalar)	19
KAMUSAL TERCİHLER SİSTEMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER (İzzettin Önder)	24
İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI (Zafer Boyar)	27
İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI (Halit Narin)	33
İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI (A. Aydın Özeren)	39
İSTİHDAM VE GELİR DAĞILIMI (Mete Törüner)	42
1984 YILI SONUNDA DIŞ EKONOMİK İLİŞKİLER (Taner Berksoy)	46
İHRACATIN PERFORMANSI VE EKONOMİYE MALİYETİ HAKKINDA BİR GÖRÜŞ (İbrahim Betil)	48
TÜRKİYE'NİN DIŞA AÇILMASINDA İKİ DIŞSAL ETKEN: DÜNYA PİYASASI VE YENİ SANAYİ DEVRİMİ (Gülten Kazgan)	52
GELENEKSEL İKTİSAT CEPHESİNDE NELER OLUYOR (VI): YENİDEN TALEP ÜZERİNE	57

Sahibi:

İ. Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Esin Kuyulu

Sorumlu Yayın Yönetmeni :
Nall Satlıgan

Kapak ve Sayfa Düzeni:
Ömer Ülkenciler

YÖNETİM YERİ:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İstanbul
Tel.: 150 50 34 - 150 16 42

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

ABONE KOŞULLARI

Yıllık 3.000 TL (Öğrenci 2.000 TL)
6 Aylık 1.500 TL (Öğrenci 1.000 TL)

Yurt Dışı :

Yıllık 4.000 TL (Öğrenci 3.000 TL)
6 Aylık 2.000 TL (Öğrenci 1.500 TL)

Banka Hesap No:

AKBANK Taksim Şb. (4700)
Türkiye İş Bankası Beyoğlu Şb. (4678)

REKLAM TARİFESİ

Arka Kapak : 150.000 TL
Ön Kapak İçi : 100.000 TL
Arka Kapak İçi : 75.000 TL
İç Sayfalar : 50.000 TL

Basıldığı yer :

YENİLİK BASIMEVİ
Tel.: 143 55 72 — 145 32 48

Eksik sayılarınızı 300 TL'lik posta pulu karşılığı adresimizden sağlayabilirsiniz.

KİTAP

10.

**İKTİSATÇILAR
HAFTASI**

BİLDİRİLERİ

- Büyüme • Dış borçlanma
- Kamu finansmanı
- İstihdam ve gelir dağılımı
- İhracatın performansı ve ekonomiye maliyeti
- İthalatın liberasyonu

Akbank Taksim Şb. 4700 No.lu hesaba
950 TL. yatırılarak isteme adresi:

**İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ GENEL MERKEZİ**
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
Tel: 150 50 34 - 150 16 42

Sunuş Konuşması

Kaya Ardıç

Yayımladığımız metin, Dr. Kaya Ardıç'ın İktisat Fakóltesi Mezunları Cemiyeti adına 18 Nisan 1985 gúnü 10. İktisatçılar Haftasının açılış oturumunda yaptığı konuşmadır. Dr. Ardıç, İFMC Yönetim Kurulu üyesi ve İÜ İktisat Fakóltesi eski araştırma görevlisidir.

Sayın Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı, sayın vali, değerli konuklar,

İFMC Yönetim Kurulu adına «10. İktisatçılar Haftası»nı açarken hepinize «hoş gel-diniz» diyor, haftamıza şeref veren sayın Ba-kanlarımız başta olmak üzere, göstermiş ol-duğunuz ilgiden ötürü teşekkür ediyoruz.

İlgilerini ve katkılarını bizden esirgeme-yen ve sayın hocam Prof. Dr. Y. Üiken'in ge-çen yıl belirttiği gibi, kendisini «İktisatçılar Haftasının sürekli konuşmacılarından» saydı-đımız Başbakanımız Sayın Turgut Özal, ne yazık ki bu yıl aramızda değil. Bildiğiniz gibi kendisi Hannover Fuarı için yurt dışında bu-lunuyor. Ama başta Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Sayın Kaya Erdem olmak üze-re diğer çalışma arkadaşlarını aramızda gör-mek bizleri bir ölçüde teselli ediyor.

24 Ocak 1980'de alınan ekonomik istik-rar önlemleri 5. yılını doldurdu. Türkiye eko-nomisinde bir dönüm noktası olan 24 Ocak kararları ile «serbest piyasa ekonomisine ge-çiş dönemi» diye adlandırılabilir tarihsel bir süreç içinde yaşıyoruz.

Bugün Türkiye ekonomisinin tarihsel gelişme süreçlerini, yapısal özelliklerini, dün-ya ekonomisi ile eklemlenme biçimlerini ve tüm bunlara bağlı sorunlarını 20 yıl öncesi-ne göre çok daha iyi kavramış bulunuyorsak, bunu, kuşkusuz, gerek akademisyen, gerekse meslekten iktisatçılarımızın değerli çalışma-larına borçluyuz.

İFMC'nin, başlattığı İktisatçılar Haftala-rıyla, önemli iktisadi sorunları kamuoyu önünde, her görüşe açık olarak demokratik bir platformda tartışma geleneğinin de bu olumlu gelişmede karınca kararınca bir payı olduğuna inanmak isteriz.

İktisatçının temel işlevi kıt kaynakların etkin kullanımını sağlamak ise, en değerli sermayesi nitelikli, yetişmiş insan gücü olan gelişme sürecindeki Türkiye'mizin değerli ik-tisatçılarından en iyi biçimde yararlanmanın yollarını bulmak yine iktisatçıların kendilerine

düşen bir görevdir. İFMC olarak düzenlediğimiz geleneksel İktisatçılar Haftalarıyla gerek kamuya, gerekse iktisat politikası uygulayıcılarına her kesimden, değişik görüşteki iktisatçıların bakış açılarını, çözümlerini, önerilerini ileterek payımıza düşen görevi yapmaya çalışıyoruz.

Bilindiği gibi, istikrar politikaları, özünde, iki temel iktisadi soruna çözüm getirmek amacıyla alınan bir dizi iktisadi önlemler ve araçlar bütünüdür : enflasyon ve işsizlik.

Kuramsal olarak, serbest piyasa ekonomisinde bu iki belalı sorunun birlikte ve eşanlı çözümünün henüz sihirli formülü bulunmadığı için uygulamada gözlenen, genellikle, kamuoyu önünde her ikisine de çözüm getirmek istenir görünürken, gerçekte, öncelikle birine ağırlık verilerek diğ erinin çözümünün ertelendiği, hatta istenmese de, daha da kötüleştirildiğ idir. İktisat kuramında ünlü «**Keynes'ciler - monetaristler kavgası**» diye bilinen tartışmanın odak noktasını da izlenecek istikrar politikalarında önceliğ in hangi hedefe verileceğ i ve saptanacak hedefe varmak için hangi iktisat araçlarının kullanılacağı konuları oluşturmaktadır.

1980'den bugüne izlenen politikaların da ana hedefi enflasyonu önlemek olmuştur. Ne var ki 1985 Nisanında da enflasyon gene gündemin ilk maddesini oluşturmakta ve bu konuda başarılı olunamadığı bizzat siyasi iktidar tarafından da belirtilmektedir.

Gerçi son beş yıl içinde yaşanan ekonomik olayları, salt fiyatlar genel düzeyine bakarak anlamaya çalışmak bazı yanlış sonuçlara, yanılgılara götürebilir. Kanımızca asıl anlamlı ve önemli gösterge «nispi fiyatlar»daki değ işme olmak gerekir.

Bu açıdan bakıldığında, Türk ekonomisinde enflasyon kadar, hatta ondan da vahim olarak nispi fiyat dengesinin giderek bozulduğunu görmekteyiz. Serbest piyasa ekonomisinin temel kurallarından birisi olan «paranın nötr oluşu» olgusu uyarınca parasal

büyüklikler nispi fiyatları etkilemez. Oysa Türk ekonomisinde, tersine, emisyon hacmi artışları nispi fiyat dengesini bozmakta, bundan da en çok fiyatlarla gelirler arasındaki denge etkilenmekte ve mutlak fiyatlar özellikle ücret gelirleri aleyhine sürekli artış trendi göstermektedir. Emisyon hacmindeki ekonominin reel büyümesinin üstündeki artış ve bunun sonucu nispi fiyat ve gelir dengesinin bozulması ekonomide etkin kaynak dağılımını engelleyerek tüm mikro ve makro dengeleri altüst etmektedir.

Bu ortamda uygulamaya konulan 24 Ocak kararlarının 5. yılında başlıca ekonomik göstergelere bakıldığında, bazı alanlarda başarı sağlanabilirken, bazı alanlarda da istenen sonuçlara ulaşılamadığı gözlenmektedir.

İzlenen yüksek faiz politikası ile banka mevduatları kayda değ er bir artış gösterirken, ithalatın kısmen de olsa liberasyonu ile yıllarca korumacılığ a alışmış, iç piyasaya dönük çalışan sanayimiz dış dünyaya açılmış ve ihracatta önemli artışlar sağlanmış, döviz darboğazları kaldırılmıştır. Buna karşılık aynı faiz politikası sonucu yatırımlar yavaşlamış, bütçe açıkları, cari işlemler açıkları, ihracat artışına rağmen önemlerini korumuş, Türk lirası sürekli değ er kaybetmiş, işsizlik tehlikeli boyutlara varmış, fiyat artışları % 50'lerin altına çekilememiştir. Tüm bu sorunlar, üç gün boyunca haftamızın gündemini oluşturarak, bildirileriyle, çözümlemeleriyle, yorumlarıyla değ erli iktisatçılarımız tarafından enine boyuna tartışılacak, irdelenecektir.

İktisat Politikaları ve Büyüme

Yakup Kepenek

10. İktisatçılar Haftası sırasında düzenlenen “İktisat Politikaları ve Büyüme” konulu panelde 18 Nisan 1985 günü yaptığı konuşmanın özetini yayımladığımız Dr. Yakup Kepenek, dergimizin 239. (Ekim 1984) sayısına “Beşinci Plan ve Sanayileşmeden Vazgeçilmesi” başlıklı yazısıyla katkıda bulunmuştı.

Türkiye gibi gelişme sürecini tamamlamamış ölkelerde, salt sayısal anlamda ekonomik büyümeden değil, üretim ve işgücünün niteliksel değişimini de içeren ekonomik gelişmeden söz etmek gerekir.

Ölkede, 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikası, ekonomik gelişmeyi dışsattımın bir sonucu olarak algılamakta ve bu çerçevede sermaye gelirlerinin yüksek, emek gelirlerinin de olabildiğince düşük tutulmasını esas almaktadır.

Önce, salt dış talebe bağımlı bir gelişme, üretimin niteliğini dikkate almaz. Bir dolar getiren kilim üretimiyle, makine üretimi arasında fark görmez. Dolayısıyla işgücünün daha etkin üretimi, teknolojinin üretimi gibi ekonomik ve toplumsal gelişmenin temel öğelerini bir tarafa bırakır. Kaldı ki, son beş yılın uygulamasının gösterdiği gibi dış ticaret hadlerinin sürekli düşmesi sonucu, ekonomi her geçen gün bir birim döviz için daha fazla mal ve hizmet vererek gerçek anlamda kaynak kaybetmektedir.

İkinci olarak, «sermaye gelirleri artarsa yatırımlar artar» kurgusu uygulamanı da gösterdiği gibi geçerli değildir. Artan sermaye gelirlerinin tüketilmeyen kısmının otomatik olarak üretken yatırımlara dönüşeceği söylenemez. Nitekim son beş yılda, ölkemizde sermaye gelirlerinin artırılması yatırımların artışını sağlamamıştır. Toplam ulusal gelirin 1979’da yüzde 22 dolayında bir bölümü yatırımlara ayrılırken bu oran giderek azalmış ve 1984’te yüzde 18 dolayına inmiştir. Azalma, özel kesim yatırımlarında görölmektedir. Sayısal veriler, yıllık sabit sermaye yatırımlarındaki artışın fiyat artışlarının gerisinde kaldığını göstermektedir. Özetle sermaye gelirlerindeki artış ölkenin üretim olanaklarını genişletici yönde kullanılmamaktadır. Politika, sermaye birikimini artırmamaktadır.

Üçüncü olarak emek gelirlerinin düşük tutulması, kuşkusuz uzun dönemde emek verimliliği, işgücünün etkinliği ve üretime kat-

kısı üzerinde olumsuz etkiler yapacaktır. Ekonomik gelişmede «insan» ögesini dikkate almayan bir yaklaşımın sağlıklı sonuçlar vereceği beklenemez. Ek olarak, emek gelirlerinin düşük tutulmasının yaratacağı toplumsal sorunlar dikkate alınmalıdır.

Özetle, 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikası, ekonomik büyümeyi dış talebe bağlı almakta, emek gelirlerini düşük, sermaye gelirlerini de yüksek tutarak ekonomik gelişmeyi sağlamak istemektedir. Bir ülkenin üretim yapısı salt dış talebe bağımlı olarak gelişemez. Artırılan sermaye gelirleri-

nin üretken yatırımlara dönüşmesi sağlanmayacağı gibi, emek gelirlerinin düşük tutulmasının da, yaratacağı toplumsal sorunlar bir yana, etkin ve verimli bir üretim sürecini sınırlandıracaktır.

Uygulanan ekonomi politikası, beş yılın sonunda ister büyüme açısından alınsın isterse gelişme yönünden değerlendirilsin, üretimi artırma yönünden de başarısız sayılmalıdır. Gerek sermaye, gerekse insan gücü kaynaklarını üretim için harekete geçiremeyen bir ekonomi politikasının başarısından söz edilemez.

Ekonomi ve Ekoloji (I)

Vural Altın
Nejat Aybers
Selahattin A. Göksel
İbrahim Kavrakoğlu
Yalçın Küçük
Ömer Kükner
M. Massarrat
Eralp Özl
Engin Ural
Salahaddin Uzel
Tolga Yarman

Abone Adresi:
Cumhuriyet Cad. 27/6
Taksim - İstanbul

Dış Borçlanma ve Finans Kurumlarıyla İlişkiler

Metin Berk

10. İktisatçılar Haftası sırasında 18 Nisan 1985 günü düzenlenen "Dış Borçlanma ve Finans Kurumlarıyla İlişkiler" paneline yaptığı katkısını yayımladığımız Dr. Metin Berk, American Express IBC Türkiye şubesi genel mşdşr yardımcısıdır.

Yabancı finans kurumlarının şlkemize gelmesi içine kapanık ve kısır bir dōngř içinde gelişmiş olan mali sektörşmşze önemli bir hayatiyet getirmiş ve Türkiye'nin dşnya ekonomilerine entegrasyonunu hızlandıracı bir katalizör görevini yapmıştır. Yabancı bankaların büyük bir girişimle peş peşe Türkiye'ye gelmesi henşz dōrdřncř yılını doldurmamıştır. Demek ki dşnya ekonomileriyle entegrasyon sürecinin henşz çok başlangıcındayız ve alacağımız daha bir hayli uzun yol vardır.

Bildiğiniz gibi yabancı bankaların Türkiye'ye girişleri ilk etapta bir merkez şube kurulması şekli ile olmuş, daha sonra bazı yabancı bankaların önemli şehirlerde şubeler açmaya başladığı gözlenmiştir. Yeni gelişme istidadı gōsteren bir girişim tarzı ise kurulu bir bankadan belirli bir oranda hisse alarak yönetmek alternatifi yanında, iki üç ana yabancı sermayedarla ortak girişimle yepyeni bir banka kurmak girişimleridir. şüphesiz bu son girişim tarzı başarıya ulaşıp, güçlendikten sonra yalnız Türkiye içinde değil, yurt dışına da açılarak şube açmaları ümitle beklenilecek sonuçtur. İşte Türk mali sisteminin dşnya ekonomisi ile entegrasyonu bu aşamadan sonra tamamlanmış olacaktır.

Ancak, bu aşamanın tamamlanmasından sonradır ki Türkiye'de yerleşik finansman kurumları (yerli, yabancı ayrımı olmaksızın) dşnya piyasalarından daha rahat ve ticari şartlarda orta ve uzun vadeli kaynak temin edebilir duruma gelebileceklerdir.

Öte yandan bugün yabancı bankaları «Türk bankalarla aynı finansal ürünleri veren ticari bankalar olarak» gözlemenin gerçeği tamamen aksettirmediği görüşündeyim.

Gerçekten de yabancı bankalar büyük oranda Türk dış ticaretinin finansmanı ile ilgilenmekle beraber, dşnya ölçeğinde şube ağı örgştlenmesi sonucu bugün için Türk bankalarının yapamayacağı önemli bir finansman olayını gerçekteştirebilmektedir. Bu ise

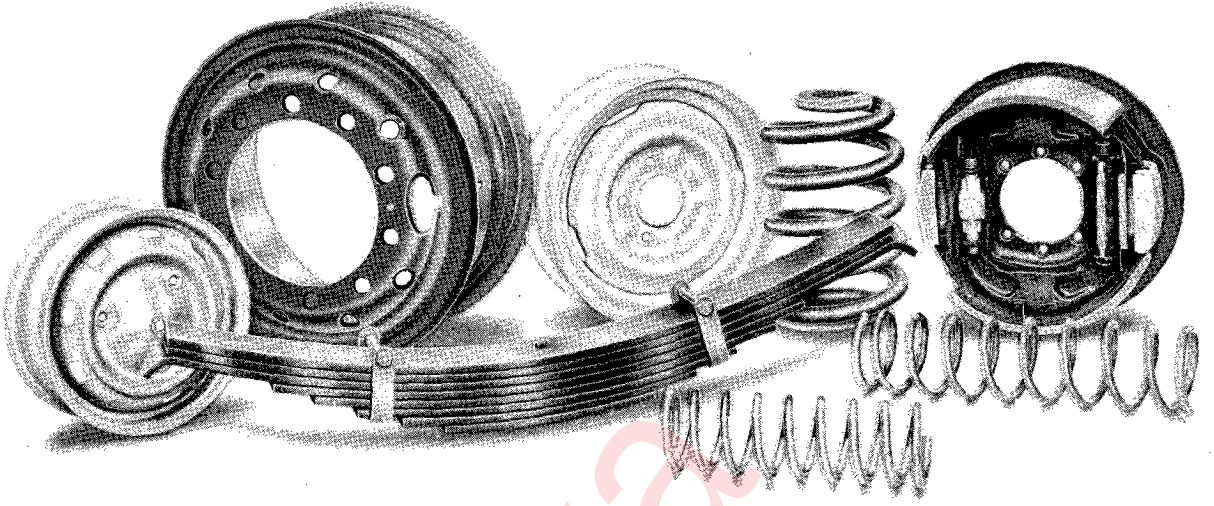
Türk sanayi ürünlerine yurt dışında pazar bulup, satın alıcısını da kredilendirerek Türkiye'nin söz konusu ülkeye bu ihracatı gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır.

Yabancı bankaların yapabildiği ve bugün için Türk bankalarının yapamadığı ikinci bir hizmet ise müşterileri için uluslararası piyasalara çıkararak, orta vadeli işletme sermayeleri ihtiyaçlarını karşılayacak sendikasyonlar organize edebilme yetenekleridir. Ye-

nilerde yabancı bankaların yalnız devlet için değil, özel sektör için de önemli büyüklüklerde sendikasyonlar organize ettikleri de bilinmektedir.

Şüphesiz artan rekabet koşulları ve pazarın gereksinimleri bugün için uygulanmayan ve yeni bir finans türü olan **leasing**, **factoring** gibi yeni bankacılık hizmetlerinin devreye girmesini gerektirecektir.

Bilimsel teknik?

Uzel, 1953 yılında kurulan ve kuruluşunda hiçbir yabancı sermaye olmayan bir devdir. Bugün 60.000 metrekarelik kapalı alanda 2000 uzman personelle üretim yapmaktadır. Uzel, ülkemizde en güvenilir otomotiv yan sanayii kuruluşudur. Treylardan traktöre kadar bütün oto jantlarını, frenlerini, makaslarını, helezon ve yaprak yaylarını ve viraj çubuklarını Uzel üretir. Türk köylüsünün haklı güvenini kazanmış olan MF/Massey Ferguson traktörleri de Uzel üretimidir.

Uzel, çağdaş bilimi, usta bir teknikle uygulayan önemli bir sistemdir.

Uzel: Kalite, kontrol ve güvenlik demektir.

“usta el”

İZOCAM TASARRUFTUR...

Yakıt pahalı, enerji değerli.
Yakıt ve enerji israfı mutlaka önlenmeli.
İzocam çatı, duvar ve borularda, soba ve
radyatör arkalarında en etkili yalıtımı
sağlar, ısı kaybını önler. Paranızı cebinizde,
dövizi yurttan tutar.

**İZOCAM enerjide tasarruf, yakıtta tasarruf
parada tasarruftur.**

Isı yalıtımında İzocam kullanın, büyük
tasarruf sağlayın. Kendiniz için, ülkemiz için...

İZOCAM
"ısıda tasarruf"

Kamu Finansmanı

Ahmet Kurtcebe Alptemoçin

10. İktisatçılar Haftasının "Kamu Finansmanı" oturumunda 19 Nisan 1985 günü yaptığı açış konuşmasını sunduğumuz Ahmet Kurtcebe Alptemoçin Maliye ve Gümrük Bakanı ve Bursa milletvekilidir.

Sayın konuklar, değerli hocalarımız, sevgili öğrenciler;

Konuşmama başlamadan önce böylesine seçkin bir topluluğa hitap etmek fırsatını bana verdiği için «İktisatçılar Haftası»nı düzenleyen sayın Cemiyet yöneticilerine içten teşekkür etmeyi ifası gerekli bir borç telakki ediyorum.

Çağdaş devlette iktisat ve maliye politikaları belirli amaçlara ulaşmayı sağlayan araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu amaçlar özet olarak ekonomik istikrar, kalkınma, belirli bir refah düzeyine ulaşmak ve adil bir gelir dağılımı dengesini gerçekleştirmek olarak açıklanabilir. Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı planlayarak gerçekleşmesini sağlamaktan sorumlu olan devlet, ekonomide öncülük görevini yüklenmiş bulunmaktadır. Bu nedenle piyasa ekonomisinin aksayan yönlerini gidermek, özel sektörün de belirli hallerde desteklenmesi ve teşvik edilmesi ile özel sektörden ülke ve millet refah ve mutluluğu için yararlanılmasını sağlamak durumundadır. Devletten bu yönlendirici fonksiyonu, politika oluşturma ve uygulama aşamalarında ve makro düzeyde gerçekleştirmesi beklenmektedir.

Çağdaş devletin üstlendiği görevler gerek nitelik ve gerekse nicelik olarak devamlı artmaktadır. Böylece ekonomik ve sosyal boyutları giderek büyüyen amaçlara varılabilmesi ve devletçe yüklenilen fonksiyonların istenen düzeyde yerine getirilebilmesi için, devletin büyüyen ihtiyaçlarını karşılayacak finansman kaynaklarına sahip olması gerekmektedir.

Ülkemizde kamu sektörünün bu sektöre mevdu görev ve yükümlülükleri yerine getirmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları sağlamak, özellikle:

— Konsolide Bütçe'nin finansmanını sağlamak,

— KİT'lerinin finansmanını sağlamak,

— mahalli idarelerin finansmanını sağlamak suretiyle mümkün olabilmektedir.

Kamu sektörünün finansmanında:

— Kaynaklarının sağlam olması ve açık finansmandan kaçınılması;

— Ülke ekonomisinin düzeyine uygun bir büyüklükteki ihtiyaçların karşılanması, israf ve gereğini aşan harcamalardan kaçınılması hükümetimizin önemle üzerinde durduğu hususlardır.

Konsolide Bütçenin finansmanını sağlamak için kullanılan başlıca kaynaklar, bildiğiniz üzere, başta vergi gelirleri olmak üzere, vergi dışı normal gelirler, özel gelirler ve fonlar ile iç istikraz ve katma bütçe gelirleridir.

Bu saydığımız gelirlerin devletin cari, yatırım ve transfer harcamalarını karşılaması gerekmektedir.

Bilindiği üzere kamu kesimi genel dengesinde gelirlerin giderleri karşılayamaması bütçe açıklarına neden olmaktadır.

Bu nedenler arasında:

— Vergi sisteminin fiyat artışlarını izleyecek nitelikte olmayışı;

— KİT'lerde kaynak yaratmayı kısıtlayan sabit fiyat uygulamalarını, KİT'lerin verimli çalışmamasını;

— cari harcama büyüklüklerini ve özellikle personel harcamalarının yükünü ve sübvansiyonları ilk planda saymak mümkündür.

Bu açıklamalarımdan sonra şimdi de ekonomik ve mali olayların analizine girmek ve önemine binaen vergiler üzerinde durmak istiyorum. Bildiğiniz gibi ülkemizde 1970'li yılların sonlarına doğru büyük boyutlu enflasyon dönemi yaşanmıştır. Bunun başlamasında ve gelişmesinde temel etken 1973 yılı sonlarında başlayan ve dünya ekonomisini de sarsan petrol krizidir. Ülkemizin büyük finansman gücüne düşmesi ve bu durumun kronikleşmesi petrol krizinin gerek ulusal ve gerekse uluslararası ekonomide yarattığı olumsuz etkilerin bir sonucudur. Bu yıl-

larda yapılan mini kur ayarlamaları ve ekonomiyi ferahlatmak için alınan geçici önlemler finansman sorunlarını çözmeye ve finansman dengesini ve istikrarı sağlamaya yetmemiştir. Ülkemizi içine girdiği bu finansal darboğazdan çıkarmak için 1980 yılı Ocak ayında bir dizi önlem alınması yoluna gidilmiştir. Giderek hız kazanan fiyat artışlarının maktu vergiler üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek, dar gelirli gruplar üzerinde yoğunlaşan vergi yükünü hafifletmek, vergi sistemine etkinlik ve esneklik kazandırmak amacıyla hazırlanan bir dizi vergi tasarısı yasalашmış ve 1980 yılı sonlarında uygulamaya konulmuştur.

Bütün bu uygulamaların devamı olarak kamu finansmanını kolaylaştırma gayesiyle 1985 yılında bugün otuz bir ülkede uygulanan çağdaş bir vergileme düzeni olan Katma Değer Vergisi uygulamasına geçmiş bulunuyoruz. Bu verginin temel felsefesi vergi ödeme gücünü gelirin kazanıldığı anda kavramak her zaman mümkün olmadığı için harcamanın realize edilen bir ödeme gücü olarak kavranmasının sağlanmasıdır. Kaldırılan vergiler dışında ek kaynak sağlayacak olan bu verginin gelir ve kurumlar vergilerini artıracak nitelikte otokontrol araçlarını da beraberinde getirmesinin kamu finansmanını önemli ölçüde rahatlatacağı görüşündeyiz.

Hükümetimizin vergilemede takip etmekte olduğu ilkeler şöyle sıralanabilir:

Temelde vergilerin sayıca az ve kolay anlaşılır olmasına çalışılmaktadır. Ayrıca vergilerin adil ve özellikle herkesin ödeme gücü ile orantılı olmasına gayret gösterilmektedir. Diğer taraftan ekonomiyi büyütmek için kamu kesiminin finansmanında en önemli kaynağımız olan vergilerin kurumlaşmayı ve yatırımları teşvik edici olmasına büyük özen gösterilmektedir. Bunun yanı sıra vergi muafiyeti ve kolaylıkları da tasarruf ve yatırımların teşvikinde bir araç olarak

etkin biçimde kullanılmaktadır.

Biz hükümet olarak vergilemenin lüks tüketimi önleyici ve kaynak israfına engel olucu nitelikte kullanılması için gerekli bütün faktörleri göz önünde tutuyor ve bunun için özen gösteriyoruz.

Sayın dinleyiciler,

Konuşmamın bu bölümünde öncelikle konsolide bütçelerin finansmanında 1980 yılından itibaren beş yıllık dönemde meydana gelen gelişimi toplu olarak değerlendirmek istiyorum.

Daha önce de belirttiğim gibi gerek kamu hizmetlerinin niteliğinin ve niceliğinin artışı ve gerekse aşağı çekilmiş olsa bile yaşanan enflasyon nedeniyle Konsolide Bütçe rakamlarımız, harcama ve gelir olarak büyümüştür:

1980 yılında 1 trilyon 115,5 milyar olan harcamalar, 1984 yılında 4 trilyon 24,8 milyara yükselmiş; gelirler ise 1980'de 955 milyar 7 milyon lira iken 1984'te 3 trilyon 580,5 milyara ulaşmıştır. Bu harcama-gelir balansına paralel olarak dönem içinde uygulanan aktif politikalarla bütçe açıkları, mutlak rakam olarak artmakla beraber GSMH'nin yüzdesi olarak azalan bir trend izlemiştir. 1980 yılında 159 milyar 8 milyon lira olan bütçe açığı, 1984'te 444 milyar 3 milyon liraya ulaşmakla beraber, 1980 yılında GSMH'nin yüzde 3,6'sı iken, 1984 yılında yüzde 2,4'ü düzeyine kadar düşürülmüştür.

Bütçe dengeliği konusundaki temel görüşümüz bütçelerin ekonomik bakımdan **to-lérer** edilebilir bir açık verebileceğinin kabulü şeklinde özetlenebilir. Müsamaha edilebilir bütçe açıkları son gelişmelere göre ülkemizde GSMH'nin yüzde 2'si dolayında bir açık hacmi ile ifade edilebilmektedir.

Hükümetimiz enflasyonla mücadeleyi ön planda tuttuğu için bütçe açıklarını büyütme-

ve bunu açık finansman ile karşılamak yerine iç borçlanmayı tercih etmektedir. Bu suretle açık finansman yerine gönüllü tasarrufları ikame etmiş olmaktadır.

Sayın başkan, sayın dinleyiciler,

1980-1984 döneminde konsolide bütçe büyüklükleri ve kamu finansmanı dengesinin gelişimi ile ilgili olarak verdiğim bu bilgiler ile bütçe büyüklüğü, vergiler, bütçe açıkları ve borçlanmalar gibi konularda hükümetimizin genel felsefe ve politikaları hususunda-ki açıklamalarımın sonra özetle 1985 yılı kamu finansmanından bahsetmek istiyorum.

1985 yılında toplam kamu gelirlerinin 5.063 milyar liraya ulaşması programlanmıştır. Toplam kamu gelirlerinin yüzde 73,7'si vergi gelirlerinden, yüzde 21,3'ü faktör gelirleri ile sosyal fonlardan ve yüzde 5'i de vergi dışı normal gelirlerden sağlanacaktır.

1985 yılı programında da belirtildiği gibi maliye politikasının temel amacı, fiyat artış hızını düşürecek iktisadi ve sosyal gelişmeyi artan oranlarda milli tasarruflara dayandırmak ve mevcut kaynaklarımızı en etkin ve verimli şekilde kullanmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda kamunun cari harcamalarında azami tasarruf sağlanacak, kamu gelirleri artırılacak ve vergi yükünün daha adil ve dengeli şekilde dağılımı sağlanacaktır.

Bu nedenle de vergi gelirlerine gelişen ekonomik faaliyetleri kavrayacak bir esneklik kazandırmak için özen gösterilmiştir. Nitekim daha önce de belirttiğim gibi 1985 yılı başında yürürlüğe giren Katma Değer Vergisi bir açıdan ödeme gücünü de temsil eden harcamayı vergilendirdiğinden ve getirdiği yaygın belge düzeni ile Gelir ve Kurumlar vergilerinde otokontrolü sağlayacağından vergi gelirlerimizin tahmin edilen rakamları aşacağını ümit ediyorum.

Diğer taraftan şunu da belirtmek isti-

yorum ki biz vergileri sadece amaç değil, aynı zamanda tasarruf, yatırım ve kurumlaşmayı teşvik edici araç olarak görüyoruz. Ayrıca vergi idaresini gerek personel, gerek otomasyon ve gerekse diğer yönleriyle güçlendirerek daha etkili hizmet düzeyine çıkarmayı temel hedef edindik. Bu anlamda mükellef - maliye ilişkisini kolaylaştırmak ve ödeme gücü ilkesine göre adil bir vergileme düzeni getirmek için gereken bütün çabayı başlangıçtan itibaren gösterdik ve bundan sonra da göstereceğimiz tabiidir. Bütçenin, gittikçe artan ve geniş bir alana yayılan yatırımları yeterince finanse edebilmesi temel gelir kaynağı olan vergi gelirlerini artırmakla sağlanabilir. Nitekim bu konuda hükümet olarak çağdaş bir vergi düzeni getirdik, fakat bunu da yeterli görmeyerek daha sonra ayrıntılı açıklama getireceğim yeni fon kaynakları ile topluma tasarruf alışkanlığı getirmeyi ve bu suretle yeni finansman kaynakları yaratmayı zorunlu gördük. Çok iyi biliyorsunuz ki, 1980 yılına kadar banka faizlerinin enflasyon oranının altında tutulması, halkın tasarruflarını altın, gayri menkul veya dayanıklı tüketim malları gibi değerlere bağlamasına neden olmuştu.

Beşinci plan döneminde kamu finansmanı konusundaki önemli hedeflerimizi kısaca şöyle özetleyebilirim:

Bu dönemde toplam kamu gelirleri sabit 1983 fiyatları ile yüzde 5,7 artırılabacaktır. Vergi gelirleri yüzde 6,6; faktör gelirleri ise yüzde 6,3 oranında artacaktır.

Değerli misafirler,

Kamu finansmanında önemli bir yeri olan KİT'lerin finansmanı konusuna da biraz ayrıntısına girerek temas etmek istiyorum.

Bilindiği gibi ülkemizde 1930'lu yıllardan beri faaliyette bulunan KİT'lere, tarihi gelişim içinde, bakış açısı farklı olmuştur. Kuruluş

yıllarında ülke ekonomisi içinde sermaye birikiminin yetersizliğini gidermeye çalışmak ve altyapı yatırımlarını tamamlamak, teknolojiyi geliştirmek ve temel mal ve hizmet üretimini devlet eliyle gerçekleştirmek için kurulan KİT'ler ekonomideki paylarını zaman içinde oldukça artırmışlardır.

1950'lerden ve özellikle 1960'lı yıllardan sonra ülkemiz KİT'lerin reorganize edilerek ekonomiye daha etkin katılımlarının sağlanmasına çalışılan bir dönem yaşamıştır. Ancak bu girişimlerde istenen sonuca varıldığı söylenemez.

Yalnız burada şunu da vurgulamak istiyorum: Bugüne kadar çeşitli yönlerine yapılan tüm eleştirilere rağmen yarattığı katma değer, yaptığı üretim miktarı ve istihdam ettiği yüz binlerce işçi ile KİT'lerin ekonomi içinde önemli ve haklı bir yeri olmuştur. Bilindiği gibi 1983 yılında çıkarılan 60 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 2929 sayılı yasa ile ve 1984 yılında yürürlüğe giren 233 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile KİT'ler yeniden düzenlenmiş bulunmaktadır.

Bu yasal düzenlemeler sonucunda İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Bağlı Ortaklıklarının ekonomik gereklere göre verimlilik ve kârlılık ilkeleri doğrultusunda çalışmaları ve ihtiyaç duydukları öz kaynakları kendilerinin yaratmaları ilke olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan 2791 sayılı yasanın 14. maddesi uyarınca kuruluşlarca yapılması gereken yenden değerlendirme ile sabit kıymetler üzerinden ayrılan amortisman tutarının gerçekçi bir biçimde saptanarak, bu yolla yaratılacak kaynakla kuruluşların mali yapılarının güçlendirilmesine imkân sağlanmıştır. Getirilen önlemlerin uygulanması sonucunda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin kârlılık durumu önemli ölçülerde gelişme göstermiştir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin kaynak yaratan veya en azından bütçeye yük getirmeyen kuruluşlar olmaları için yapılan yasal düzenlemeler sonucunda fiyatlarını saptama konusun-

da KİT'ler serbest bırakılmıştır. Bu nedenle yüksek oranlı fiyat ayarlamalarının yapıldığı 1980 yılında KİT'lerin kârı 52 milyar, yaratılan kaynak negatif 24 milyar, 1981 yılında KİT kârları 118 milyar, yaratılan kaynak negatif 43 milyardır. İlk defa 1982 yılında KİT kârları 174 milyara çıkarken, yaratılan kaynak ise pozitif 68 milyar olmuştur. 1983 yılında KİT kârları 163 milyar, yaratılan kaynak 178 milyar; 1984 yılında KİT kârları yeniden değerlendirilmenin etkisiyle 507 milyar, yaratılan kaynak da 387 milyara ulaşmıştır. Görüldüğü gibi KİT'ler devlet bütçesine giderek daha az yük olmaya başlamışlardır. 1985 yılında ise KİT kârlarının 738 milyar ve yaratılan kaynakların 470 milyar lira olacağı öngörülmektedir.

V. beş yıllık plan döneminde, IV. beş yıllık plan döneminden farklı olarak sosyal fonlar hesabı KİT dengeleri içinde yer almamaktadır. 1983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun çerçevesinde KİT'lere ait sabit kıymet satışlarının amortisman ve kârları üzerindeki etkileri plan dönemi için dikkate alınmıştır.

1984 yılında sabit fiyatlarla 94,5 milyar lira düzeyinde gerçekleşmesi beklenen KİT tasarruflarının V. Plan dönemi sonunda 107,1 milyar liraya ulaşması hedeflenmiştir. Tasarruf-yatırım açığının karşılanmasında Genel Bütçeden tasarrufların payının bu plan döneminde düşürülmesi, buna karşılık iç borçlanma dışındaki kaynaklara daha çok ağırlık verilmesi temel ilke olarak benimsenmiştir. KİT'lerin finansmanı için Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmama ilkesi V. Beş Yıllık Plan döneminde de sürdürülmektedir. Ayrıca çalışmalar tamamlandıktan sonra KİT hisse senetlerinin halka satılması aşamasına gelinecektir. Bu senetlerin satışını kolaylaştırmak için tasarruf sahiplerini teşvik edici bazı tedbirler alınması düşünülmektedir. Bu satışlar kapsamlı bir KİT çalışmasını gerektirmektedir. Mali yapısı ve organizasyonun-

da bir iyileştirmeye gitmeye gerek kalmadan satılabilecek veya satıştan önce mali yapısı ve organizasyonu önemli ölçüde iyileştirilerek kârlı firmalar haline getirilebilecek KİT'ler satma yerine kiralanacaktır. Diğer uygulamada, işletme hakkının satılması önerilen KİT'ler olup bu konuda gerekli çalışmalar yapılmaktadır.

V. Beş Yıllık Plan Döneminde KİT Yatırımlarında enerji, madencilik, ulaştırma ve haberleşme gibi altyapıya yönelik sektörlere ağırlık verilmiştir. KİT sabit sermaye yatırımlarının 1983 fiyatlarıyla 1984 yılındaki 746,7 milyar liralık düzeyinden, yılda ortalama yüzde 5,4 artarak, 1989'da 986,7 milyar liraya ulaşması hedef alınmış bulunmaktadır. Bu durumda ekonomide belirli bir düzeyde yatırım oranını sürdürmek mümkün olacak ve kâra geçiş noktası çok uzun vadeli olmayan ve istihdam artırıcı yatırımlar teşvik edilecektir. Tasarruf sahiplerine de yüksek kazançlı bir yatırım imkânı sunulmuş olacaktır.

Kamu finansmanında KİT'lerin finansman dengesinin sağlanması KİT'lere yapılan bütçe transferleri ile sağlanmaktadır. KİT'lere verilen yatırım hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için bütçe yardımları zorunlu görülmüş, KİT'lerin finansman açıkları konsolide bütçe kaynakları ile kapatılmıştır. Ancak konsolide bütçe finansman imkânlarının da kısıtlı olması nedeniyle bütçe açıkları meydana gelmiş ve enflasyonun ülkemizde önemli oranlara yükselmesinde bu açıkların Merkez Bankası kaynakları ile kapatılması önemli bir etken olmuştur. Bu nedenle Hükümetimiz KİT'lerle ilgili olarak kendine yeterlilik, kaynak yaratma, verimlilik gibi ilkelere önem vermektedir.

Kamu finansmanının bir bölümünü de Mahalli İdarelerin finansmanı oluşturmaktadır. Belediyelerin ve özel idarelerin kamu hizmetlerini yerine getirmeleri belli harcamaların karşılanması ile mümkündür.

Hükümetimizin görüşü mahalli idareleri yeterli finansman imkânlarına kavuşturmak olduğundan, 1984 yılından 3004 sayılı kanunla değiştirilen 2380 sayılı «Belediyeler ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun» ile bu idarelere ek finans kaynakları sağlanmıştır. Belediyeler fonu Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca, Mahalli İdareler fonu da İçişleri Bakanlığınca kullanılmaktadır. Bunun dışında akaryakıt tüketim vergileri kanununa göre, bu verginin çeşitli kurum ve kuruluşlara dağıtılan yüzde 55'lik payının yüzde 30'u da belediyelere aktarılmaktadır.

Mahalli idarelerin kendi öz gelirlerine ilave olarak gerek genel bütçeden yapılacak yardımlarda ve gerekse vergi gelirlerinden alacakları paylarda uygulanacak genel kriterlerden kısaca bahsetmek istiyorum. Genel bütçeden seyyanen yaptığımız yardımlara göre; kasaba belediyelerine 1 milyon lira, ilçe belediyelerine 2 milyon lira ve il belediyelerine de 5 milyon lira veriyoruz.

Bunun dışında 1980 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre; kalkınmada öncelikli yöre belediyeleri ile tabii afete uğrayan yöre belediyelerinde nüfus başına 360 lira, diğerlerinde de nüfus başına 240 lira ek yardım yapılmaktadır.

Bu genel ilkeler çerçevesinde: 3 bin nüfuslu kasaba belediyesi 1 milyon 700 bin lira yardım alacak, eğer bu belediye kalkınmada öncelikli yörede ise bu rakam 2 milyon 100 bin liraya ulaşacaktır. 10 bin nüfuslu ilçe belediyesi ise 4 milyon 400 bin lira yardım alacak ve aynı belediye kalkınmada öncelikli yörede ise bu yardım 5 milyon 600 bin liraya çıkacaktır. 50 bin nüfuslu il belediyelerine gelince, yardım rakamı 17 milyon lira olurken, kalkınmada öncelikli yörede bu rakam 23 milyon liraya kadar çıkacaktır.

V. Beş Yıllık Plan döneminde ise, 1983 fiyatlarıyla 1985 yılında 249,4 milyar lira olan mahalli idareler vergi gelirleri yıllık ortalama

yüzde 10,5 artarak, plan dönemi sonu olan 1989'da 322,8 milyar liraya ulaşacaktır. Vergi dışı normal gelirler ile faktör gelirlerinde de yüzde 4 ila 6 arasında artış öngörüldüğünden bu gelişimle harcanabilir gelirleri yılda ortalama yüzde 9,5'luk artış gösterecektir.

Öngörülen gelir kaynakları ile mahalli idarelerin üstlenmiş oldukları kamu görevlerini gereği gibi ifa edeceklerine inanıyorum.

Bütün bu yardımların dışında yukarıda belirttiğim yasa ile belediyelere genel bütçe vergi gelirlerinden de uyguladığımız kriterlere göre pay verilecektir. Genel bütçe vergi gelirleri tahsilatından belediyelere aktarılabilecek toplam pay 1984 yılında 154 milyar lira iken bu rakam 1985 yılında 328 milyar liraya ulaşacaktır.

Diğer taraftan yine akaryakıt tüketim vergisi tahsilatından belediyelerin elde edeceği kaynak miktarı 1985 yılında 22 milyar liraya ulaşabilecektir.

Sonuç olarak Bakanlığımız bütçesinden yapılan yardım hariç 1984 yılında 154 milyar lira olan vergi payları tutarı, 1985 yılında yüzde 127 fazlasıyla 350 milyar liraya ulaşmış olacaktır.

Şimdi de bir finansman aracı olarak yeni bir anlayışla uygulamaya konulan fonlar konusuna değinmek istiyorum.

Kamu yararına bazı programları uygulayabilme çabası ile bütçe olanaklarının elvermediği durumlarda gelişmekte olan pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de bütçe dışı fon kurulması cihetine gidilmiştir.

Ülkemizde birkaç istisna hariç bu fonlar TC Merkez Bankası'nın yönetimindedir. Yönetimi müstakil bir kuruluşa bırakılmış olan «Toplu Konut Fonu» ile «Kamu Ortaklığı Fonu» Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'nca yönetilmektedir. Yine bu iki fonun mali piyasayı canlandırma niteliği bulunduğu, diğer fonlarda bu özelliklerin bulunmadığını da burada belirtmek isterim.

Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Fonları 1984 yılında 2983 sayılı kanunla kurulmuş olup amaç şöyle belirlenmiştir:

«Bu kanunun amacı, istikrarlı ve güvenilir gelir verilmesi suretiyle tasarrufları teşvik ederek sağlanacak ek finansman kaynaklarıyla kamu yatırımlarını süratle gerçekleştirmektir.»

Söz konusu amacı gerçekleştirmek için de üç çeşit yeni mali araç getirilmiştir. Bunlar «Gelir Ortaklığı Senedi», «Hisse Senedi» ve «İşletme Hakkı»dır. Bunlardan gelir ortaklığı senedi ve işletme hakkı mali hukukumuzda yeni kavramlardır.

Sistem şöyle işleyecektir:

— Kamu kurum ve kuruluşlarına (KİT'lere) ait her türlü altyapı tesisleri için gelir ortaklığı senedi çıkarılacaktır.

— KİT ve bağlı kuruluşların satışları için «Hisse Senedi» ihraç edilecektir.

— KİT'ler ve bağlı kuruluşlarının «İşletme Hakkı» satılacaktır. Bu suretle ekonomimize yeni bir tasarruf ve yatırım imkânı kazandırılmıştır. İşletme hakkı satışında temel politikamız ekonomik faaliyetlerdeki kaynak kıtlığına çare bulmak ve rasyonelliğe zorlamaktır. Yine satışla yeni yatırım olanağı yanında, rekabet ortamı ve aynı zamanda orta sınıfın sınıai mülkiyetteki payı yaygınlaştırılacaktır.

Kamu kurum ve kuruluşlarına ait işletmelerin kiraya verilmesinde de aynı yararların sağlanacağı şüphesizdir.

Sonuç olarak şöyle diyebilirim: Gelir ortaklığı ve KİT hisse senetleri satışları, sermaye piyasasının gelişmesine katkı sağlayacak ve küçük tasarruf sahipleri için de güvenli bir tasarruf zemini oluşturacaktır.

Bu uygulamalar birçok Avrupa ülkesinde yapılmış veya hazırlık çalışmaları başlatılmış durumdadır.

Biz bu yasal düzenlemeler ve uygulamalarla ülkemize kamu finansmanı konusunda

yeni ufuklar açtık. Zira burada ilk defa kamu finansman açığının kapatılması için, özel kesimin artan gönüllü tasarruflarından kaynak transferi yapılmaktadır.

Böylece devlet, tasarruf-yatırım ikilisindeki organik bağa olumlu yönde etkide bulunarak sermaye piyasasının gelişmesinde aktif görev almıştır.

Söz konusu mali araçlara karşı başlangıçta duyulabilecek tereddütler kısa sürede ortadan kalkmış ve sağlanan satışlarla sermaye piyasası hareket kazanmıştır.

Kamu finansmanında kullanılan kaynaklardan birisi de dış borçlardır. 1980 yılında 11,4 milyar dolar olan dış borç tutarımız toplam kamu gelirlerinin yüzde 11,7'sini oluşturmuştur. Ancak 1980 yılından sonra kısa vadeli borçlarımızın ertelenmesi ve yeni borçların OECD üyelerinden, IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan daha uzun dönem için alınmış olması nedeniyle borçların vade yapısı düzelmiş, kısa vadeli borçların toplam içindeki payı azalmıştır. 1984 yılında ise ödeme planı ve borç vadelerinin iyi hesaplanması ve geri ödemelerin döviz gelirlerimizi zorlamamasına gayret edilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Plan döneminde ise kamu gelirleri içinde öngörülen dış borç payları 1983 yılı fiyatlarıyla; 1985 yılında yüzde 10,8; 1988 yılında yüzde 10,3 ve planın son yılı olan 1989'da ise yüzde 10 düzeyinde olacaktır.

Kamu finansmanında ısrarla ve kararlılıkla gözettiğimiz ve sürdüreceğimiz temel politikalar Hükümet programımızda ana hatları çizilmiş olan politikalardır. Konuşmam sırasında yeri geldikçe bu politikalara temas etmiş bulunuyorum. Bununla beraber iki temel hususu bir defa daha dikkate getirerek açıklamalarımı bitireceğim.

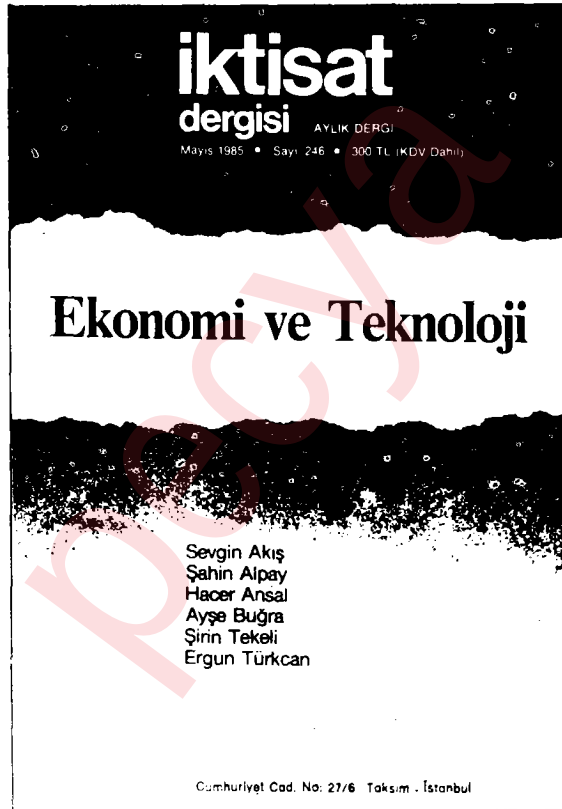
— Devlet bütçesi makul bir büyüklükte belirlenecektir. Devlet, gereksiz sosyal harcamalar ve alanına girmeyen dağınık yatırım programları ile bütçeyi büyütmeyecek ve fi-

finansman glne dmeyecektir.

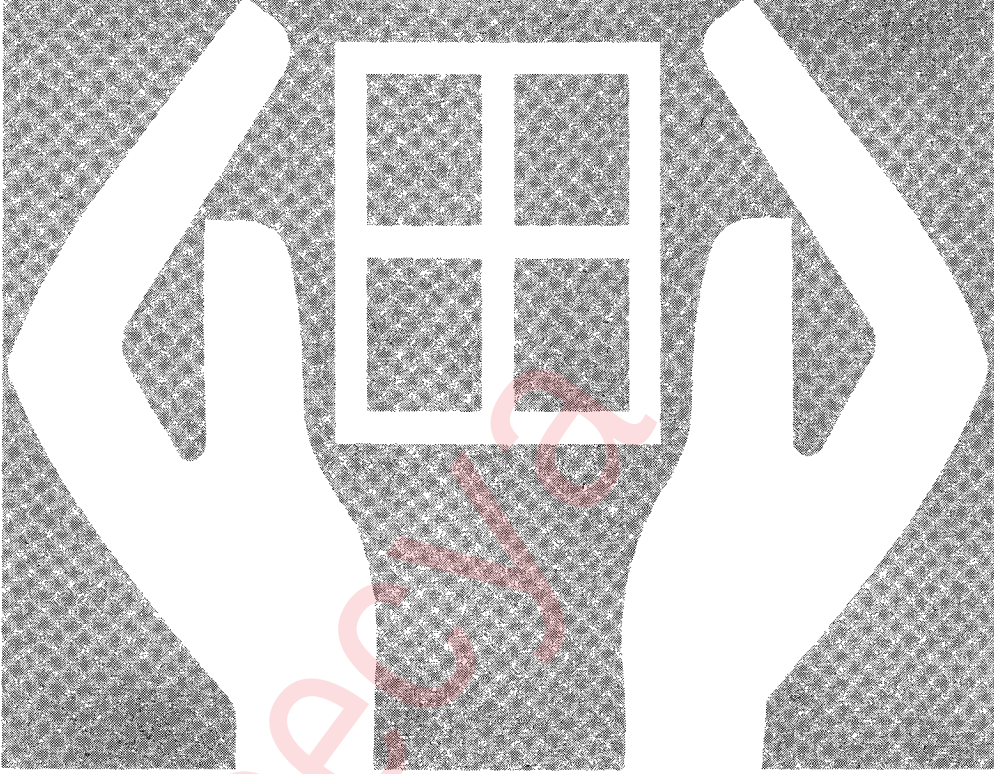
— Devlet bütçesi sağlam gelir kaynakları ile finanse edilecek, enflasyon yaratan veya enflasyonu artıran finansman kaynakları ve metotları kullanılmayacak, başka bir de-

yimle açık finansman ve Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmayacaktır.

Hepinize teşekkür eder, İktisatçılar Haftasının başarılı geçmesini dilerim.

Enerji tasarrufu pencereden başlar, yurda yayılır.

Isıcam'la başlasın yakıt tasarrufu.
Isıcam'la yayılsın yurda.
Isıcam bir tasarruf sembolüdür.
Az yakıtla iyi ısınmanın pencerelerdeki formülüdür.
Isıcam'lı pencerelerden ısı dışarı kaçamaz,
soğuk içeri geçemez.
Hem paradan, hem de ısıdan yana
kazançlı çıkarsınız.

Isıcam®

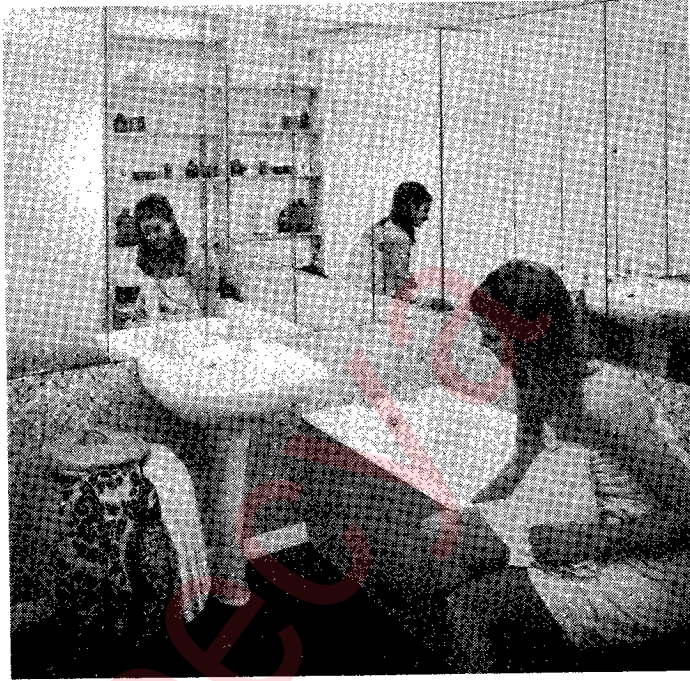
"çift camlı pencere sistemleri"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi Beytem Han Kat 4-8
Şişli, İstanbul Telefon: 146 11 30

Cam Pazarlama A.Ş., Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.'nin bir kuruluşudur.

Banyonuza bir banyo daha katın.

Flotal kristal aynayı koyun banyonuza. Işıltılar dolsun, genişlesin duvarlar. Bir tek fayans bile oynatmadan büyüsün, derinlik kazansın banyonuz. Buhardan, sudan etkilenmeyen, yıllarca aynı nitelikte, aynı güzellikte kalan Flotal kristal ayna ile banyonuza bir banyo daha katın.

FLOTAL®
ETOLAT
"KRİSTAL AYNA"

Cam Pazarlama A.Ş.

Büyükdere Caddesi, Beytem Han Kat 4-8
Şişli, İstanbul Tel: 146 11 30

Kamu Finansmanı

Kemal Kurdaş

10. İktisatçılar Haftası dolayısıyla düzenlenen "Kamu Finansmanı" panelinde 19 Nisan 1985 günü yaptığı konuşmanın özetini sunduğumuz Kemal Kurdaş, eski maliye bakanı, *Ekonomik Politikada Bilim ve Sağduyu* (1979) adlı kitabın da yazarıdır.

I. Kamu finansmanı alanında, sistem açısından, yakın geçmişte ortaya çıkan en olumsuz gelişme Bütçe Dışı Fon uygulamasının çok büyük bir genişlik ve derinlik kazanmasıdır. Normal olarak Kamu Gelirleri ve Kamu Giderleri kapsamı içinde düşünlmesi gereken büyük meblağları, Millet Meclisinin ve Sayıştay'ın ve hatta genel olarak Maliye Bakanlığının kontrolü dışında özel fonlara aktaran ve bu fonlardaki kaynakların hemen hiçbir kontrole tabi olmaksızın Bütçe dışında bir ya da iki kişinin mutlak yetkisiyle sarf edilmesine imkân veren bu uygulama kamu finans düzeninin birliğini ve bütünlüğünü bozarak kamu finansmanı konusunda yapılan vergi yükü, bütçe açığının milli gelire oranı, toplam kamu giderlerinin GSMH'ya oranı, gelirlerin çeşitli vergi kategorilerine göre dağılımı ve giderlerin fonksiyonel dağılımı gibi mukayeseleri sağlıklı ve hassas olmaktan çok uzaklaştırmış, belki de bu konularda tamamen yanlış intibalar verebilecek bir görünüm ortaya çıkarmıştır.

Bugün için adetleri 70 dolayında ve yıllık gelir - gider hacmi 1 trilyona yaklaşık ölçüde tahmin edilen bu fonların kamu finansmanı birliği, bütünlüğü ve sağlığı açısından, Bütçe içinde gerekirse ayrı bir sekiyonda toplanmasını ve fakat gider ihtiyarında normal Bütçe uygulaması dışında daha elastiki ve kolay bir prosedüre tabi olmasını zorunlu görüyoruz.

II. Maliye Bakanlığının çeşitli kısımlarının bu Bakanlık bünyesinden alınıp, başka yerlere bağlanması ve Bakanlığın fiilen bir gelir bakanlığı düzeyine indirilmesi de genel olarak ekonomik politika kadar kamu kesimi finansman politikalarının yürütülmesinde de birliği, bütünlüğü ve kontrolü bozan bir gelişme olmuştur.

III. Bütçe dışı fonların gelirleri kamu kesimi finansman tablosunun gelir hanesine, fon harcamaları gider hanesine kaydedilip komple bir hesap yapıldığı takdirde; 1984 yı-

linda kamu kesimi gider toplamının enflasyon oranının üstünde bir oranda arttığı, GSMH içinde kamu kesiminin gider olarak payının bir miktar büyüdüğü; buna karşılık kamu gelirlerinin GSMH içindeki oranının sadece Konsolide Bütçe rakamları üzerinde yapılan hesapların gösterdiği kadar değilse bile bir miktar düştüğü; sonuçta kamu kesimi finansman açıklarının GSMH'daki oranının önemli bir ölçüde yükseldiğinin tespiti yakın bir ihtimal olarak görülmektedir.

Bu çerçeve içinde şu gelişmeler de dikkati çekmektedir:

a) Kamu kesimi gelirlerinin GSMH'daki oranı, kısaca, geniş anlamda vergi yükü hafif bir düşme ile durumunu koruduğu halde, gelirler içinde dolaysız vergilerin oranı ya da yeri önemli bir kayba uğramıştır. Yüksek oranlı enflasyon dönemlerinde özellikle vergi tarifesi müterakiliğini kaybedip tek oranlı bir tarife durumuna gelmişse; her yeni yılın enflasyon oranı bakımından bir eskisinden daha yüksek olduğu sürece dolaysız vergilerin zayıflamaları normal bir gelişmedir. Weimar Cumhuriyeti döneminde Almanya'da gözlenen bu olay şimdi Türkiye'de tekrarlanmaktadır.

b) KİT kesiminin finansman açıkları sık ve yüksek fiyat ayarlamalarıyla hemen tamamen ortadan kaldırılmıştır. Genel Bütçe, Katma Bütçeler, Bütçe Dışı Fonlar ve mahalli idarelerin açıklarının toplam açıktaki yeri ve önemi ise artmış bulunmaktadır.

c) KİT'ler dışındaki kamu kesiminin hem mutlak hem oran olarak büyüyen finansman açıkları 1983 Aralık — 1985 Nisan döneminde ekonominin genel finansman tablosunu temelinden etkilemiştir. Bu dönemde Merkez Bankasının ekonomiyi finansmanındaki gelişmelerin tamamı KİT'ler dışındaki kamu kesimince kullanılmış, KİT'lerin ve bankacılık kesiminin, genel bir deyimle özel kesimin Merkez Bankası finansmanındaki yerleri nominal olarak aynı kalsa dahi bir kısmı nominal olarak da gerilemiştir.

KİT'ler dışındaki kamu kesimi, Merkez Bankasının bütün imkânlarını kullanmakla da yetinmemiş; özel bankalar kesiminde oluşan fonlardan önemli miktarları da çeşitli tedbirlerle kendine aktarmış; burada da kalmayarak köprü, baraj, ortaklık hisseleri satışları, vergisiz yüksek faizli özel tahvil ihraçları gibi özel araçlarla ekonominin özel kesiminde oluşan fonları da çok büyük ölçüde kendi açıklarının finansmanına kanallize etmiştir. Böylece, son 1,5 yılda ekonomide oluşan bütün fonları kendine çeken bir kamu kesimine karşılık kullanabileceği fonları elinden alınmış, ciddi likidite darlığında bir özel kesim ortaya çıkmıştır.

IV. Kamu kesimi finansmanındaki önemli açık, geçmiş dönemlerde sıkça olduğu gibi, 1983 Aralık — 1985 Nisan döneminde de ekonomide süregelen şiddetli enflasyonun temel kaynağı olmuştur. Ekonomideki adaletin az ve çarpık şekilde dağılımı, Türk parasının değerinin devamlı düşüşü, yüksek faizler, yatırımlardaki durgunluk gibi olumsuz gelişmeler ise, yüksek enflasyonlu bir gidiş ile kökten bağlantılı vakalardır.

24 Ocak ve Kamu Kesimi Politikası

Burhan şenatalar

Yazı, 10. İktisatçılar Haftası sırasında düzenlenen "Kamu Finansmanı" panelinde Dr. Burhan şenatalar'ın 19 Nisan 1985 tarihinde yaptığı konuşmaya dayanmaktadır. Yazar, İÜ İktisat Fakóltesi eski öğretim üyesidir, halen İÜ Siyasal Bilimler Fakóltesinde doçentlik yapıyor.

24 Ocak politikalarının en zayıf halkalarından biri kamu gelirleri ve giderleri ile ilgili politika. Bu politikanın genel amacı dar bir kamu kesimi diye özetlenebilir. Örneğin devlet harcamalarının ve gelirlerinin, bu arada özellikle vergilerin, GSMH'ya oranının düşmesi söz konusu. Devletin belirli alanlardan çekilmesi ve özelleştirmeler, vergi indirimleri ve teşviklerle özel birikimin desteklenmesi, devlet yatırımlarının payının sınırlanması, sosyal amaçlı harcamaların artışı'nın yavaşlatılması vb. bu politikanın başlıca öğeleri. Bu politikanın küçük farklar gösteren versiyonlarına 1980'lerde anti - kriz stratejiler uygulayan çeşitli kapitalist ölkelerde rastlamak mümkün. Bir diğer deyişe, 24 Ocak bir genel ve yaygın yaklaşıma paralel hareket ediyor.

24 Ocak'ın kamu kesimi yaklaşımı bu olmakla birlikte, konuyla ilgili dönemleştirmenin 24 Ocak öncesi ve sonrası biçiminde yapılması yanıltıcı olabilir. 24 Ocak taraftarları genelde böyle bir dönemleştirmeyi yeğliyorlar, çünkü bu onlara «yanış politikalar - doğru politikalar» ya da «bizden önceki kaos - bizimle gelen yeni dönem» gibi ayırımlar için uygun bir temel sağlıyor. 24 Ocak'ın kimi muhalifleri de aynı dönemleştirmeyi benimliyor, herhaide 24 Ocak politikalarının zayıf yönlerini vurgulamayı kolaylaştırdığını düşünerek. 24 Ocak'ın kapsamlı bir tahlili, sanıyorum, zaman ve yer boyutlarını daha geniş almak zorunda: Zaman boyutu açısından 24 Ocak politikaları, anti - kriz bir politika kümesi olduğuna göre, onu önceleyen krizden bağımsız düşünölmesi olanaksız, dolayısıyla konuya Türkiye kapitalizminin yaşadığı bir devresel bunalım çerçevesinde yaklaşmak gerekli. Yer boyutu açısından, Türkiye ekonomisindeki bu bunalımın, dünya kapitalist sisteminin 1970'lerde girdiği durgunlukla ilişkisi netleştirilmeli.

Burada bizim konumuz açısından birinci öğe (zaman boyutu) daha önemli. Biraz

açalım. 1980'lerdeki kamu kesimi politikası 1980 öncesinden çok da bağımsız değil. Çok gerilere gitmemek için, 1970'lerdeki durumdan başlayalım. 1970'te getirilen vergi değişiklikleri, Türkiye ekonomisi için görece geniş kapsamlı kabul edilebilir. Bundan sonra 1970'lerde önemli bir vergi değişikliğinin yasalaşmadığını biliyoruz. 70'lerin ikinci yarısında değişik hükümetlerin getirdikleri (çoğu yönleri benzer nitelikte) vergi tasarıları parlamentodan geçememişti. Yasal düzeydeki bu durgunluğa karşın, vergi sistemi belirli bir değişme göstermekteydi. Bu gelişme reel gelirlerdeki artış artı hızlı fiyat artışının bir sonucuydu ve özellikle gelir vergisinde somutlaşmaktaydı. Tarife yapısı korunurken, nominal gelirlerdeki hızlı artış yükümlülerin giderek daha yüksek oranlı dilimlere geçmesine, dolayısıyla vergi yüklerinin artmasına yol açıyordu. Toplam vergi gelirlerindeki reel artış yanında, dolaysız vergilerin vergi gelirleri içindeki payı yükselmekteydi. 1972 - 77 döneminde dolaysız vergilerde gelir esnekliği 1,9'du. Bu dönemde devlet harcamaları da önemli bir artış göstermekteydi. Üçüncü Plan döneminde merkezi devlet harcamalarının GSMH'ya göre esnekliği 1,4'tü. Yatırımlarda esneklik 2'ye ulaşmaktaydı (1).

Bu sürecin değişmesi için 24 Ocak'ı beklemek gerekmedi. Ekonomik kriz 1977 sonrasında bu süreci açık biçimde etkiledi. Vergilerin GSMH'ya oranı 1977'de % 19,3'ü bulmuşken 1979'da % 18,2'ye, önemli vergi değişikliklerinin henüz yapılmadığı 1980'de de % 16,9'a düştü. 24 Ocak politikaları bu düşüşü sürdürdü, pekiştirdi (1985 için beklenen oran % 15'in altında) (2).

Devlet harcamalarının payındaki gerileme ise biraz daha sonra oluştu. Ancak 70'lerin sonunda harcamaların yüksek düzeyinin korunması, önemli ölçüde büyüyen kamu kesimi finansman açıkları sayesinde mümkün olmuştu. Harcamaların reel düzeyini geri getiren 24 Ocak politikaları ise doğal

olarak, kamu kesimi finansman açığını — ortadan kaldırmaya da — 1980 öncesine göre daralttı (3).

Demek ki, 24 Ocak kamu kesimiyle ilgili olarak yepyeni bir süreç başlatmadı. Genel olarak, krizle başlamış olan süreci pekiştirdi. 24 Ocak'ın açıkça başlattığı şey ise, kamu kesimi ile ilgili ideolojik saldırı idi. Kamu kesiminin verimsizliği, özelleştirme planları, «köprü satışı» vb. üzerine kurulu retorik aslında bu ideolojik saldırı açısından önem taşıyordu. Bu saldırı ve retorik daha genel düzeyde tüketiciyi koruma, tekellerle mücadele gibi kozmetik öğeler de içermekteydi. 24 Ocak beşinci yılını doldurduğunda, batan özel şirketleri kurtarma amacıyla yapılmış devletleştirmelerin kapsamı karşısında özelleştirme yalnızca sözde kalmıştı.

Yatırımlarla ilgili gelişme de ilk bakışta çelişkiliydi. 1980 sonrasında devlet harcamaları gerilerken yatırımlar diğer harcamalardan daha önemli ölçüde etkileniyordu. Örneğin devlet yatırımlarının GSMH'ya oranı 1980'de % 16'dan 1984'te % 11'e düştü. Ancak bu oranlar olayın bir yönünü açıklıyordu. Kriz özel yatırımları daha da şiddetli etkilemişti. Toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı 1978 ve 1979'da % 22 iken 1984'te % 18'e düşmüştü. Özel sabit sermaye yatırımlarının 1984'teki mutlak reel düzeyi 1978'dekinin % 20 gerisindeydi. Devlet yatırımlarının mutlak reel düzeyi ise aynı dönemde % 17 artmıştı. Dolayısıyla devlet kesiminin toplam yatırımlardaki payı 1978'de % 50 iken 1984'te % 59'a çıkmıştı. (5. Beş Yıllık Plan bu oranı yumuşak biçimde düşürmeyi umuyor).

24 Ocak'ın vergi politikası birincil amaç olarak özel birikimi güçlendirmeyi benimseydiğinden, dışarıya ve yatırımlara (bu arada yabancı sermayeye) verilen teşvikler önemli ölçüde genişletildi. Dışarıya (özellikle 1980 - 82 döneminde) etkili olduğu söylenebilir. Yatırımlar için aynı şeyi söyle-

mek olanaksız. Ekonomik durgunluk içinde kapasite kullanımı % 60'lara düşerken özel yatırımlara fazla ümit bağlanmamış olsa gerek. Çeşitli vergi indirimlerinin ve aflarının birincil amacı özel kesimin (yüksek faizin de ağırlaştırdığı) işletme sermayesi sorununu hafifletmekti.

Benzer biçimde ücretlilerin vergileri düşürülürken de, birincil amaç işçilik maliyetlerinin azaltılması idi. Ücretlilerin vergi yükünün artması 1980 öncesinde Türk-İş ve DİSK yanında TÜSiAD'ın da eleştirdiği bir konu olmuştu. 24 Ocak bir yandan ücretlilerin vergi yükünü indirirken, öte yandan YHK eliyle nominal brüt ücretleri, dolayısıyla net gerçek ücretleri frenliyordu (memurlarda da vergi indirimi uygulanırken katsayı artışının durdurulması gibi). Özel sermaye için düşürülen işçilik maliyetleri önemliydi, ama retorik ücretlilerin vergi yükü teması çevresindeydi.

24 Ocak'ın genelde daraltıcı kamu kesimi politikasının önemli ölçüde etkilediği alanlardan biri de sosyal hizmetler. Sosyal amaçlı harcamalardaki daralma hayli çarpıcı.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde anti-kriz politikalar bir yandan sosyal amaçlı hizmetleri kısırkken, öte yandan sosyal amaçlı transfer ödemelerini de daraltıyor. Azgelişmiş ülkelerde sosyal amaçlı transferler zaten çok dar olduğundan, bunların daraltılması da sınırlı oluyor. Daha önemli daralma sosyal amaçlı hizmetlere yönelik harcamalarda görülüyor. Eğitim, sağlık gibi alanlarda nicel ve nitel gelişme sınırlanıyor; bu gibi alanlarda çalışanların reel gelirleri düşürülüyor.

Türkiye'de de sosyal hizmetlerin konsolide bütçe içindeki payı 1979'da % 23,3 iken 1980'de % 22'ye, 1981'de de % 18'e indi. 1983 ve 1984'te % 19'un üzerinde seyrettikten sonra 1985 için öngörülen pay yalnızca % 15'ti. Daha ayrıntıya inilirse, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın genel bütçedeki

payı 1979 ve 1980'de % 4'ü aşıyorken 1985 bütçesinde % 2,5'e düşmüştü. Milli Eğitim Bakanlığı'nın genel bütçedeki payı da 1979 ve 1980'de % 11'i aşıyorken 1985 için % 9'un altına indirildi.

Anti-kriz politikaların genellikle hem gelişmiş, hem azgelişmiş ülkelerde gelir dağılımını bozduğu biliniyor. Bu bozucu etki az gelişmiş ülkeler için çok daha ciddi. Yalnızca birkaç nedenini analım:

a) Azgelişmiş ülkelerde gelir dağılımı zaten gelişmiş ülkelere göre daha bozuk.

b) Bu ülkelerde ortalama gelir düzeyi de zaten hayli düşük olduğundan, belirli reel gelir düşüşlerinin etkisi daha ağır.

c) Bu ülkelerde eğitim, sağlık vb. ile ilgili sosyal göstergeler zaten çok zayıf.

d) Bu ülkelerde sosyal amaçlı hizmetler ve harcamalar zaten dar.

Türkiye 1000 dolar dolayında ortalama yıllık geliri ile birçok azgelişmiş ülkeye göre daha iyi bir durumda olmakla birlikte, gelir dağılımı ve sosyal göstergeler bakımından kendinden hayli fakir kimi ülkelerin bile ardında.

1973 Gelir Dağılımı Araştırması'na göre nüfusun en fakir % 40'ı gelirin % 11,5'ini almaktaydı (1977 sonrasında ve de 24 Ocak politikalarıyla gelir dağılımının daha da bozulduğunu düşünmek için çeşitli nedenler var). En fakir % 40'ın payı Pakistan'da % 17,5, Uganda'da % 17,1, Tayland'da % 17, Güney Kore'de % 18, Tayvan'da % 20,4 (4).

Sosyal göstergelerden yalnızca birkaçına bakmak yeter. Ortaöğretimde okullaşma oranı Türkiye'de 1981'de % 42. Aynı oran Suriye'de % 48, Mısır'da % 52, Peru ve Şili'de % 57, Arjantin'de % 59, Filipinler'de % 63, Kongo'da % 69, Uruguay'da % 70 vb.

Sağlıkla ilgili göstergelerden, bir doktora düşen nüfus Türkiye'de 1980 verilerine göre 1630'du. Bu sayı Venezuela'da 990, Mısır'da 970, Ekvator'da 760, Arjantin'de 430, Yunanistan'da 420.

Yine sağlıkla ilgili göstergelerden bebek ölümleri açısından da Türkiye çok olumsuz bir noktada. Bu konudaki sayılar, bilindiği gibi, belirli tahminlere dayanıyor. O nedenle farklı tahminler söz konusu. Bu tahminlerden en iyimser olanına göre, söz konusu oran Türkiye'de 1982'de % 83'tü. Bu orana rastladığımız diğer ülkeler Honduras ve Zimbabve. Söz konusu oran El Salvador'da % 72, Kongo'da % 68, Tunus ve Ürdün'de % 65, Suriye'de % 58, Meksika'da % 53, Arjantin'de % 44, Yunanistan'da % 14 vb.

Sağlıkla ilgili göstergelerin bu durumuna karşılık sağlık harcamalarının payının düşüklüğü ve gerilemesi hayli dikkat çekici (SSYB'nin genel bütçedeki payının 1985'te % 2,5'e gerilediği belirtilmişti). Merkezi devlet harcamaları içinde sağlık harcamalarının payı çoğu azgelişmiş ülkede % 4-5'i aşmakta. Kimilerinde % 7-8 dolayında, örneğin Bolivya'da % 7,2, Venezüella'da % 7,3, Brezilya'da % 7,4, Tunus'ta % 7,7, Ekvator'da % 7,9.

24 Ocak'ın gelir dağılımı ve sosyal göstergelerle ilgili olumsuz yaklaşımı 5. Beş Yıllık Plan'da da sürdürülmekte. Bu planın 10.000 nüfus için hedeflediği hastane yatağı sayısı 26. Halbuki daha 1977'de ulaşılmış olan sayı 25'ti. Yine 5. Plan döneminde sabit sermaye yatırımları içinde sağlık kesiminin payı % 1 olarak öngörülmüş. (Burada sağlık ve eğitim hizmetlerinin ve harcamalarının yalnız toplumsal eşitsizlik açısından önemli olmakla kalmadığını anımsayalım. Bu tür hizmetler emek gücünün nicel ve nitel özelliklerini geliştirdiği için üretkenlik ve dolayısıyla büyüme üzerinde de etkili oluyor).

Özetlemek gerekirse, 24 Ocak'ın kamu kesimi politikası devlet gelirlerinin artışını sınırladığı gibi, devlet yatırımlarının ve sosyal amaçlı harcamaların gelişimini frenlemekte, zaten bozuk olan vergi yükü dağılımını daha da bozmakta, ayrıca kamu kesimi finansman açıklarına yol açmaktadır. Dolay-

ısıyla bu politika, a) gelir dağılımı, b) fiyat istikrarı, c) yatırımlar (dolayısıyla büyüme) ve d) istihdam üzerinde olumsuz etkiler yapmaktadır.

Bu politika başarılı ve alternatifsiz değil, tam tersine başarısız ve alternatiflidir. 24 Ocak'ın kamu kesimi politikası aslında gelişmiş ülkelerdeki anti-kriz stratejilerin, Türkiye'nin koşulları göz ardı edilerek benimsenmiş kötü bir kopyasıdır.

Düşünülebilecek bir alternatifin birkaç ögesi şöyle sıralanabilir: Teşvik önlemlerinin radikal biçimde daraltılması, vergi denetiminin ve yaptırımlarının kesin ve ciddi biçimde uygulanması, tarımda orta ve büyük mülk sahiplerinin etkin olarak vergilendirilmesi, kentlerde emlak vergisi uygulamasına etkinlik getirilmesi, gelir vergisi tarifesinin enflasyona göre indekslenmesi, ücretliler için özel indirim ilk aşamada asgari ücrete bağlanıp sonra artırılması, yüksek gelir gruplarının vergi yükünün artırılması yoluyla vergilerin GSMH'ya oranının yükseltilmesi, bütçe dışı fonların önemli ölçüde daraltılması, iç borçlanmaya çok sınırlı ölçüde başvurulması, alt-yapı yatırımları ile sağlık ve eğitim harcamalarına hız verilmesi vb.

Şurası açık ki, bu tür bir alternatif, kısa dönemde sermaye sınıfının hoşuna gitmeyecek adımlar içerse de, özünde antikapitalist bir yan taşımamaktadır. Bugün için bu tür bir yaklaşımın bile ne ANAP, ne de yüksek gelir gruplarınca benimsenmesi beklenebilir. Alternatif bir kamu kesimi politikasının önkoşulu, bu politikadan yararlanması söz konusu olan kesimlerin politik etkinliğidir.

NOTLAR

- (1) OECD Economic Surveys 1983-1984, **Turkey**, Paris, 1984, s. 41-43.
- (2) Devlet gelirleri ve giderleri ile ilgili oranlar 1980 sonrası bütçe gerekçeleri ile 5. Beş Yıllık Kal-

kınma Planı ve 1985 yılı Program'ından alınmış ya da hesaplanmıştır.

- (3) Benzer bir durum, çalışan kesimlerin gelirlerinde de izlenebilir. Krizin olumsuz etkileri 1980'den önce ortaya çıkmış, 24 Ocak bu etkileri pekiştirmiştir. Örneğin, SSK verilerine göre ortalama

gerçek ücret düzeyi, 1977 = 100 kabul edilirse, 1978'de 88'e, 1979'da 76'ya düşmüştü. 1980'de 57'ye, 1984'te de 49'a indi.

- (4) Uluslararası karşılaştırmalarla ilgili veriler World Bank, **World Development Report, 1984**, Washington D.C., 1984'ten alınmıştır.

Kamusal Tercihler Sistemi Üzerine Düşünceler

İzzettin Önder

Yazı, 10. İktisatçılar Haftası sırasında 19 Nisan 1985 günü düzenlenen "Kamu Finansmanı" panelinde Dr. İzzettin Önder'in yaptığı konuşmaya dayanmaktadır.

Profesör Önder'in "Katma Değer Vergisi" başlığını taşıyan katkısı, dergimizin 242. (Ocak 1985) sayısında yayımlanmıştı.

«1980 Sonrası Kamu Kesimi ve Finansmanı Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler» başlıklı ana metni ve ona ilişkin yorumları dinledikten sonra, ben tüm bu açıklamalardan ayrılarak, olaylara biraz daha farklı, belki daha geniş bir açıdan yaklaşmak istiyorum.

Üniversal boyutu olmakla beraber, ekonomik olayların belirli zaman ve yer itibarıyla kendi iç dinamikleri olduğu ve bir gelişme doğrusu izlediği bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Ekonomiler hakkında olabildiğince sağlıklı bilgi edinebilmek için, söz konusu genel gelişme çizgisini kavramak önemli geliyor bana. Arızı ve/veya hatta yanıltıcı olaylar üzerinde durmak, sağlıklı sonuca gitmeyi sağlayamaz. Sadece bir örnek vermek gerekirse, bir dönemde bankaların kârlılığı yükselirse, bunu ekonomik gidişle ilgili olumlu bir gelişme göstergesi olarak almak son derece yanıltıcı olabilir. Böyle bir sonuca varabilmek için, genel oluşumla ilgili bir yığın ilave bilgiye başvurmak gerekir. Söz konusu kârlılık, gerçek yatırım kredilerinin reel getirilerinin sonucu olabileceği gibi, zamanı gelmiş borçların ödenmesi için talep edilmiş kredilere yapılan faiz ödemelerinden de kaynaklanabilir. Benzer durum ortaya çıkartan bu iki sonucu aynı değerlemeye tabi tutmanın doğru olmayacağı ise açıktır.

Ekonomi bir bütündür; kamu kesimi, özel kesimle karşılıklı ilişki içinde bulunmakla beraber, genelde özel kesiminin etki alanı hâkim görünümündedir. Zira, bir yandan kamusal mal ve hizmetlerin miktar ve bileşimi, diğer yandan bunların finansman kaynakları üzerinde oluşturulan kamusal kararlar, bir «etik fanusu» içinde alınmamakta, fakat tüm ekonominin işleyişi içinde, etkili gruplarca oluşturulmaktadır. İşte, kamu kesimi böyle bir karar-oluşum ortamında çalışmaktadır.

Açıklaması gerekli olan nokta da, işte bu aysbergdir. Kamu kesiminin özel kesimden farkı, özel kesimde olduğu gibi (ekono-

mik güç = 1 oy) yerine, kamu kesiminde, ekonomik güce ilaveten, (1 politik güç = 1 oy) kuralının geçerli olarak ileri sürülmesidir.

Ekonomik güç, politik güç sahasını örttüğü dozda, sadece özel kesimde değil, kamu kesiminde de kaynaklar üzerindeki karara hâkim olabilmektedir. Birçok bakımdan ekonomik gücün, politik güce de hâkim olması kaçınılmaz olmaktadır. Bir defa, kamu üretimi her alanda, teorik kitaplarda yazılanlar gibi, herkesin yararlanmasına sunulmuş, tüketimde rekabetin olmadığı bir hizmetler grubundan oluşmamaktadır. Aksine, bir iki hizmet grubu dışında, hemen tüm kamu hizmetleri, dışsalıkları olmakla beraber, tüketiminde rekabet olan mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. O zaman, bir bölüşüm sorunu ortaya çıkmakta ve bu bölüşümde yer kapmak için mücadele söz konusu olmaktadır.

Ekonomik gücün politik güç sahasına hâkim olmasını kaçınılmaz yapan ikinci sebep, politik kararlar sonucu yapılan harcamaların finansman kaynağını, ekonomik gücü elinde tutanların varlıklarından yapılan aktarmaların oluşturmalarıdır. Modern vergileme görüşleri altında, yüksek gelir gruplarının vergi yükü görece olarak arttıkça, bir yandan bu yükü hafifletmek, diğer yandan ise bu yükü finanse edilen hizmeti kendi yarar sahaslarına çekebilmek için ekonomik güç ve karar mekanizmasına hâkim olmak bir amaç haline dönüşmektedir.

Politik güç ve karar sürecine hâkim olmak gerekliliğini ortaya çıkartan üçüncü sebep ise, oluşum ve etkisi itibarıyla daha uzun süreli ve bir anlamda da dinamik bir görünüm içindedir. Kamusal yönlendirmeler o şekilde yapılmalıdır ki, sadece şimdiki kaynak dağılımı değil, ilerideki kaynak dağılımı da amaçlanan belirli doğrultuda oluşabilsin! Bunun en çarpıcı örneğini, yeniden gelir dağılımı konusunda kamu kesiminde alınan kararlar oluşturmaktadır. Yeniden gelir dağılı-

mı konusunda geliştirilen önlem ve hizmetler, bir yandan sistemin korunmasına yönelik asgari düzenlemeleri içerirken, diğer yandan da bu yönde geliştirilebilecek potansiyel talepleri nötralize etmek amacına hizmet ediyor görünümü vermektedir.

Bu uygulamayı kolaylaştıran, toplumlar da oluşan sosyal dokulardır. Bir düşünce, görüş ve yaşam felsefesi olarak toplumda beliren sosyal dokular, sistemin kısa süreli yaşatılmasına katkıda bulunacak şekilde, tüm toplumsal kurumları etkisi altına almakta ve onlarda bir davranış ahengi sağlamaktadır. Bu genel oluşum, üniversite ve araştırma kurumlarını da etkileyerek, onların da aynı yönde davranış geliştirmelerini sağlamaktadır. Türkiye’de bölgesel dengesizlikler söz konusu iken, gelişmiş bölgeler, özel ekonomi sahasındaki ilişkileri ile azgelişmiş bölgelerden devamlı rant aktarımı sağlarken, bu rantlar üzerine oturtulmuş vergi gelirlerinin o yöreler yerel idarelerine bırakılması gerektiği, «sivil toplum», «demokrasi» vs. gibi karşı çıkılması zor kılıflar kullanılarak savunulmuştur! Yine bunun gibi, enflasyonist ortam tüm toplumu kısıktırak bağladığında, sermaye ve emek değerlerinin korunması tartışmaları sonucunda, «sermayenin yeniden değerlendirilmesi» teorik bir yapıt gibi gündeme getirilmekte, böylece sadece potansiyel emek değerinden değil, fakat devletin hissesinden de sermayedara meşru formüllerle aktarma yolları oluşturulmaktadır.

Görülüyor ki, «kamu kesimi» kendi kurallarını kendinin belirlediği bir «etik fanus» içinde iş görmemekte, kendi dışında oluşturulan kuralları uygulama aygıtı gibi çalışmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde devlet aygıtının görevleri, «düzen ve kanun» hâkimiyetini sağlamaktır. Yukarıda açıklanan toplumsal doku oluşumları içinde, genel kabul görmüş «düzen» anlayışının ise, ekonomik güçlerin kuralları olacağı açıktır; zira bu güçleri nötralize edecek ve/veya değiştirecek karşı

güç «düzen bozuculuk» olarak nitelendirilecektir. Bu anlayış çerçevesinde, ekonomik güç siyasal gücü tam olarak kapatmaktadır. Oluşturulan toplumsal dokular ise, bu oluşum ve görünümü sistematik olarak doğrulamakta ve savunmaktadır.

İki çok ciddi sebebe bağlı olarak, toplumların bu doku yapısını kırması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, sosyal ve politik ahlak ile ilgilidir; o da, toplumsal kararları kimin verdiği meselesidir. Oylamalara % 100 katılım dahi olsa, halkın kendi çıkar yolları hakkında kesin bilgisi yoksa, kararlar demokratik bir biçimde oluşuyor, denemez. Bu yönde adım atmak için devlete ihtiyaç duyulur. (Eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye oluşumunda asgari fırsat eşitliği sağlamak ve böylece, ileride daha sağlıklı bir toplum oluşumu için devlete ihtiyaç vardır.) Serbest tartışma düzeni, grupların tercih ve isteklerinin toplumda tartışılması, belirli doğrultuda kararlar alınması, «sosyal devlet» anlayışının gereğidir. Kısaca, ekonomik güçlerle çevrelenmiş hâkimiyet alanlarını korumak için değil, fakat bu hâkimiyet alanlarını toplumun uzun dönemli yararları doğrultusunda etkileyip değiştirebilmek için kamu kesimi faaliyet göstermelidir.

Kısa dönemde bir çatışma gibi algılanabilen bu yaklaşım, uzun dönemde bir uzlaşma yolu olarak görülmelidir. İşte kanaatimce, toplumsal dokuların değiştirilmesini gerektiren ikinci çok ciddi sebep, ekonomik hâkim grupların kısa dönemli çıkarlarının kendi uzun dönemli çıkarları ile de, toplumun genel çıkarları ile de çatıştığıdır. 1925 yılında aşarın kaldırılması, Türkiye’de eğitimin bu denli çökmesi, genelde kamu kesiminin erozyona uğraması, gelir dağılımının bozulması hep dönemler arası çıkar farklılığının ortaya koyduğu sonuçlardır. Yukarıda sayılan ve diğer benzer sorunlar çözülmediği takdirde, toplumun uzun dönemli yeniden üretme gücü azalacak ve bugün yöresel gö-

rüntüdeki bozulmalar, ileriki dönemde tüm dokulara yayılarak, toplumsal yeniden üretme güçlerini tahrip edecektir.

Dönemler arası görüş ve çıkar farklılığı açmazını kırmanın en etkin yolu, devletin görelî de olsa, bağımsızlığını kazanmasıdır. Hiç kuşkusuz, bu bir oluşumdur; bir anda ortaya çıkmaz. Ancak devlet, kısa dönemde sorunların geniş kitlelerce tartışılması olanağını sağlayarak, uzun dönemde ise, özellikle beşeri sermaye oluşumunda toplumda olabildiğince fırsat eşitliği yaratarak bu olumsuz açmazın kırılmasına katkıda bulunmalıdır.

Toplumun yararları doğrultusunda karar almak değil, fakat yararları «doğru» teşhis ederek, toplum katmanlarına yaymak ve böylece, oluşturulabilecek toplumsal kararlara katkıda bulunmak görevi, kaçınılmaz bir biçimde üniversiteler ve araştırma kurumlarında yoğunlaşmaktadır. Bu kurumlar, bu asli görevlerinden kaçamazlar. Ekonomik güç çevreleri ve siyasal kurumlar da, söz konusu organlara araştırma ve yayınlarında sahip olma duygusuna kapılmadan, onlarla birlikte olmayı amaçlamalıdır!

İstihdam ve Gelir Dağılımı

Zafer Boyar

Zafer Boyar, Demiryol-İş Sendikası İstanbul şubesi başkanındır. Yandaki yazı, kendisinin 10. İktisatçılar Haftası sırasında düzenlenen "İstihdam ve Gelir Dağılımı" panelinde 19 Nisan 1985 günü yaptığı konuşmaya dayanıyor:

İşsizlik, 1980'li yıllarda da ekonomik sorunlar gündeminin ilk sırasındadır. Nüfusunun yarıya yakın kısmı 25 yaşın altındaki insanlardan oluşan ölkemizde DPT rakamlarıyla 1981 yılında % 12,78 olan işgücü fazlası, 1984 yılında % 16,5'e erişmiştir.

Yurdumuzda her yıl yaklaşık 450 bin kişinin sivil işgücüne katıldığı, buna karşın ancak 100-120 bin kişiye tarım dışı sektörlerde istihdam sağlanabildiği göz önünde tutulursa, işsizlik oranını bırakın geriletmeyi, aynı noktada tutabilmek için dahi her doğan günde bin kişiye yeni iş sahası açılması gerekmektedir.

Uzun yıllardır kâğıt üzerinde değil, uygulamada bu sorunu geri planlara iten ekonomik ve sosyal politikalar sonucu işsizlik giderek daha ağır, daha yaygın ve daha yoğun bir yapıya kavuşmuştur.

25 yaşın altındaki genç işsizlerin, işsizler içindeki oranının % 30'ları gerilerde bıraktığı ve gene mevcut işsizlerden büyük bir bölümünün artık iş bulma umudunu yitirdiği göz önünde tutulursa bu sorunun bireysel ve toplumsal planda ne denli ağır bir tahribat yaptığını görmek mümkündür.

Nitekim son on yıllarda artan fizik ve psikolojik sağlık sorunları, intiharlar, boşanmalar ve yasaların suç saydığı olaylardaki artışların kaynağında büyük ölçüde işsizlik ve geçim sıkıntısının yattığı bir gerçektir.

Bugün işsizlik oranları ölkemize nazaran çok dana düşük olan —ki o ölkelerde işsizlik sigortaları da vardır— birçok ölkenin parlamentosu, hükümeti, sendikaları, basını, araştırma kurumları işsizliğin daha da geriletilmesinin plan ve programlarını teşvik edip uygularken, ölkemiz her geçen yıl biraz daha büyüyen bu ekonomik ve toplumsal hastalığın üzerine laftan öte ciddi bir biçimde gide-memiştir.

Son 5 yıldır izlenen ve iyiye gittiği iddia edilen ekonomik politikanın istihdam alanındaki net sonucu, daha fazla ve daha

uzun süreli işsizlik olmuştur.

Ekonomik tercihlerin ve teşviklerin yönlendirdiği yatırımların genelde istihdam yaratmaktan uzak oluşu, ileri teknolojiler ve sermaye yoğun tercihlerin sadece özel kesimi değil, giderek kamu kesimini de kavraması, sorunun büyümesine yol açan bir başka gelişimdir.

Buna kamudan bir örnek vermek gerekirse, senede 12 bin düz işçinin ortalama 9 ay istihdam edildiği Demiryollarında son yıllarda alınan ve beheri 400 milyon lira civarında olan hızlı yol yenileme makineleri yaklaşık 300 işçinin yaptığı işi 30-35 işçiyle yapabilmekte, daha sonra da senenin 9-10 ayında boş durmaktadır. Bu makineler ve TCDD'nin son yıllarda genel politikaya uyarlı olarak izlediği istihdam politikası sonucu hem istihdam edilen ortalama işçi sayısı, hem de yıllık ortalama çalışma süresi azaltılmıştır.

Bununla, ülkemize ileri teknoloji gelmesin, iddiası içindedeyiz. Üretimde maliyet ve kalite yönlerinden dış rekabetin önem taşıdığı kimya, petrokimya, otomotiv, tekstil, makine imalatı gibi sanayilerde tabii ki ileri teknolojiler kullanılacaktır.

Ancak dış rekabetin söz konusu olmadığı alanlarda tercihler kullanılırken bu tercihleri kullanma noktasında olanların ülkemizin bir numaralı sorunu olan işsizliği altını çizerek düşünceleri gerekmektedir.

Toplumsal bunalımların kaynağını oluşturan işsizliğin önlenmesi için, şu ana kadar başarısı söz konusu olmamış olan

mevcut ekonomik politikanın, işsiz yoksulluktan, çalışanın ve düzenin korkusu olmaktan çıkartıp, ona çalışma onurunu ve olanaklarını sağlamanın bir Devlet görevi olduğunu göz önünde tutarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktayım.

Tasarruf, teşvik, yatırım, ithalat, ihracat, milli gelir gibi olguların ekonomik gündemden inmediği ve üzerinde ciddi gayretler sarf edildiği ülkemizde, üretilen ürünlerin, yaratılan değerlerin kişiler ve sosyal gruplar arasındaki dağılımı, bir başka ifadeyle bölüşüm ilişkileri sürekli gölgede tutulmaya çalışılmıştır, çalışılmaktadır.

Bunun içindir ki ülkemizde gelir dağılımı üzerindeki iddiaları iddia olmaktan çıkartıp istatistik bir veri olarak saptayacak araştırmalar son derece ihmal edilmekte ve zaman zaman da bu ihmale özen gösterilmektedir.

Buna rağmen aralarında yer yer yöntem farklılıkları da olsa 1963-1968-1973 yıllarına dönük yapılmış, sonuçları açıklanmış birkaç gelir dağılımı araştırması ve bunları tamamlayıcı çalışmalar mevcuttur.

Bu konudaki en son araştırma ise DPT tarafından 1968-1979 döneminde gayri safi yurt içi hâsılanın bölüşümünde ücret, maaş ve diğer gelirlerin payını belirleyen çalışmadır.

Elimizdeki en son gelir dağılımı araştırması olan bu çalışmada özellikle tarım dışı sektörlerde ücret ve maaşların toplam gelire olan oranlarını ve yıllar itibarıyla gelişimini görebilmekteyiz.

TARIM DIŞI SEKTÖRLERDE ÜCRET VE MAAŞLARIN TOPLAM GELİRE ORANI (%)

	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Ücretler	29,1	30,6	30,8	29,5	28,3	27,1	26,9	28,2	30,2	29,3	32,1	21,2
Memur Maaşları	15,2	14,6	16,3	17,5	13,4	17,8	15,3	16,2	16,8	18,6	14,0	12,6
Öteki Gelirler	55,7	54,8	52,9	53,0	53,3	55,1	57,8	55,6	50,0	52,1	61,9	66,2

Bu araştırma sonuçlarına göre tarım dışı sektörlerde 1968 yılında yaratılan toplam değerden % 29 pay alan ücretlilerin bu payı 1979 yılında % 21'e, memur maaşlarının 1968'de % 15 olan payı ise 1979'da % 12,6'ya inerken, öteki gelirlerin 1968 yılında % 55,7, 1970'de % 52,9 olan payı 1979 yılında % 66,2'ye ulaşmıştır.

24 Ocak kararlarının uygulamaya girdiği 1980 yılından bu yana ise ne DPT, ne DİE, ne de bir başka resmi kuruluş gelir dağılımına dönük bir araştırma yapıp yayınlama gereği duymadığından, son 5 yılda bu ekonomik tercihin sahiplerince sık sık iddia edilen gelişmeden ücretli ve maaşlılar ya da namı diğer orta direk olarak nasıl yararlandığımızı, durumumuzun ne kadar düzeldiğini istatistik veri olarak göremiyoruz.

Ancak bu arada Dünya Bankası Kalkınma Raporunda Türkiye'de milli gelirin % 20'lik nüfus dilimlerine göre dağılımını gösterir tablolar yayınlanıyor ve bu tablodaki rakamlara baktığımızda, nüfusumuzun % 20'sinin ulusal gelirin % 56,5'ünü aldığı ülkemizde nüfusun % 80'inin ulusal gelirin ancak % 43,5'una sahip olabildiğini görmekteyiz.

TÜRKİYE'DE MİLLİ GELİRİN PAYLAŞIMI

Nüfus Dilimi	Payı %
En alt yüzde 20	3,5
2. yüzde 20	8,0
3. yüzde 20	21,5
4. yüzde 20	19,5
En üst yüzde 20	56,5
En üst yüzde 10	40,7

Evet, gelir dağılımı toplumun büyük bir kesiti için giderek daha da bozulmaktadır ve bunun en önde gelen nedenlerinden biri de enflasyon karşısında ücretliler dahil toplumun büyük bir kesitinin korumasız bırakılmasıdır.

Ülkemizde son on yılda yaşanan gelişmelerle açıkça gördük ki enflasyonun yükseliş dönemlerinde bundan en çok zarar gören kesimler, enflasyonu önleyeceği öne sürülen politikalardan da zarar görmeye mahkûm edilmişlerdir.

Bir başka ifadeyle enflasyon hangi kesimleri eze eze yükseldi ise geriye çekilme iddiaları içindeki son beş yılda da gene aynı kesimleri ezmeye devam etmektedir.

Böyle bir dönemde enflasyon karşısında emeğin değerinin satın alma gücünü koruyabilmenin etkin bir aracı olan toplu sözleşme ve grev hakkı, uzunca bir süre elinden alınan ve daha sonra da işlemesi kolay kolay mümkün olmaz bir biçimde iade edilen işçilerin hem reel ücretleri gerilemiş, hem de 1978 yılında % 23,8 olan, üretim değeri içindeki işçilik maliyeti, 1984 yılında % 8,2'ye düşmüştür.

ÜRETİM DEĞERİ İÇİNDEKİ İŞÇİLİK MALİYETİ

1978 yılında	% 23,3	
1979 yılında	% 20,4	
1980 yılında	% 15,1	
1981 yılında	% 13,2	
1982 yılında	% 10,3	
1983 yılında	% 9,6	Başb. Yük. Den. Kurulu
1984 yılında	% 8,2	KİT Rap. Dayanan Türk-İş Araştırması

Enflasyon süreci içinde ücretlilerin genel maliyet içindeki payı düşüp buna karşın kâr artıyorsa, bu yolla GELİR, tasarruf gücü olmayan kesimden tasarruf gücü olanlara aktarılabilir ve izlenen ekonomik politikanın nihai amacı da bu ise o zaman enflasyonla, ücretlilerin, işçinin elini kolunu bağlama dışında neden ciddi mücadele edilmediği, neden hâlâ enflasyonun % 50 sınırının üzerinde seyrettiğini de anlamak mümkündür.

Bu arada mevcut bölüşüm ilişkileri içinde köklü bir çözüm olmasa da iyi kullanılır

diği takdirde gelir dağılımındaki eşitsizliği giderici yollardan biri de vergilemedir.

Gerçi bu konuda son yıllarda ülkemizde bir kısım düzenlemelerle vergi oranları kademeli bir biçimde geriye çekilmiş, MDV kalmıştır. İmiş, dahası ücretlilere vergi iadesi uygulanmasına geçilmiştir. Ama bunlardan yıllardır verginin yükünü en ağır biçimde taşıyan ücretlilerin yeterince yararlanmasi söz konusu olmamıştır. Çünkü izlenen ekonomik politikanın gereği, memurun katsayısı, işçinin YHK ya da KKK'de sözleşmesi, asgari ücret komisyonunda en az yaşam bedeli belirlenirken, vergi oranlarındaki indirimden dolayı ücretlerin net'inde sağlanan artışlar, kendilerince ilan edilen oranlarda aldığımız varsayılan vergi iadeleri, ek bir zammış gibi dikkate alınarak enflasyon nedeniyle verilmesi gereken —ki enflasyonu da önceden kendileri tespit ediyor— miktardan düşülmüş, bir yerde, vergi oranlarındaki indirim, enflasyonun finansmanında kullanılarak işverene daha ucuz maliyetli işgücü sağlanmıştır.

Diğer yünden, yeni bir vasıtalı vergi olan KDV uygulamasına geçilmiş, ilan edilen ve özünde paylaştığımız amacına rağmen fatura, işçiye, memura, emekliye, geniş tüketici kitlelere çıkartılmış, Yasa çıkarken bu kesimlerin yükleneceği yük dikkate alınmadığından 1985, bu kesimler adına ekstra vergiyle ekstra pahalılık getirmiştir. Bu arada vergi iadesinden yararlandırılan kesimlerin bu iadedden yararlanma yüzdesi KDV ile yitirilenin 1/4'ünü bile karşılamaya yetmemiştir.

Konumuzla ilgili bir değerlendirme yapmak gerekirse, vergi alanındaki bu son düzenlemenin de hem baştaki hem sondaki muhatabı tüketiciler, ücretliler olmuş, KDV ile gelir dağılımındaki bozulmaya yeni bir hal-ka daha eklenmiştir.

Buna rağmen, bu ekonomik tercihin sahiplerince görüntü, sürekli olarak işçiye, memura, emekliye, köylüye bir şeyler verildiği, buna karşılık sermaye kesiminin sıkılıp on-

lardan bir şeylerin alındığı noktasında tutulup empoze edilmeye çalışılmıştır, çalışılmaktadır.

Oysa bu politikanın artık açığa çıkan sonucu odur ki, veriyorum, dediklerinden almaktalar. Alıyorum, dediklerine ise çeşitli yollardan vermektedirler.

Konumu; ücretlilerden küçümsenmez bir bölümünü ilgilendiren ve iyi işlediği, kurallarına uygun işletildiği takdirde enflasyona rağmen gelir dağılımındaki bozulmayı önleyip iyileştirebilecek toplu sözleşme düzeni ve bu düzenin 1985 Türkiye'sindeki görüntüsüyle tamamlamak istiyorum.

Son beş yılın önemli bir kesitinde devrede tutulan Yüksek Hakem Kurulu, izlenen temel ekonomik politikanın başarısı adına, geçmiş yıllarda sözleşmelerle elde edilen kazanımlardan büyük bir bölümünü, her sözleşme yenilemesinde özenle yok ederken, gene, işçilere enflasyonun gerisinde zam vermeyeceğiz, diye diye işçilerin satın alma gücünü % 50 noktasında azaltma başarısı göstermiştir.

Yer yer enflasyon tahminlerinin ikiye katlanarak gerçekleştiği bu dönemde gerçekleşene değil de, bilerek düşük tutulmuş tahmine göre ücret artışı tespitinde bulunan, bunu ilan eden, ancak uygulamada ilan ettiği oranlara dahi uymayan Kurulun bu alandaki başarısı, işçilerin ulusal gelir dağılımındaki paylarının daralmasına, maliyet içindeki paylarının düşmesine, reel ücretlerinin gerilemesine yol açmıştır.

Nitekim bu konudaki olumsuz gidişi, 40 bin işçinin çalıştığı demiryolu taşımacılığı işkolunda ve son 5 yıla dönük olarak yapılan araştırma sonuçlarıyla değerlendirdiğimizde ortaya şu tablo çıkmaktadır.

YHK'nin önce iki, sonra üç yıl üzerinden iki kez TİS yenilemesine ve vergi yasalarında ücretliler lehine yapılan düzenlemelere rağmen, örneğin evli 2 çocuklu, 10 yıl kıdemli bir vasıflı işçinin;

1 kg. ekmek almak için çalışması gereken süre
 1 kg. şeker almak için çalışması gereken süre
 1 kg. et almak için çalışması gereken süre
 1 kg. peynir almak için çalışması gereken süre
 1 çift ayakkabı almak için çalışması gereken süre
 Kira için çalışması gereken süre
 1 çeki odun için çalışması gereken süre

24 Ocak 1980

Öncesi

Mart 1985

13 d.	39 d.
19 d.	44 d.
2 Saat 47 d.	6 Saat 34 d.
2 Saat 06 d.	5 Saat 20 d.
18 Saat 12 d.	39 Saat 19 d.
51 Saat 43 d.	70 Saat 45 d.
10 Saat 32 d.	24 Saat 30 d.

Bu konuda genelde sözleşmesiz kesime ait bir başka örnek, asgari ücret düzeyinde çalışanların durumudur. Son beş yılda üç kez yenilenen tespitle 1980 başlarında ayda brüt 5400 TL olan asgari ücret, bugün ayda brüt

24.525 liraya çıkmış, buna rağmen asgari ücretle çalışan işçi satın alma gücü açısından 1963 yılını arar hale gelmiştir.

Bu konuda sadece iki örnek vermek gerekirse;

1963 yılında 1 günlük çalışmasıyla
 1985 Mart'ında 1 günlük çalışmasıyla sadece
 1963 yılında 1 günlük çalışmasıyla
 1985 Mart'ında 1 günlük çalışmasıyla sadece

1.270 gram et alan işçi,
 457 gram et alabilmekte;
 11 kg. ekmek alabilen işçi,
 4,5 kg. ekmek alabilmektedir.

İşçiler, ücretliler açısından hiç de iç açıcı olmayan bu gelişimler devam ederken yeni bir dönemin hukuki yapısı da oluşturulmuş, önce Anayasanın kabulü, daha sonra 2821-2822 sayılı yasaların çıkışı, genel seçimler ve demokratik işleyişin başlaması 1984 yılı başından itibaren işçi-işveren ilişkilerinde karşılıklı görüşme yolunu yeniden ve yeni kurallarla açmıştır.

Ancak bırakın sözleşme görüşmelerini, daha yetkilerin alınmadığı 1984 yılı başında özel kesim işveren kuruluşları, yeni dönemle ilgili prensip, tavsiye ve hedeflerini saptayıp bunları «zorunlu kurallar» olarak teşkilatına duyururken, Hükümet de çıkarttığı genelgelerle kamu işveren sendikalarının kurulmasını hızlandırıyor; bu konuda Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığını görevlendiriyor ve de Kamu Koordinasyon Kurulunu da bu çalışmaların nihai onay mercii olarak gösteriyordu.

Nedendi bu telaş? Zaten yasal düzen-

lemelerle sendikal etkinliklere, grev hakkına olabildiğince köstek vurulduğu halde bunları da aşarak, işçi kuruluşları karşısında kuraldışı bir kısım kurullar oluşturmak, uluslararası sözleşmeleri, Anayasayı, Sendikalar Yasasını dikkate almadan iktidar eliyle sendika kurdurmak çabaları nedendi?

Ve ne yapacaktı Başbakanlık bünyesinde kurulan bu Kamu Koordinasyon Kurulu? Genelgeye göre, toplu iş sözleşmelerinin milli seviyedeki esaslarını tespit edip, iş barışını koruyacaktır.

Kimle tespit edecek? Bir Devlet Bakanı başkanlığında iki genel müdür, bir müsteşar, üç işveren sendikası temsilcisi, bir DPT uzmanıyla.

Nedir bu kurulun tespit ettikleri? Örneğin 1985 yılı için, bir önceki yılda olduğu gibi, ondan önceki 3,5 yılda olduğu gibi, ikramiyede, eş yardımında, çocuk parasında, giyecek parasında, kıdem ödencesinde, izin süresinde hiçbir artış yapılmayacak ve

enflasyonun % 50'leri devirdiği günümüzde işçiye 150 TL yemek parası ve de 1985 yılı için % 25, 1986 yılı için % 20 zam.

Ve sözü geçen genelgenin 8. bent hükümüne göre de «Kurulca belirlenen genel prensiplere kamu işverenleri ve sendikaları uymak ZORUNDA»ydılar.

Bu zorlama ile kamu kesiminde çalışan 800 bin işçinin emeğini daha ucuza getirerek, onların milyonlarca kişilik aile efradının geçimini daha zorlaştırarak iş barışı sağlanabilir mi?

Tarafsız olması, bu tarafsızlığı güçsüzden yana kullanması gerekenler taraf olursa sosyal barış korunabilir mi?

Lafın özü odur ki; 1982 Anayasası sendika kurmayı, sendikal faaliyeti, toplu sözleşme ve grev yapma hakkını Türk işçisine çok görmemiş, ama çok sınırlamıştır. Bu sınırlamalar 2821-2822'de daha da artırılmıştır.

Buna rağmen, Türk işçi hareketi ekonomik ve sosyal haklarını, demokrasimiz sağlıklı bir yapıya kavuşana kadar, bu yasalar içinde dahi korumanın, koruyabilmenin çabalarını arama çabasına girerken onun önüne, kuraldışı kuruluşlarla çıkıp son beş yılın sıkıntılarını önümüzdeki 4-5 yılda da devam ettirmeye kimsenin hakkı ve de uzun süreli gücü olduğunu sanmıyorum.

Unutmayalım ki, 1961 Anayasamızda olduğu gibi, 1982 Anayasasında da Cumhuriyetimizin nitelikleri arasında sosyallik vardır.

Bu sosyallik içinde;

● ailenin huzur ve refahının korunması için gerekli tedbirleri almak vardır,

● bütün çalışanların, yardıma muhtaçların, emeklilerin haklarını korumak vardır,

● sendikal faaliyet ve grev haklarının amacına uygun kullanılmasının şartlarını yaratmak vardır,

● çalışanların yaptıkları işe uygun ücret almalarını sağlamak vardır.

İnanıyorum ki, bunlar sağlanmadan kalıcı bir çalışma barışı, kalıcı bir sosyal barış sağlanamaz.

Geçici ve zorlamalı bir sosyal barış değil, kalıcı ve dengeli bir sosyal barış istiyorsak; çalışanlardan, işçilerden sağlıklı bir üretim artışı bekliyorsak, bunu demokrasi içinde, onun kurum ve kurallarına uyarak sağlayan ülkelere biraz daha dikkatli bakarak, yaşadıkları deneyimleri bir kez daha hatırlayarak ve çağın gidişini tersine çevirme gayretlerinden vazgeçerek sağlayabiliriz.

İstihdam ve Gelir Dağılımı

Halit Narin

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu genel başkanı Halit Narin, yayımladığımız konuşmayı 10. İktisatçılar Haftası içinde düzenlenen "İstihdam ve Gelir Dağılımı" panelinde 19 Nisan 1985 günü yaptı.

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de, aktif insan gücüne istihdam imkânları yaratmak sorunu güncelliğini muhafaza etmektedir.

Her ne kadar işsizliğin tarif ve değerlendirilmesi üzerinde tam bir mutabakat temin edilememiş ise de, bugün için ülkemizdeki işsizlik problemi düşündürücü boyutlara erişmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan, Türkiye'nin vakit geçirmeden üzerine eğilmesi gereken en önemli konusu, çalışabilir yaş grubuna (15-64) daha fazla istihdam yeri açılması ve yaygın eğitim, hizmet öncesi eğitim, hizmet içi eğitim yolları ile bu kesimin behermehal bir işe yerleştirilmesine çalışmak olmalıdır.

İstihdam sorununu iki açıdan ele almak lazımdır. Bunlardan birincisi; ekonomik açıdan istihdam sorunudur. Ülkenin beşeri kaynaklarının en verimli şekilde kullanımının sağlanması, kalkınma hedeflerine göre seferber edilebilmesidir. Fert bakımından istihdam sorunu ise, kişinin en temel hakkı olan yeterli bir kazanç ve psikolojik tatmin sağlayacak bir işe sahip olabilmesidir.

Gelişmekte olan ülkelerde istihdam yapısal bir sorun karakterini göstermektedir. Nitekim, tarımsal istihdam yapısından tarım dışı istihdama geçiş sırasında, nüfus artış hızının da yarattığı baskı ile gerek açık ve gizli işsizlik, gerek işgücüne katılma oranında düşmeler şeklinde kendini gösteren işsizlik, fert başına ortalama gelirdeki artmalara rağmen yükselmiştir. Bu durum yapısal işsizlik sorunudur.

Devlet Planlama Teşkilatının 5. Beş Yıllık Planda ele aldığı rakamlara bakıldığı takdirde; 1984 yılında toplam işgücü arzının 18.016.000 dolayında olduğu, buna mukabil toplam işgücü talebinin ise 15.706.000 olduğu görülmektedir. Bu duruma göre 1984 yılı içinde toplam işgücü fazlası 2.975.000 olmaktadır. Bu rakama tarım kesimi dahil edildiği takdirde toplam işsiz sayısının 3,5 mil-

yonu çıktığı görülecektir.

Uzmanların bildirdiklerine göre bir ülkede işsizlik oranının % 10'u aşması halinde o ülkede yaşayan insanların sosyal patlamaya hazır duruma gelebileceği varsayımından hareket edildiği takdirde; toplam işsizlik oranı % 16,5'a varan ülkemizdeki işsizlerin ne denli sıkıntı içinde bulunduklarını anlamamak mümkün değildir. Bu kadar yüksek orandaki işsizliğe rağmen ülkemizin bir sosyal çalkantıya sahne olmayışını sadece istatistik rakamlarının yanlışlığına bağlamak aldatıcı olur. Bunun altında yatan gerçek sebep, Türk milletinin sosyal ve aile yapısından gelen yardımlaşma duygusudur. Ailelerinden büyük yardım gören, çeşitli sosyal ve iktisadi nedenlerle iş aramalarını bir süre ertelemiş bulunan bir kısım işsizleri çalışmaya ihtiyacı olmayan mutlu kişiler gibi mütalaa etmek yanlış olur.

Türkiye'deki sektörel istihdam durumuna baktığımızda şöyle bir tablo ile karşılaşmaktayız. 1984 rakamlarına göre tarım sektöründe çalışanlar 9.400.000, sanayi sektöründe çalışanlar 2.000.000, geri kalan tüm hizmetlerde çalışanların sayısı ise 4.300.000 olmaktadır. DPT tahminlerine göre önümüzdeki beş yılda tarımdaki istihdam değişmeyecek, buna mukabil sanayi sektöründe % 20'lik bir artışla 2.400.000, hizmetler sektöründe de % 25'lik bir artışla 5.400.000'e yükselecektir.

DİE'nün yaptığı araştırmalara göre; hane halkı fertlerinin işgücü durumlarına göre dağılımı da şöyledir:

Kentlerde yaşayanların 21 milyon 585 bin kişi olduğunu, bunlardan 5.328.000 kişinin istihdam edildiğini görmekteyiz. İşsiz sayısının ise 653.716 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan işgücüne dahil olmayanların (iş olmadığı halde iş aramayan, ev kadını, öğrenci, emekli, irat sahibi, çalışamaz halde ve diğer) toplam nüfusun % 42'sini oluşturduğu görülmektedir.

İşgücü arzı şehirlerde yaşayan nüfusun

% 27,7'sini oluşturmakta olup, bunun % 24,7'sine istihdam sağlanmıştır. Erkek işgücü arzı toplam kentsel nüfusun % 47,3'ünü, kadın arzı ise % 7,8'ini oluşturmaktadır. Erkek işgücü arasındaki işsizlik oranı % 8,94, kadın işgücü arasındaki işsizlik oranı ise % 23'tür. Kentsel kesimdeki işsizler oranı ise 1982 yılı rakamlarına göre % 10,92'dir.

Gelişmiş olan ülkelerin istatistik rakamlarına baktığımızda, tarım sektöründe çalışanların diğer sektörlerde çalışanlara oranı daima düşük düzeyde bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkemizde de bu ilke göze çarpmaktadır. Nitekim 1979 yılında tarım kesiminde çalışanların oranı % 62,5 iken bu rakam 1984 yılında % 59,9'a düşmüştür; 1989 yılında ise % 54,7'ye düşeceği tahmin edilmektedir.

Ülkemizdeki istihdam durumunun genel olarak tahliline baktığımızda, sigortalı işçiler bakımından özel sektörün arz ettiği önem küçümsenmeyecek ölçüde görülmektedir. SSK istatistik yıllığında belirtildiği üzere, 1983 yılında 2.327.245 kişi olan toplam sigortalı işçilerin 1.584.449 kişisi özel sektörde ve ancak 742.796 kişisi kamu sektöründe istihdam edilmektedir. Bu durum, özel sektörün ülkemizdeki sigortalı işçilerin 2/3'si gibi önemli bir kısmına iş imkânı yaratması açısından üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur.

Bütün bu rakamlar göstermektedir ki, bugün Türkiye'de hiç küçümsenmeyecek ölçüde istihdam sorunu mevcuttur. Yıllardır biriken işgücü fazlasının kısa sürede yok edilemeyecek sayıya ulaşmış olması, önemli bir problemin devam ettiğini göstermektedir.

Bu itibarla, Türkiye'de istihdamı geliştirici ekonomik ve sosyal tedbirleri vakit geçirmeden almak gerekmektedir. Bu tedbirlerin en önemlilerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1) Sosyal ve ekonomik kalkınmanın

uzun vadeli hedefi; çalışma çağındaki nüfus için verimli ve etkili çalışmanın sağlanması, halen çalışanların bütün sektörlerde verimlerinin artırılması olmalıdır.

2) Özel sektörün daha geniş çapta istihdam imkânı sağlayabilmesi için gerekli ekonomik tedbirlerin isabetle alınması ve hür teşebbüsü geliştirici kararların sürekli kılınması şarttır.

3) İstihdam hacmini genişletecek bütün yatırımlar her yönden teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Yatırımlar için gerekli fonları meydana getirecek tasarruflar hem kredi müesseseleri, hem vergi tedbirleri ile geliştirilmelidir.

4) İstihdam politikası sanayileşmeyle ve sektör politikalarıyla entegre edilmeli, özellikle tekstil sanayii gibi emek-yoğun sanayiler teşvik edilmeli, başta kredi olmak üzere enerji ve altyapı yetersizlikleri gibi önemli sorunları bir an önce çözüme kavuşturulmalıdır.

5) İhracatı artırıcı her türlü tedbir vakit geçirilmeden alınmalıdır. İhracat, döviz kaynağı olduğu kadar, yatırım, üretim ve istihdam ihtiyacı ve imkânları yolunu açan hayati bir konudur. İhracatını arzu edildiği ölçüde artıracak bir ülkenin istihdam sorununu azaltacağı tabiidir.

6) Özellikle genç işsizliğini azaltmak amacıyla, gençlere istihdam sağlayıcı işverenler vergi ve diğer yollarda teşvik edilmeli ve gençlerin istihdam edilebilir hale getirilmesinde yardımcı olan işverenlere vergi iadesi uygulaması başlatılmalıdır.

7) Milli yararlar daima ön planda tutulmak kaydıyla, yatırımı, istihdamı, üretimi ve ihracatı artıracak yabancı sermayenin ülkeye celpi için her türlü çalışma yapılmalıdır.

8) Bir yandan yurt içindeki işsizlikle mücadele ederken, diğer yandan yurt dışı istihdam imkânlarını değerlendirmeye devam edilmelidir. Bu cümleden olarak, yurt dışı mü-

teahhitlik hizmetlerinin geliştirilmesi için gerekli önlemler alınmalı ve bu sektöre yardımcı olunmalıdır.

9) Makul ve gerçekçi bir ücret politikası uygulanmalıdır. Bir kısım külfetlerin taşınamayacak işgücü maliyetine dönüşmesi halinde bir yandan müteşebbisin istihdam imkânları yaratacak yeni yatırımlardan vazgeçeceği düşünülmeli, diğer yandan emek-yoğun istihdam yerine mekanizasyon ve otomasyona gideceği unutulmamalıdır.

10) Çalışma barışının devamını sağlayan tedbirler üzerinde titizlikle durulmalıdır. Anayasamızın ışığı altında hazırlanan Sendikalar, Toplusözleşme, Grev ve Lokavt Yasalarının çalışma barışını sağlayacak bir anlayışla uygulanması şarttır.

11) Ülkemizde bir yandan işsizlik mevcut iken diğer yandan doldurulamayan münhal işlerin var olması üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu çelişkinin nedeni kalifiye eleman yetersizliğidir. Özel teşebbüs, Devletin eğitim sisteminden ihtiyaç duyduğu nitelikte kalifiye eleman sağlayamamaktadır. Bu nedenle Hükümet, mesleki ve teknik eğitim meselesini öncelikle ele alarak bir çözüme kavuşturmalıdır.

12) Ülkemizdeki istihdam sorununun azaltılabilmesi için nüfus artış hızının azaltılması zorunludur. % 2'lik bir nüfus artışı sanayileşmiş ülkelere göre çok yüksek bir rakamdır. Bu nedenle, daha ciddi ve netice alıcı aile planlaması tedbirlerinin uygulamaya konulması gerekmektedir.

GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımı kavramı temel olarak iki ayrı anlamda kullanılagelmıştır. Birincisi fonksiyonel dağılım, ikincisi kişisel dağılımdır. Fonksiyonel dağılımdan maksat, gelirin emek gelirleri ile emek dışı gelirler (mülk gelirleri) arasındaki bölüşümdür. Bu dağı-

lım üretim süreci sonunda ortaya çıkan gelirin üretim faktörleri ve sosyoekonomik gruplar arasındaki bölüşümünü gösterir. Kişisel gelir dağılımı ise gelirin kişiler ya da haneler arasında dağılımını gösterir. Kişisel gelirler gelirin türüne, sosyoekonomik gruplara, mesleklere, sektörlerle, bölgelere yaş ve cinsiyete, eğitimin durumuna göre de sınıflandırılabilir.

Gelir dağılımı ile servet (mülk) dağılımı kavramlarının birbirinden farklı anlamlara geldiğini burada belirtmekte yarar vardır. Gelir bir akım olduğu halde, servet bir birikim (stok) kavramıdır. Servette meydana gelen bir artış gerçekte bir gelir unsurudur. Mülkiyetin doğrudan etkisinin tam olması nedeniyle servet dağılımındaki dengesizlik, gelir dağılımının dengesizliğinden daha büyük ölçeklerde olabilir.

Ülkeler geliştikçe gelir dağılımı sorununun önemini yitireceği konusunda görüşler olmasına karşın, bölüşüm ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler, gerek teoride, gerek uygulamada her zaman ilginç tartışmalara yol açmıştır. Büyüyen bir ekonomide faktör paylarının hangi unsurlar tarafından nasıl etkilendiği ve değiştiği, bu değişimin büyüme üzerindeki etkilerinin neler olduğu iktisatçıların özellikle üzerinde durdukları konular olmuştur. Diğer yünden, kişisel gelir dağılımının iktisadi kalkınma sürecinde ne yönde değiştiği konusu da ilgi çekici olmuştur.

Birçok çalışmalardan elde edilen verilere göre çeşitli yönleri ve türleri ile gelir dağılımının azgelişmiş ülkelerde gelişmiş ülkelere daha bozuk olduğu anlaşılmaktadır. Bu bozukluk azgelişmiş ülkelerin sosyoekonomik yapısındaki dengesizliklerin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Emek verimliliğinin sektörler arasında ve aynı sektör içinde çok farklı oluşu, ekonomide az sayıda modern, çok sayıda küçük üreticinin varlığı, ücretli ve maaşlı kesimin toplam nüfus içindeki payının düşük oluşu, tarımın ekonomi-

de egemenliğini sürdürmesi ile öteki sosyal ve kurumsal dengesizlikler azgelişmiş ülkelerdeki gelir dağılımının daha kötü olmasına yol açmaktadır.

Bu gelir dengesizliği söz konusu ülkelerde bir yandan sosyal ve ekonomik yaşamın dağınık, parçalı bir biçimde sürmesine yol açmakta, sosyal, bölgesel ve mesleki hareketliliği önlemekte, kalkınma belli bir aşamaya geldikten sonra da talep yetersizliği doğurmaktadır. Böylece önceleri gelişmeye yol açan etkenler, bir süre sonra gelişmenin engellerini oluşturmaktadır. İktisadi kalkınma, özünde işgücü verimliliğinin artışı olarak nitelendirilebilir. Bu ise, işgücünün tarım ve küçük üreticilik gibi düşük verimli faaliyetlerden özellikle sanayi gibi yüksek verimli sektörlerle aktarılmasını gerekli kılar. Başka bir deyişle, kalkınma yapısal bir değişmeyi içerir. Bir yandan tarım ve tarım dışı sektörlerde işgücü verimliliği artışını, öte yandan işgücü verimliliğinde sektörler arası farkların azaltılmasını öngörür. İşgücü verimliliğinin artırılması temelde işgücü başına daha çok makine ve donatım kullanılmasına bağlıdır. Sanayileşme ile birlikte ücretlilerin toplam nüfus içindeki oranı artar, Devletin etkinliği ve sosyal amaçlı harcamaları çoğalır. Bütün bu etkiler, iktisadi kalkınma sürecinde gelir bölüşümündeki dengesizlikleri azaltıcı etkenler olarak ileri sürülebilir. Nitekim Batının kalkınma modeli daha az sayıda, daha büyük birimlerle üretim yapmayı öngörür. Bu durum üretim araçlarının giderek daha az sayıda elde toplanmasına yol açar. Bu da gelir dağılımını bozucu yönde bir etkidir.

Türkiye’de gelir dağılımı konusunda bugüne kadar yapılan çalışmalar gelirin çok dengesiz dağıldığını, genel bir olgu olarak ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar Türkiye’de gelirin dengesiz dağıldığını göstermekle birlikte, gelirin sosyal sınıflar arasındaki dağılımı, gelirin türlerine göre ve sektörel dağı-

lımı konularında kullanılabilir tutarlılıkta bilgi vermemektedir. Belirli bir gelir düzeyinde, sadece gelirin bölüşümünü iyileştirici tedbirlerle bugün için bazı gelir gruplarının yaşama düzeyini yükseltmek mümkün olsa bile, bu yaklaşım sermaye birikimini yavaşlatarak ülkenin gelişme potansiyelini sınırlandıracak, böylece gelecekte daha yüksek bir yaşama düzeyine ulaşılması gecikecektir.

Bu nedenle çeşitli gelir grupları ve yöreler arasında gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal güvenlik sisteminin tüm toplumu kapsayacak biçimde yaygınlaştırılması, uzun dönemde gerçekleştirebilecek bir amaç olarak benimsenmelidir. Ancak, kısa dönemde gelir artışlarından herkesin asgari ihtiyaçlarını karşılayacak bir pay almasına imkân sağlanmalıdır.

Fertler arası gelir bölümünde olduğu gibi yöreler arası gelişmişlik farklarını kısa dönemde ortadan kaldırmaya çalışmak da, ekonomik bakımdan etkin olmayan kaynak dağılımına yol açarak uzun dönemde sermaye birikimini ve ekonomik gelişmeyi yavaşlatabilir.

Bu nedenle üretken yatırımların yer seçiminde öncelikler ekonomik kriterlere verilmelidir. Azgelişmiş yörelerin kaynaklarını değerlendirilmede özel bir çaba gösterilmesi ve mahalli idarelerin müşterek mahalli hizmet ve yatırımlar açısından etkin çalışmalarının sağlanması gerekmektedir. Bu gerçekleştiği takdirde azgelişmiş yörelerin uzun dönemli kalkınmanın amaçlarına ulaşma bakımından olumlu katkılarda bulunmaları ve yaşama düzeylerinin yükseltilmesi sağlanmış olacaktır.

Sektörel Gelir Dağılımı

İktisadi faaliyet konuları tarım, sanayi ve hizmetler olmak üzere 3 sektörde toplanmıştır. Bu 3 sektörün her biri için gelir dağılımını incelediğimizde dikkate değer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki hanelerin % 49'u

tarım, % 18'i sanayi ve % 33'ü de hizmetler kesiminde bulunmaktadır. Bu 3 sektörden sadece hizmetler kesimindeki hanelerin toplam gelir içindeki payları nüfus paylarından yüksektir. Buna karşılık, en dengesiz gelir dağılımının tarım kesiminde olduğu görülmektedir ki en düşük ortalama gelir de bu kesimdedir. Hizmetler kesimi ise ortalama gelirin en yüksek olduğu kesim olarak ortaya çıkmaktadır.

HANE HALKI REİSLERİNİN ÇALIŞTIĞI İŞKOLUNA GÖRE SEKTÖREL GELİR DAĞILIMI

	Hane Halkı Sayısı	Hane Halkı Yüzdesi	Toplam Gelir (Milyon TL)	Toplam Gelir Yüzdesi
Tarım	3.348.190	49,1	73.799	43,8
Sanayi	1.218.838	17,9	29.228	17,4
Hizmetler	2.251.123	33,0	65.393	38,8
TOPLAM	6.818.151	100,0	168.420	100,0

Sosyal Kesimlere Göre Gelir Dağılımı

Türkiye'de sosyal kesimlere göre hazırlanmış gelir dağılımı tablosu incelendiğinde; nüfus içinde en düşük paya sahip olan «Sermaye ve Serbest Meslek Sahipleri»nin gelirden en büyük payı aldıkları görülmektedir. «Ücretliler» ile «Küçük Üreticiler»in toplam nüfus içindeki payları gelirden aldıkları payların çok altındadır. Buna karşılık nüfusun yalnızca % 10,7'si kadarını oluşturan «Sermaye ve Serbest Meslek Sahipleri»nin gelirden aldıkları pay nüfus paylarının 3 katından çoktur (% 35,2).

Türkiye'deki hanelerin yarısından çoğunun küçük üreticilik faaliyeti ile geçimlerini sağlamaları ekonominin yapısını belirlemektedir. Bunların toplam gelirden aldıkları pay sadece % 18'dir. Öte yandan «Sermaye ve Serbest Meslek Sahipleri» kesiminde 544.075 büyük çiftçi hanesi yer almaktadır. Büyük çiftçilerin toplam gelirden aldıkları pay ise % 24'tür.

Gelirin Türlerine Göre Dağılımı

Türkiye'de elde edilen toplam net gelirin % 28,3'ünü «ücret» gelirleri, % 41,2'sini «kâr, faiz, rant» gelirleri ve % 30,5'ini de «küçük üretici» gelirleri oluşturmaktadır. Türkiye'deki hanelerin yarısından çoğunun (3.733.337 hane) «küçük üreticilik» geliri elde etmesi ekonomide küçük üreticiliğin ne derece yaygın

olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir. «Kâr, faiz, rant» geliri elde eden 1.282.130 hanenin 544.075'ini büyük çiftçiler, 133.083'ünü ise büyük tüccar ve sanayicilerle serbest meslek sahipleri oluşturmaktadır. Geri kalan 604.224 hanenin büyük çoğunluğu ücretliler ve küçük üreticiler kesiminde rant geliri elde eden hanelerdir.

SOSYAL KESİMLERE GÖRE HANE HALKININ VE TOPLAM GELİRİN DAĞILIMI (TÜRKİYE)

	Hane Halkı Sayısı	Hane Halkı Yüzdesi	Toplam Gelir (TL)	Toplam Gelir Yüzdesi
Ücretliler	2.532.919	37,0	54.056.837.120	31,9
Sermaye ve Serbest Meslek Sahipleri	730.625	10,7	59.554.811.904	35,2
Küçük Üreticiler	3.577.284	52,3	55.610.163.200	32,9
TOPLAM ^a	6.840.828	100,0	169.221.812.224	100,0

^a: Mesleği belli olmayanlar toplam içinde yer almamıştır.

TÜRKİYE'DE GELİRİN TÜRLERİNE GÖRE HANE HALKININ VE TOPLAM GELİRİN DAĞILIMI

	Sayısı Hane Halkı	Hane Halkı Yüzdesi ^b	Toplam Gelir (TL)	Toplam Gelir Yüzdesi
Ücret geliri	2.741.094	35,4 (39,8)	43.566.733.056	28,3
Kâr, faiz, rant geliri	1.282.130	16,5 (18,6)	63.261.456.640	41,2
Küçük üreticilik geliri	3.733.337	48,1 (54,1)	46.958.321.664	30,5
TOPLAM ^a	7.756.560	100,0	153.786.511.360	100,0

^a: Toplam içinde izafi kira, emekli ve burs gelirleri ile türü belirsiz gelirler yer almamıştır.

^b: Parantez içindeki oranlar Türkiye'de mevcut 6.895.034 hane içindeki payları göstermektedir.

Gelirin sosyal adalet ilkelerine göre yeniden dağıtımında üzerinde önemle durulması gereken politikalardan biri vergi politikasıdır. Yakın zamana kadar ele alınmamış bu konunun sabit gelirliyi koruyacak biçimden yeni-

den düzenlenme çabalarını takdirle karşılıyoruz. Hızlı fiyat artışları sabit gelirliyi aleyhine gelir dağılımını daha da bozan bir etken olmuştur. Bu nedenle enflasyon en kısa sürede aşağıya çekilmelidir.

Konuşma

İstihdam ve Gelir Dağılımı

A. Aydın Özeren

Aydın Özeren, Türkiye Otomobil-İş Sendikası genel başkanındır; sunduğumuz konuşmayı 19 Nisan 1985 günü 10. İktisatçılar Haftasının "İstihdam ve Gelir Dağılımı" konusuna ayrılmış panelinde yaptı.

Sayın başkan, değerli izleyiciler,

10. İktisatçılar Haftasında, bağımsız bir işçi sendikasının görüşlerini belirtmesine imkân veren İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyetinin sayın yöneticilerine teşekkür ediyor, hepinize saygılar sunuyorum.

Gelir dağılımındaki adaletsizlik, Türkiye ekonomisinin yapısal sorunları arasında yer almaktadır. Elimizdeki tüm veriler, gelir dağılımındaki adaletsizliğin yeni bir sorun olmadığını ve emek gelirleri aleyhine derinleşerek sürdüğü gerçeğini sergilemektedir.

Türkiye, Dünya Bankasının 1973 verilerine göre gelir dağılımı en bozuk ülkeler sıralamasında en nlerdedir. Gelir dağılımının özellikle son beş yıldır izlenen ekonomik politikalar sonucunda daha da bozulduğu bilinmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizliğin derinleşmesinin emekçi kitlelerin yoksullaşması, toplumsal refahın gerilemesi demek olduğu açıktır.

Türkiye'de ekonomik bunalımın, işçi ve emekçi kitleler açısından yarattığı temel sorunlar, enflasyon ve işsizliktir. 24 Ocak 1984'ten bu yana izlenen ihracata dayalı sanayileşme modeli ile istihdam artırıcı ekonomik politikalar tümü ile dışlanmıştır.

lke ekonomisine yn verenler, işsizlikle mücadele hedefini benimsememektedir.

Temel ekonomik hedefler, ihracatı artırmak ve enflasyonu düşürmek olarak açıklanmaktadır. Yalnızca işçi ve emekçi yığınlara ödetilen ağır bedele karşılık, ihracatı artırma hedefi bir ölçüde gerçekleştirilmektedir.

İşsizlikle mücadeleye yönelik ekonomik ve sosyal politikaların dışlanması ve enflasyonla mücadele adına bugün uygulanan ekonomik politikaların gelir dağılımındaki adaletsizliği daha da derinleştirici etkileri olmaktadır. Enflasyonu alt etmek için, gelir dağılımını emek gelirleri aleyhine daha da bozmanın bir zorunluluk olmadığı bilinmektedir.

Kısaca bu konuya değindikten sonra, is-

tihtam ve gelir dağılımı ilişkisine geçmek istiyorum.

Şu gerçek yaşanmaktadır. Türkiye'de enflasyonu aşağı çekmek adına izlenen ekonomik politikalarla aşağı çekilen, işçi ve emekçi kitlelerin yaşam düzeyi olmaktadır. Enflasyonun ve hayat pahalılığının birbirinden farklı kavramlar olduğu açıktır. (Asıl olan, enflasyonun hızı değil, enflasyon yükünün toplumun hangi kesimlerinin sırtına yıkıldığıdır.)

Hayatın kimin için pahalılaştığıdır. Bu toplumu yönetenlerce yapılan bir tercih sorunudur. Türkiye'de enflasyonun yükü, toplumun işçi, emekçi yığınları tarafından taşınmakta, hayat onlar için pahalılaşmaktadır.

Gelirleri enflasyon hızının altında kaldığı için gerçek gelirleri azalan ve sonuçta yoksullaşanlar işçi ve emekçilerdir. Bu nedendir ki, işçi ve emekçiler açısından, enflasyon hızının düşürülmesinin büyük bir anlamı yoktur. Ücretlerindeki artış, enflasyon oranının altında kaldığı sürece de olmayacaktır.

Sonuçta, enflasyonu önleme adına izlenen politikalar, işçi ve emekçiler açısından, enflasyonun yol açtığı sorunları daha da ağırlaştırıyor. İlk olarak bu gerçeğin altını çizmek isterim.

Gelir dağılımı ile istihdam ilişkisine gelince; gelir dağılımındaki adaletsizliği önlemenin ilk koşulu, hiç kuşkusuz yeterli istihdam alanlarının yaratılmasıdır. Çalışmak isteyen herkese bir işe ve bir gelire sahip olma olanağının sağlanmasıdır.

İşsizliğin % 20 sınırını zorladığı Türkiye'de işsizlik, emek geliri ile yaşamını sürdüren yığınlar için yaşama hakkının ihlali anlamına gelmektedir. İşsizliğe karşı hiçbir sosyal güvencenin bulunmadığı Türkiye'de işsizlik, bugün için çalışacak bir işe sahip olanlar bakımından da ağır bir tehdit oluşturmaktadır.

Her yıl 500 bin dolayında genç insanın çalışma çağına geldiği Türkiye'de sorun, daha da tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır.

Yasal düzenlemeler, çalışanları iş güvencesinden tümü ile yoksun bırakmakta, sendikalar ise, iş güvencesini sağlamaya yönelik ülke çapında önlemler geliştirecek olanaklardan ve güçten soyutlanmış bulunmaktadır.

Gelir dağılımında adaleti sağlamak amacıyla işsizlikle mücadeleye, istihdam olanaklarını artırmaya yönelik politikalar, toplumu yönetenlerin gündeminde değildir. Biz, sosyal adaleti, yaşamını emek geliri ile sürdüren geniş yığınlar açısından öncelikle çalışma hakkına, yeterli bir gelire ve bu geliri sürdürme güvencesine, işini koruma hakkına sahip olmak olarak anlıyoruz.

Bugünkü ekonomik ve anti-sosyal politikaları belirleyen ve uygulama sorumluluğunu taşıyanlardan sosyal adalet beklemiyoruz.

Bu politikaları belirleyenler için, sosyal adaletin, ekonomik bağımsızlığın amaç olmadığı, olamayacağını biliyoruz.

Türkiye'de işsizlikle mücadeleyi dışlayan, enflasyonu düşürme adına enflasyonun yükünü emek gelirlerinin sırtına yıkan, ihracatı artırmayı temel hedef olarak benimseyen ekonomik politikalar uygulanmaktadır.

Bunlar, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi ileri kapitalist ülkelerin, uluslararası sermaye güçlerinin sözcüsü, onların çıkarlarının temsilcisi durumundaki kuruluşların empoze ettiği ve iç sermaye güçlerinin çıkarları ile de bağdaşan ekonomik politikalarıdır.

Kamu yatırımlarının kısılması, sosyal amaçlı yatırımların ve harcamaların azaltılması, kamuya ait ekonomik kuruluşların özel sermayeye satılması, ihracatın teşviki, empoze edilen ve benimsenen ekonomik politikaların gereğidir.

Gerçek işçi ücretlerinin düşürülmesi ve bu amaçla sendikaların, sendikal hakların budanıp zayıflatılması, işçilerin kazanılan mevzilerin çok gerisine düşürülmesi de bu politikaların gereğidir.

Sonuç olarak, Türkiye'de gelir dağılımı,

batı kapitalizminin etkisi altına girildiği dönemden beri bozuktur.

Teknoloji ithaline dayalı bağımlı sanayileşme döneminde daha da bozulmuş, 1980' den bu yana benimsenen ekonomik model gereği uygulanan ekonomik politikalarla gelir dağılımındaki adaletsizlik büsbütün derin-

leşmiştir.

Bu bir sonuçtur. Sorun yapısalıdır. Sorunun çözümü ise, bu süreci yönlendiren yapısal nedenlerin belirlenmesi ve bu nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik ekonomik ve sosyal politikaların etkin kılınması ile mümkündür.

İKTİSATÇI ARKADAŞLARIMIZI VE AİLELERİNİ İŞLETMEYE YENİ AÇTIĞIMIZ

AVŞA OTELİ'NE

BEKLİYORUZ

ULUSLARARASI PAZARLAMA A. Ş.

ADRESİMİZ : AVŞA OTELİ — TÜRKELİ KÖYÜ, AVŞA — ERDEK TEL : 152

ESKİ GÜNLERİMİZİ ANMAK VE BİR ARADA OLMAK İSTEYEN DOSTLARIMIZI
AVŞA ADASI SAHİLLERİNİN EN İYİ YERİNDE KURULMUŞ VE HER İMKÂNI
OLAN

AVŞA OTELİNDE

GÖRMEK İSTİYORUZ

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI, ÖĞRETİM ÜYELERİ VE
AİLELERİ İÇİN İNDİRİMLİ TARİFEMİZ TATBİK EDİLECEKTİR

REZERVASYON :

1 — İstanbul ve yöresi için
TEL : 527 50 70

: GÜLHANE ÇINAR OTELİ
Alemdar Cad. Sultanahmet, İstanbul
(Gülhane Parkı karşısındaki koca
çınar ağacının yanı)

2 — AVŞA OTELİ - TÜRKELİ KÖYÜ, AVŞA - ERDEK
TEL : 152

İstihdam ve Gelir Dağılımı

Mete Törüner

19 Nisan 1985 günü 10. İktisatçılar Haftasının "İstihdam ve Gelir Dağılımı" konusundaki oturumunda yaptığı panel konuşmasını yayımladığımız Mete Törüner, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğretim görevlisi ve *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler: Türkiye Ekonomisi 1980-1985* (1985) adlı kitabın ortak yazarlarından

İstihdam ve yapısındaki değişme ekonominin nicel ve nitel gelişmesiyle yakından ilgilidir. Ekonomik büyüme sürecinde sektörlerin milli gelire katkısıyla beraber istihdamın sektörel yapısı da değişmektedir. Bunun yanında sektörlerde çeşitli istihdam biçimleriyle çalışanların toplam çalışanlar içindeki oranları da farklılaşmakta ve bunların gelirden aldıkları paylar değişmektedir.

Kalkınmış ülkelerin gelişme süreçlerine bakıldığında tarımda çalışanların toplam istihdam içindeki payı azalırken tarım dışı sektörde çalışanların oranının hızla yükseldiği görülmektedir. Gelişmenin ileri aşamalarında ise sanayi sektöründe çalışanların payı azalırken hizmetlerde çalışanların oranı yükselmektedir. Örneğin 1984 Haziranında İngiltere'de tarımda çalışanların oranı yüzde 1,7'ye inmiştir. Hizmetlerde çalışanların payı ise yüzde 64'tür.

1, 2 ve 3'üncü Beş Yıllık Plan dönemlerinde ortalama yüzde 6,5 - 7,0 dolayında artan GSMH yılda yüzde 2,4 hızla çoğalan işgücü arzına karşılık yüzde 2,1'lik işgücü talebi yaratarak işsizlik sorununun şiddetini o kadar hissettirmemiştir. Bunda 1960 yılları sonrasında Avrupa'ya işgücü gönderilmesinin de etkisi olmuştur. 1970'li yılların sonlarından itibaren büyüme hızındaki azalmalar istihdam talebindeki yıllık artış hızını yüzde 1'in altına düşürmüştür. Bunun yanında azalan reel gelirler ve 15 ve yukarı yaştakilerin toplam nüfusun yüzde 60'ını meydana getirmesiyle artma eğilimine giren işgücüne katılma oranının etkisiyle işsizlik şiddetini artan ölçüde hissettirmeye başlamıştır.

Birinci Beş Yıllık Plandan 1984 yılına kadar geçen dönemde sektörel gelirdeki değişmeler istihdamın sektörel yapısını da etkilemiştir. Tarım sektöründe çalışanların toplam çalışanlar içindeki payı yüzde 80'lerden yüzde 60'a inmiştir. Sanayide çalışanların oranı yüzde 8'lerden yüzde 12'ye, hizmetlerde çalışanların payı yüzde 20'den yüz-

de 30'lara çıkmıştır.

Toplam GSYİH'dan alınan paylarla karşılaştırıldığında tarımın payı yüzde 20'ye inmiş, sanayiın gelir payı yüzde 25'lerden 30'a, hizmetlerden elde edilen gelirin oranı ise yüzde 49'dan 52'ye yükselmiştir.

Bu duruma göre sanayi ve hizmetler sektörlerinde çalışanların çokluğuna göre gelirden alınan paylar yüksek, tarımda çalışanların payı ise düşüktür.

Tarım dışı sektörlerde çalışanların istihdam biçimleri nasıl bir değişmeye uğramaktadır ve bunun yanında gelirden aldıkları paylar nasıl değişmektedir?

Sanayi ve hizmetler sektörlerinde yapılan yatırımlar ücretliler sayısını artırmakta, buna karşılık kendi hesabına esnaf ve sanatkâr olarak çalışanların sayısı mutlak ve oransal olarak azalmaktadır. Üçüncü bir grup olarak işverenlerin toplam çalışanlar içindeki oranı az da olsa yükselmektedir.

1968 yılında toplam çalışanlar içinde yüzde 55 paya sahip olan ücretliler 1975 yılında yüzde 76,5'e, 1980 yılında az bir azalmayla yüzde 75,6'ya ulaşmıştır.

Geçmiş dönemlere göre ekonomik büyümenin durakladığı, istikrar programının uygulandığı 1980 yılı sonrasında ücretlilerin mutlak ve oransal olarak toplam çalışanlar içindeki payı azalmaya başlamıştır. 1982 ve 1982 yıllarında ücretlilerin oranı yüzde 64,6 ve 63,4'tür.

Buna karşılık kendi hesabına ve aile işçisi olarak çalışanların oranı 1968 yılında yüzde 35 dolayından 1980 yılında yüzde 22'ye düşmüştür. Ancak 1980 yılı sonrasında ters bir gelişmeyle 1983 yılında yüzde 31,2'ye çıkmıştır. 1982 yılında İngiltere'de ücretlilerin oranı yüzde 80, kendi hesabına çalışanlarınki yüzde 10-12 dolayındadır.

İstihdam biçimleri açısından 1980 yılına dek izlenen, ücretlilerin artması, kendi hesabına çalışanların azalması şeklindeki olumlu

gelişme 1980 sonrasında geriye dönmüş, pro-düktif istihdamın bir gereği olan ücretli istihdam yerine kendi hesabına çalışma ağırlık kazanmıştır. Bu olumsuz gelişmenin iki temel nedeni yatırımların duraklaması ve reel ücretlerdeki hızlı düşmelerdir.

İstihdamdaki bu değişmeye karşılık tarım dışı gelirden alınan paylar ne şekilde değişmektedir?

Ücretlerin tarım dışı gelirdeki payı 1970 yılında yüzde 50'dir. Bu pay 1980 yılında yüzde 26,7'ye, 1984 yılında ise yüzde 17,2'ye inmiştir.

Kendi hesabına çalışanların küçük üretici gelirleri 1970 yılında yüzde 17,3'ten 1984 yılında yüzde 8,6'ya gerilemiştir.

Bunun dışında kalan kâr, faiz, rant sermaye sahiplerinin mülk gelirleridir. Bu gelirler tarım dışı gelirin içindeki paylarını artırmışlardır. 1970 yılında yüzde 32,7'den 1980 yılında yüzde 65,6'ya, 1984 yılında yüzde 74,2'ye çıkmışlardır.

Tarım dışı sektörlerde gelir büyürken ücretliler ve kendi hesabına çalışan küçük üreticilerin gelirlerini artırma imkânlarının düşük kalması tarım dışı gelir içindeki kâr, faiz, rant gelirlerinin payını çoğaltmıştır.

Ücretlilerin gelirden aldığı payın düşmesindeki iki temel etken toplam ücretliler içinde toplu sözleşme işleyişinden yararlanabilenlerin yüzde 25-30'luk bir yer işgal etmesi ve yasal asgari ücretlerin belirlenmesi ve uygulanmasındaki yetersizliktir. Küçük üreticilerin gelirleri daha ileri üretim biçimleri karşısında üretime daha az katkıda bulunduğu azalmaktadır.

Tarım dışı sektörde, özellikle perakende ve toptan ticarete gayri safi kârın payı yüksektir. Gelir içindeki kârın payı 1970 yılında yüzde 45,8'den 1980 yılında yüzde 80'e yükselmiştir. İmalat sanayinde ise aynı yıllar kârın gelir içindeki payı yüzde 15 ve yüzde 64,2'dir.

Yeniden Dağılım Üzerine

Doğaldır ki gelirin ilk dağılımındaki değişimin kişisel gelir dağılımı açısından daha sağlıklı açıklanabilmesi gelirin yeniden dağılımının etkilerinin belirlenmesiyle ortaya çıkar. Bu anlamda gelir dağılımı çalışması 1973 yılından bugüne dek yapılmış değildir.

Gerçek bir kalkınma stratejisinin sınırlamaları çeşitli sosyal hedeflerin düzeylerinin ve çeşitli sosyoekonomik grupların gelir hedeflerinin göz önüne alınmasıyla saptanır. Bu hedeflere göre etkileyici araçlar belirlenir. Bellibaşlı farklı müdahale alanları ve araçları şunlardır.

- Üretime katılan kaynakların (işgücü, sermaye gibi) gelirlerinin, kullanım düzeylerinin belirlenmesi.
- Fizik ve beşeri sermaye olarak servetin sahipliği ve kontrolü.
- Kişisel gelir ve servetin vergilenmesi piyasaca belirlenen gelirin yeniden dağılımı yoluyla kişisel gelir dağılımını etkiler.
- Kamu tüketim mallarının temini, devletçe yapılan doğrudan gelir transferleri, sübvansiyonlar vergi sonrası gelir dağılımı dokusunda etkili olur.
- Nihai talebin mal bileşimi faktör talebi ve faktör gelirlerini etkiler. Buna zıt olarak gelir dağılımı tüketim dokusu aracılığı ile mal talebini belirler.

Birinci müdahale alanında işgücü açısından önemli olan iki kategori vardır. Bunlar fiili yasal asgari ücretler ve toplu sözleşme sistemi ile doğrudan ödenen ücreti azaltmaksızın işgücü maliyetini işveren açısından azaltıcı uygulamalardır. Örneğin işgücüne devlet yardımı verilmesi, vergi alınmaması gibi.

Asgari ücret uygulamaları geçmişte uğranan kayıpların iki, bir yıl gecikmeyle kısmen alınması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Genelde toplu sözleşme dışında kalan küçük işletmelerde ücretin gelir içindeki payı 1970 yılında yüzde 15,9'dan 1980 yılında yüzde 14'e gerilemiştir.

Öte yandan toplu sözleşme sistemi içindeki modern işletmelerde 1960'lı yılların sonlarında yüzde 25 dolayında olan, gelir içindeki ücret payı 1977 yıllarında yüzde 37'ye kadar yükselmiş, 1980 yılında azalarak yüzde 34,7'ye inmiştir. 1980 yılı sonrasında ücret payındaki düşme hızlanmıştır. 1982 yılında ücret payı imalat sanayiinde yüzde 26,8'dir.

1980 sonrasında gelir vergisi tarife ve oranlarında yapılan değişiklik ile ücretlilerin vergi yükü peyderpey azaltılmıştır. Bu durum ele geçen gelirleri artırdığından ücretliler için olumlu bir gelişmedir. Ancak Hazinesin bu gelir kaybını nasıl karşıladığı önemlidir. Vazgeçilen gelir vergisi kayıplarına karşın yeni ve yeterli vergi kaynaklarının bulunamayışı bütçeleri yüksek faizle borçlanmaya yöneltmiştir. Diğer yandan kamu yatırım harcamaları azalmıştır. Yatırımsızlık büyümeyi duraklatmakta, işsizlik sorununu artırarak işsizlik sigortası uygulaması olmadığından gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, Hazine bono ve devlet tahvillerini alanlar yüksek gelir grupları ise yapılan faiz ödemeleri ile kişisel gelir dağılımı bozulmaktadır.

1980 sonrası reel ücretlerde azalmanın hızlanması, vergi oranlarının azaltılmasıyla işgücü maliyetlerinin ucuzlaması, maliyetler içinde ücretin payının düşmesine karşı sermayenin fiyatının pahalılaşması —pozitif reel faiz—, esnek döviz kuru, ithalatın serbestleşmesi gibi etkilerle istihdamın genişlemesi ve gelir dağılımının düzelmesi sonuçları ortaya çıkmamıştır. Tam tersine işsizlik çoğalmış, gelir paylaşımı dengesizleşmiştir. Bunun nedeni işgücü ile sermaye arasında beklenen ikame esnekliklerinin çok düşük olmasıdır.

Diğer müdahale alanı kamu ve özel kurumların düşük gelirliyle yaptıkları transferlerdir. Kiracı olarak çalışanların tarım refor-

mu ile optimum ölçekli üreticiye çevrilmesi bu anlamdadır.

Köprü ve Keban Barajı ortaklıkları bu alanda yapılan bir uygulama sayılabilir. Bunların gelirlerinden düşük gelir grupları yararlandığı ölçüde gelir dağılımına etkisi olumlu olacaktır.

İnsanlar arası hüner farklılığının fizik servet temerküzü kadar gelir eşitsizliği nedeni olduğu ileri sürülebilir. Bu yönüyle eğitimin rolü insanlara hüner kazandırarak daha iyi gelir dağılımına yardımcı olmasıdır. Ancak kalkınan ülkelerde eğitimin gelir birikimi üzerine etkisi fazla olmamaktadır. Eğitim olanaklarından daha çok yüksek gelirli ailelerin çocuklarının yararlanması, yüksek ücretli işlere genellikle bu ailelerin çocukları

nın girmesi eğitimden beklenen gelir yükselmelerini sağlayamamaktadır. Örneğin Türkiye'de 1982 yılında işverenler içinde ilkökul mezunu olanların oranı yüzde 56 iken ücretlilerde yüzde 54'tür. Buna karşın tarım dışı da ücret payı yüzde 18 iken kâr, faiz, rantın payı yüzde 73'tür.

Kamu yatırımı olarak eğitim harcamalarının toplam yatırımlar içindeki payı Birinci Beş Yıllık Planda yüzde 5,5'ten 1984 yılında yüzde 2'ye, sağlık yatırımlarının payı yüzde 3'ten yüzde 1'in altına gerilemiştir.

Temel mallardaki fiyatların sübvansiyonu ihracata yöneltilmiştir.

Bu değerlendirmelerle gelirin yeniden dağılımının ilk dağılımındaki eşitsizlikleri ortadan kaldıramadığını söyleyebiliriz.

1984 Yılı Sonunda Dış Ekonomik İlişkiler

Taner Berksoy

10. İktisatçılar Haftası sırasında 20 Nisan 1985 günü düzenlenen "İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti" panelinde yaptığı konuşmanın özetini yayımladığımız Dr. Taner Berksoy, geçenlerde çıkan *Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler: Türkiye Ekonomisi 1980-1985* (1985) adlı derlemenin ortak yazarları arasında yer alıyor. Berksoy, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde doçenttir.

Dış ekonomik ilişkilerimizin genel gelişme yönünü doğru değerlendirebilmek için 1980-1984 dönemini bütün olarak incelemek gereklidir. Böyle bir değerlendirme şu sonuçları vermektedir.

1 — Dönem içinde ithalat nispeten durağan bir gelişme göstermiştir. Bu durağanlık istikrar programı sonucu ekonomide meydana gelen genel durgunlukla ilişkilidir. Hammadde ve yatırım malları ithalatındaki durgunluk bu ilişkinin en belirgin kanıtıdır. 1984'te iktisadi faaliyetin daha canlı olması ve ithalattaki liberalleşme toplam ithalat harcamalarının hızla artmasına neden olmuştur.

2 — 1980-1984 döneminde ihracat daha canlıdır. 1981 ve 1982'de ihracatta çok önemli artışlar olmuştur. Ancak, bunu uygulanan politikaların ekonomik yapıda meydana getirdiği dönüşümün ürünü olarak değerlendirmek hatalıdır. İhracattaki hızlı artış konjonktürel niteliği ağır basan i ve dış etkenlerden kaynaklanmıştır.

3 — İhracatı besleyen dış etkenler petrol konjonktürü ve İran - Irak savaşıdır. Bu gelişmelerin ihracatımız üzerindeki etkisi toplam ihracatın büyük kısmının 1981 ve 1982 yıllarında Ortadoğu'nun az sayıda ülkesine yöneliş olmasından anlaşılmaktadır. 1983'ten itibaren bu lkelerde başlayan ödeme güçlükleri ihracatımızın duraklamasına ve 1984'te batı ülkelerine yönelmesine neden olmuştur.

4 — İhracatı besleyen i etkenler ise istikrar politikaları çerçevesinde uygulanan önlemlerdir. Kur politikası, teşvik tedbirleri ve talep yönetimidir. Bu nlemler ihracatı zen-dirmiş, hatta, bir anlamda, zorlamıştır.

5 — Dönem içinde ihracatın başarisına rağmen dış demeler bilançosunun genel değerlendirmesi pek başarılı bir tablo göstermemektedir. Dış ticaret açıkları ve cari işlemler açıkları önemli boyutlarda devam etmektedir. Bu açıkların sürüp gitmesi dış borçlanmayı zorunlu kılmaktadır. 1980-1982

döneminde 7 milyar dolar civarında dış borç kullanılması bunu göstermektedir.

6 — İstikrar döneminde dış ekonomik ilişkilerin toplu değerlendirilmesi temel değişkenlerdeki eğilimler hakkında ipuçları vermektedir. Bunlar şöyle özetlenebilir.

a) İthalat üretim artışlarına bağımlıdır. Dönem içinde ithalat konusundaki en önemli gelişme liberalleşme eğilimidir. Ancak, uygulamanın ilkesiz ve fevri kararlarla yönlendirilmesi en azından yatırım ortamına belirsizlik unsuru sokması nedeniyle sakıncalar doğurmaktadır.

b) İhracatımızda ise şu özellikler göze çarpmaktadır.

i — İhracat kur değişmelerine karşı pek fazla duyarlı değildir. Buna karşılık ucuz kredi ve vergi iadesi gibi teşvik önlemlerine karşı fevkalade duyarlıdır.

ii — Teşvik önlemlerinin ilkesiz, plansız ve bir zaman perspektifinden yoksun olarak uygulanması sonucu ekonomiye ciddi mali-

yetler yüklenmektedir. Bu maliyetler;

■ kur ve teşvik uygulamasının neden olduğu enflasyon,

■ kaynak dağılımının bilinçsiz biçimde çarpıtılması,

■ kaynakların verimsiz alanlarda israf edilmesi,

■ kıt olan fonların kullanımında alternatif maliyetleri yükseltmesi, şeklinde özetlenebilir. Hayali ihracat olarak bilinen gelişme, sadece ticari ahlaka aykırılığı açısından değil, söz konusu maliyetleri ciddi ölçüde artırması açısından da değerlendirilmelidir.

7 — İhracatın temeli üretimdir. Dış pazarlama üretim sürecini tamamlayan bir aşamadır. Dönem içinde ihracat salt bir ticaret olayı olarak algılanmıştır. İhracatı bu biçimde uzun süre artırmak olanaksızdır. Gelecekte ihracat artışları üretimde sağlanacak artışlara bağlı olacaktır. Ekonomik düzenlemeler bunu dikkate almak zorundadır.

İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti Hakkında Bir Görüş

İbrahim Betil

Pamukbank Genel Müdürü İbrahim Betil, bu konuşmayı 10. İktisatçılar Haftası sırasındaki "İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti" konulu panelde 20 Nisan 1985 günü yaptı.

Dünya ticaret hacminin son yıllarda gösterdiği yavaşlamaya, hatta bazı yıllardaki duraklamasına karşılık Türkiye'nin son 5 yıllık dönemdeki dış ticaret hacminin gelişmesi dikkat çekicidir. Bu gelişmenin daha da önemli yanı, dünya ekonomilerindeki artan korumacılığa rağmen, ihracatımızın gösterdiği olağanüstü artıştır.

Bu başarıda her ne kadar son beş yıldır alınan tedbirlerin ve sağlanan teşviklerin önemli katkısı varsa da, meseleyi uzun yıllara dayanan bir birikimin boşalması olarak da değerlendirmek gerekir.

Öteden beri ve 1980'li yılların başlarına kadar sürdürülen korumacı ve ithal ikameci politikalarla Türkiye'nin ihracat gelişmesi ülke potansiyelinin altında kalmıştır. 1980'lerden sonra uygulamaya konan önlemlerle bu potansiyel su yüzüne çıkarılmıştır. Ancak bütün bu önlemlerle bir ilk itiş gücü kazanılmış ve şimdi bunun devamlılığını temin edici çareler aranmakta ve denenmektedir.

Beş yıllık performans olumlu bir gelişme olmakla birlikte, ülkemizde özellikle nüfus başına tüketimin düşük olmasından ve hızlı nüfus artışından kaynaklandığına inanağım faktörlerden dolayı, kalitesi hangi seviyede olursa olsun, yerli üretim iç pazarda kolaylıkla tüketim imkânı bulmaktadır. Bu nedenle ihracatın gelişmesi için en önemli unsurlardan biri olan kaliteli üretim anlayışı gelişmemektedir.

1 — İhracattaki başarılı performans, geleneksel ürünlerimizin dış fiyatlarındaki gerilemeye rağmen gerçekleştirildiği için daha da anlamlıdır. Geleneksel ihraç ürünlerinin dışsatımlarında söz konusu gerilemenin değer ve miktar olarak altını çizmek isterim. Bitkisel ürünler, hayvan-su ürünleri, orman ürünleri, tarıma dayalı sanayi ürünlerinden oluşan grubun 1980 yılında toplam ihracatı 1,9 milyon ton karşılığında 1,9 milyar dolar iken, 1984 yılında aynı grubun toplam ihracatı 4,5 milyon ton karşılığı 2,5 milyar dolar

"Ağız sağlığında • Diş bakımında"

Türkiye'nin 2 FLORÜRLÜ Tek Diş Macunu

1 FLORÜR

Sodyum Mono florofosfat
diş çürümelerini önler

2 FLORÜR

Sodyum Florür
Diş minelerini korur

FLORAN 2R

İki florürlü diş macunlarının, bir florürlü diş macunlarına olan üstünlüğü, yapılan klinik deneylerle kanıtlanmıştır.*

FLORAN 2R, ülkemizin 2 Florürlü tek diş macunudur.

İki ayrı florürü ile FLORAN 2R, diş minelerini korur, çürümeleri önler.

2 Florürlü FLORAN 2R, diş bakımında güvenle kullanacağınız, en etkin diş macunudur.

2 FLORÜRLÜ FLORAN 2R kullanın, daha da beyaz gülümseyin.

2 FLORÜRLÜ FLORAN 2R

KAPINIZI CBS'ye AÇIN...

ÇBS renklerini canlılığını
yuvanıza katın...
Doğadaki canlılığı,
doğadaki renkleri,
güzelliği evinize getirin...
ÇBS doğru seçimin kanıtıdır...

ÇBS
güçlü boya

olmuştur.

Geleneksel tarım ürünlerimizin dış fiyatlarının düşmesi sonucu, aynı geliri temin edebilmek için 2-3 misli fazla mal üretilip satmak gerekmiştir. Fiyatlardaki bu düşüş, kanımca, tamamen dünya şartlarından kaynaklanmaktadır. Zaman zaman öne sürülen, «ihracatçılarımızın aşırı rekabeti geleneksel ürünlerde fiyat düşüşüne yol açmaktadır» tezi, olay bazında geçerli olabilir, ancak genelleştirilmesi doğru değildir.

Fındık fiyatlarının çok yükseldiği dönemlerde Avrupalı imalatçının badem ikame etmesi, mercimek fiyatlarının 300 \$'ı aşması halinde büyük alıcı Hindistan'ın mercimek yerine başka gıda maddeleri ithaline yönelmesi gibi ekonomik olayları resme dahil etme durumundayız.

2 — Geleneksel ürünlerin fiyatlarının düşmesine rağmen Türkiye'nin 4 yıl gibi bir süre içinde satışa **arz ettiği mal portföyünü değiştirerek satışlarını** artırmayı başarması kayda değer önemli bir gelişmedir.

1980-1984 arasında Türkiye'nin ihracat ürünleri portföyünde sanayi mamullerinin payı giderek artmıştır.

	(%)	
	Tarım Ürünleri	Sınai Ürünler
1980	57,4	36,0
1981	47,2	48,7
1982	37,3	59,7
1983	32,8	63,9
1984	24,5	72,1

Sınai ürün ihracatının artması hem Türkiye'nin dış pazarlama potansiyelini artırmış, hem de katma değer artışı temin etmiştir.

3 — 1980-1984 döneminde, ihracat artışındaki başarının gizli bir yanı da bu artışın, **doların dünya piyasalarında değer kazanmasına rağmen sağlanmasıdır.** 1980-1984 döneminde ortalama DM/\$ paritesi esas alınarak yapılan bir değerlendirmede bu dönemde DM karşısında % 55 değerlenen dolar yerine ih-

racat performansımız DM olarak ele alındığında, ihracatımızın 4 yıl içinde 3,8 kat büyüdüğü görülecektir. (Aynı hesap \$ bazında yapılırsa büyüme 2,4 katta kalmaktadır.

	(Milyon)	
	1980	1984
ihracat		
\$	2910	7133
DM	5355	20329
Ortalama parite	1,84	2,85

4 — İhracat performansının bir diğer değerlendirme kıstası da, **ihracatın ithalatı karşılama oranıdır.**

Bu oran 1980'de % 37,2'den 1984'te % 66,3'e ulaşmıştır.

5 — Türkiye bu ihracat performansına yalnız mamul çeşidinde değişiklik yaparak değil, **pazar stratejilerinde de oldukça esnek davranarak ulaşmıştır.**

OECD ve İslam ülkelerine yapılan ihracatın gelişmesi seneler itibariyle bu görüşe açıklık kazandırmaktadır.

	(Yüzde)	
	OECD	İslam Ülkeleri
1980	57,7	22,5
1981	48,1	41,8
1982	44,5	47,9
1983	48,2	45,9
1984	52,4	41,1

6 — İhracat performansındaki başarılı gelişmenin bir diğer göstergesi de **toplam ihracatın milli gelire oranındaki gelişmedir.** % 4 - % 5'lere kadar düşen bu oran son yıllarda gelişme göstermiş ve 1984 itibariyle % 15'e yaklaşmıştır. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Türkiye büyüklüğünde bir ülke için bu oran düşüktür. % 20 - % 25'lere kadar çıkartılmalıdır.

İhracatın milli gelire oranının ülke büyüklüğüyle ters orantılı olması nedeniyle bugün ABD'nin % 9, Japonya'nın % 14, Hollanda'nın % 60, Lüksemburg'un % 85 oranları, Tür-

kiye'nin oranının daha yukarı çıkabileceğine işaret etmektedir.

İhracatın bu başarılı performansını neye borçluyuz?

Son 5 yılda ihracatın bu tempoda başarılı bir performans göstermesinin en önemli nedeni ihracata verilen ve 1980-1984 arası giderek artan ve çeşitlendirilen teşvik ve sübvansiyonlardır. Sağlanan teşviklerin Türkiye ekonomisine elbette bir maliyeti vardır, ancak konuyu bir fayda / maliyet analizi içinde ele almak bizi gerçekçi sonuçlara götürecektir.

Bu teşviklerin bellibaşlılarının, yalnız 1984 yılı içinde, ekonomiye maliyetinin ne olduğunu belirli varsayımlarla hesapladığımızda şu tabloyla karşılaşmaktayız.

A — Kurum kazancından indirim: 95 milyar TL.

B — Vergi iadeleri: 1984 yılında ihracata ödenen vergi iadesi toplamı 329 milyar TL olmuştur.

C — Düşük faizli ihracat kredileri:

TCMB reeskontundan kullandırılan 104 milyar kredinin (% 42 faizli) ortalama 16 puan düşük kullandırıldığı hesap edilirse toplam 16,6 milyar TL.

D — Faiz farkı iade fonundan bankalara iade edilen 8 puan fark = 20 milyar TL.

E — Vergi - resim, harç istisnası

Toplam 350 milyar ihracat kredisi hacmi üzerinden sözleşme pulu, banka muamele vergisi, senetlere pul istisnası = toplam 9,6 milyar TL.

F — Bankalar tarafından ihracat kredilerine tekabül eden mevduata düşük munzam karşılık yatırmak, ambalaj malzemeleri gümrük vergisi istisnası, döviz girdilerinin % 20'sinin yurt dışında bırakılabilmesi gibi diğer teşvik maliyetlerinin ne olabileceği hakkında bir tahminde bulunmadan ihracat teşviklerinin 1984 yılı toplam maliyetini yaklaşık 470 milyar TL olarak hesaplayabiliriz. Bunun 1984 ortalama kurundan karşılığı 1,3 milyar dolar olur. 1984 toplam ihracatının (7.134 mil-

yar \$) % 18'ine tekabül eder.

Doğal kaynaklarımızın zayıflaması, üretimimizin ve emek gücümüzün ucuza satılması gibi pek katılamadığım veya piyasa kurallarına uymayan görüşler ve enflasyona katkı derecesiyle ilgili tartışmalar hariç tutulursa, ihracatın ölçülebilir maliyeti 1984 ihracatına göre kanımızca yaklaşık % 20 olmuştur.

Her ekonomik olayın bir maliyeti ve faydası olduğuna göre, salt % 20 gibi bir maliyetin ele alınarak bazı sonuçlara gidilmesi tamamen yanlış ve geçersiz olacaktır.

İhracatın maliyetini ülkeye ve topluma kazandırdıklarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Bu nedenle son 5 yıldaki ihracat performansının ülkemize kazandırdıklarına da bir göz atmak yerinde olacaktır.

— Türkiye'nin kredibilitesi (kredi değeri) önemli ölçüde artmıştır. 1980 öncesi Lüksemburg'dan 1 milyon \$ alabilme tartışması yapılırken, 1985'te 500 milyon \$'a imza atılmaktadır. Daha önceki yıllarda aynı vadedi, ancak daha düşük montanlı bir krediyi LIBOR + 1 3/4 ile sağlayabildiğimiz hatırlanırsa, aradaki yarım puanlık faiz avantajının 7 yılda Türkiye'ye sağlayacağı faydayı 17,5 milyon dolar olarak hesaplamak mümkündür. Burada kredili satış ve ihale imkânlarının da artıyor olması ayrıca belirtilmeye değer.

— 1980 öncesi, içinde hayati ihtiyaç maddeleri ve sanayi girdileri olan ithalatın bedelleri uzun bekleyişlerle transfer edilemediği veya hiç edilemediği için,

a) Türk sanayii yüksek ithal stoklarıyla çalışmaya zorlanmıştır.

b) Pek çok durumda, dolaylı kredilere başvurarak ithalatı yüksek maliyetlerle gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla büyük döviz kayıplarına neden olmuştur.

c) Hepimizin çok iyi hatırlayacağı gibi döviz yokluğu garantisiz ticari borçlar sorununu yaratmış ve Türkiye'nin saygınlığını

olumsuz yönde etkilemiştir.

O dönemde gerek yüksek stok, gerekse kredi maliyetleri topluma aynen yansıtılıyordu. Şimdiki uygulamada transfer kolaylıklarından, kolay ödemelerden dolayı dış ödemelerde bir tasarruf olduğunu savunmak mümkündür.

— Sanayi ürünlerinin girdilerinin kolay ithali üretim artışı sağlamakta ve dolayısıyla enflasyonu aşağıya çekici etki yapmaktadır.

— Tüm bunlara ilaveten, alınan ekonomik önlemler sonucunda sağlanan gelişmelere duyulan güven sonucu Türk bankalarının biriken döviz tevdiat hesapları toplamı 1,2 milyar dolara ulaşmıştır.

Türkiye'nin döviz rezervlerine önemli bir destek sağlayan bu birikimin yurt içinde bırakılması dolayısıyla sadece 1 yıllık faiz kazanımının 60 milyar TL olduğunu hesaplayabiliriz.

Faydaların, fiyatlandırılmaları halinde, ihracatın maliyetinin çok üzerine çıkacağı açıktır.

Görüşümüze göre böyle bir ortamda tartışılması gereken «Bu performansı nasıl daha ileriye götürebiliriz, daha sürekli kılarız?» veya «İhracatı yapan, ihracata katkısı olanın

daha basit ve yaygın bir şekilde yararlanılabileceği bir teşvik sistemi oluşturabilir miyiz?» gibi konular olmalıdır.

Örneğin, zaten basitleştirilmeye çalışılan tüm teşvik tebirleri kaldırılıp, «ihracatın teşviki yalnız döviz kurunda toplansa daha doğru olmaz mı?» sorusunun önemle değerlendirilmesi gerekir.

Tüm dünya ekonomilerinde teşvik sistemleri vardır. Bugüne kadar ülkemizde de yıllardır uygulanan başka teşvik sistemleri olmuştur. Korumacılık, sabit kur, bir gecede % 66 oranında devalüasyonlar ithalata uzun süre prim veren uygulamalardır.

Yatırımlarda uygulanan vergi muafiyeti, gümrük indirimleri, ucuz faizli krediler, döviz tahsisleri gibi enstrümanlar da uzun zaman ekonomik politikada yatırımları yönlendirmede teşvik unsurları olarak doğru veya yanlış olarak kullanıldı.

Şimdi belki de, zamanında bu teşviklerle kurulan pek çok tesis hâlâ kendi ayakları üzerinde duramadığı için bu kere de kurtarma operasyonları, topluma maliyeti daha da artacak şekilde yeniden gündeme gelmektedir.

Türkiye'nin Dışa Açılmasında İki Dışsal Etken: Dünya Piyasası ve Yeni Sanayi Devrimi

Gülten Kazgan

Dr. Gülten Kazgan, İÜ İktisat Fakültesinde profesör ve İktisadi Gelişme ve Uluslararası Ekonomi Ana Bilim Dalı başkanıdır. Sunduğumuz metin, Dr. Kazgan'ın 20 Nisan 1985 günü 10. İktisatçılar Haftasının "İhracatın Performansı ve Ekonomiye Maliyeti" konulu panelinde yaptığı konuşmadır. Yazarın yapıtları arasında *100 Soruda Ortak Pazar ve Türkiye* (1. B., 1970) ile *Ekonomide Dışa Açık Büyüme* (1985) var.

Doğusu ve batısıyla dünya günümüzde bir yandan ekonomik bunalım yaşarken bir yandan da bazılarına göre üçüncü, bazılarına göre dördüncü sanayi devrimi etkilerini göstermektedir. Türkiye'nin bir istikrar programı çerçevesinde gündeme gelen dışa açılmasını, ülkenin denetimi dışında, fakat ülke ekonomisini her anlamda etkileyebilecek nitelikteki bu iki egzojen etkenden soyutlamak mümkün değıldir. Çünkü dünya bunalımı dışa açılmanın önkoşulu olan ihracat artışına sınırlar getirirken, yeni teknoloji devrimi de her yerde birim maliyetleri değıştirmekte, yeni mal ve hizmetlerle yeni üretim tekniklerini devreye sokmaktadır. Böylece üretimde gö-reli maliyetler değışirken, ülkelerin ithalat ve ihracat bileşimleri de değışme sürecine girmektedir.

Bu konuşmamızda, kısaca, dünya pazarlarının geleceğıne ilişkin beklentiler ve teknolojik değışmenin getireceğı değışmelere ilişkin tahminler üzerinde duracağız; dışa açılmada çok zaman ihmal edilen bu iki egzojen etkenin yaratabileceğı sorunları ortaya koymaya çalışacağız.

I — Dünya Ekonomisindeki Gelişmeye İlişkin Beklentiler: 1985-95

Dünya ekonomisiyle yakından ilgili bir kurum olan Dünya Bankası tarafından yapılan tahminlere göre, önümüzdeki 10 yıl süresinde, 1960-73 döneminin yüksek konjonktürü tekrarlanamayacaktır. Ne sanayileşmiş ülkeler ne petrol ihracatçısı ülkelerde GSYİH'nın reel büyüme hızı en iyimser tahminle dahi eski düzeyini bulabilecek; ne de sınai mamul ihracatçısı orta gelirli ülkelerde ihracat artış hızı 1974 öncesi yüksek hızlara ulaşabilecektir. Hammaddeler için ihracat artış hızı tahminleri ise iyice karamsardır; en iyimser tahminle dahi bu alanda önemli ihracat artışı sağlama olanağının iyice kısıtlı olduğı

anlaşıyor. Tabii, Türkiye gibi yeni gelişen ülkelerden ihracatı belirleyecek etken sadece sanayileşmiş ülkelerin büyüme hızı değildir; bu sonuncu ülkelerin uygulayacakları koruma politikasının geçireceği değişme ikinci önemli etkindir: Koruma, giderek sertleşebileceği gibi zamanla gevşeyebilir de. Üçüncü önemli etken de, kuşkusuz, ihracat artışını gerçekleştirmeye ve bunu ekonominin büyümesiyle bağdaştırmaya uygun politikaların ne ölçüde yürürlüğe sokulabildiğidir. Nihayet, NIC'ler (newly industrializing country (yeni sanayileşen ülke)) diye anılan bir avuç ülkenin uyguladığı «ihracata dönük büyüme» politikasının yeni gelişen ülkeler arasında yaygınlaşma derecesi de dördüncü bir etken olarak hesaba katılmalıdır.

Şimdi kısaca bu etkenler üzerinde duralım: Önümüzdeki 10 yıl süresinde sanayileşmiş ülkelerde GSYİH'nın yıllık artış hızı en iyimser tahmine göre % 4,3, en kötümser tahmine göre % 2,5'tur; Türkiye'nin son yıllarda önemli bir pazarı haline gelen petrol ihracatçısı ülkelerde, sırasıyla, % 5,4 ve % 4,7'dir; NIC'lerdeyse, sırasıyla, % 6,3 ve % 5,2'dir. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin pazarı olabilecek ülkelerin hiçbirinde, büyüme hızı eski canlılığını gelecekte tekrarlayamayacaktır; en iyimser tahminde dahi bunun gerisinde kalacaktır. Kötümser ve iyimser tahminler arasındaki farkın özellikle sanayileşmiş ülkelerde büyük olduğunu; dolayısıyla kötümser tahminin gerçekleşmesi durumunda Türkiye'nin en büyük pazarının (B. Avrupa) hiç de «vaatkâr» olmayacağını belirtmek gerekir.

İkinci önemli etken koruma politikasının, özellikle sanayileşmiş batı ülkeleri pazarlarındaki genişlemeyi belirleyici etkisidir. Günümüzde dış ticaret korumasının, geleneksel koruma aracı olan gümrük vergilerinden «tarife dışı engeller»e kaydığı bilinmektedir. GATT çerçevesinde yapılan görüşmelerin gümrük vergilerinin indirilmesi ve önemli bir koruma

aracı olmaktan çıkarılması konusunda etkinliği 1970'li yıllarda önemini yitirmiştir; çünkü bu kez tarife dışı engeller biçimindeki koruma önlemleri etken olmaya başlamıştır. Her ne kadar GATT çerçevesinde bu önlemlerin denetim altına alınması için yeni girişimler başlatılmış bulunuyorsa da, bu girişimlerin başarılı olması güçtür. Nedeni de, gümrük vergilerinin ölçülebilir, karşılaştırılabilir, dolayısıyla da denetlenebilir niteliğine karşılık tarife dışı engeller için böyle bir olanığın bulunmamasıdır. Kanımızca, şöyle bir tahmin yapmakta fazla yanlış olmaz: Sanayileşmiş batı ülkeleri (koruma politikasından bağımsız olarak) yüksek büyüme hızına ulaşır ve dünya tekrar 1960-73 arasındaki konjonktürü yaşarsa, tarife dışı engellerin sınırlanma olasılığı da artar; aksi halde, bunların giderek şiddetlenmesi kaçınılmazdır. Ancak, bilmemiz gerekir ki, Türkiye'nin iddialı olduğu dokuma-giyim alanında, bu engeller çok serttir ve çok zaman aşımaz hale gelmektedir.

Konuşmamda üçüncü etken olarak belirttiğim «ihracatı teşvik edici politikalar ve bunun büyümeyle bağdaştırılması» olgusunu bir yana bırakacağım; amacım, öncelikle egzogen etkenleri incelemek olduğu için dördüncü etkeni ele alacağım. 1970'li yılların sonuna kadar «ihracata dönük büyüyen ülkeler» takımı çok az sayıda ülkeden oluşmuştur. Bazı araştırmacılar bu nitelikteki NIC'ler kategorisine —örneğin A. O. Krueger— sadece 6 ülkeyi sokmaktadır: Latin Amerika'da Brezilya ve Meksika; Uzakdoğu'da Hong-Kong, Singapur, G. Kore ve Tayvan. Bazen bunun sınırı daha geniş tutulmakta ve kapsam da değişmektedir; ancak söz konusu dört Uzakdoğu ülkesi mutlaka her kapsamda vardır. Gerçekte Uzakdoğu'daki söz konusu dört ülke —ki bunların ikisi, yani Hong-Kong ve Singapur kent-devlettir, Tayvan ise «tanınmayan» bir ülkedir— dışında istikrarlı biçimde geçmişte bu poli-

tikayı uygulayan ülke yok gibidir. Latin Amerika devletleri (Brezilya, Meksika, Arjantin) bu modele girip çıkmış; Güney Avrupa'dakilere (Portekiz, Yunanistan, Yugoslavya), de Portekiz ve özellikle Yugoslavya konjonktüre göre politika değiştirmiştir. Oysa 1980 sonrası dönemde «ihracata dönük büyüme» baskısı ağır borçlu Latin Amerika ülkelerinde, borçları ödeyebilmek için sürekli gündemdedir. Diğer yandan, ağır borcu olmayan Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi büyük boyutlu ülkelerin de eskiye oranla ekonomi politikalarında büyük değişimler yaptıkları görülüyor; Rajiv Gandhi'nin Hindistan'ı Indra Gandhi'ninkinden çok farklı bir ekonomi modeline girmektedir; dünya elektronik sanayii ihracatında önemli bir yer tutma girişimindedir. Çin Halk Cumhuriyeti ise, Çinli nüfusun çoğunluğu oluşturduğu üç Uzakdoğu ülkesinin, yani Tayvan, Hong-Kong ve Singapur'un modelini uygulamayı tasarlamaktadır; şimdiden bu büyük devin dünya pazarına girmesiyle kendi durumlarının ne olacağı kşusu, Uzak Doğulu dört ülkeyi düşündürmeye başlamıştır.

Kısacası, 1980 sonrası dünyası iki farklı trendin etkisi altında olacağı benzetilmektedir: Bir yandan, gerek sanayileşmiş batı ülkeleri, gerek petrol ihracatçısı ülkeler, gerekse NIC'lerde eskiye oranla daha düşük büyüme hızı ve özellikle birincileri tanımlayan tarife dışı engeller dünya pazarının büyüme hızını 1974 öncesine göre iyice sınırlayacaktır; diğer yandan, ihracata dönük büyüme modeline katılmak isteyen ve sanayi mamulü ihracına hazırlanan yeni gelişen ülke sayısı ve özellikle Hindistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin katılımıyla ihracat pazarlarını paylaşacak mal miktarı iyice artacaktır. Önümüzdeki yıllarda dünya pazarı ters yönde değişme eğilimi gösteren bu iki trendin çelişkilerinin etkilerine tanık olacaktır.

Çelişkiyi artıran bir diğer etken de şudur: Kervana katılan bu ülkelerin tümü bir-

birine çok yakın emek-yoğun sınai mamul ihraç etmektedir. Tabii, doğal kaynakları zengin olan Latin Amerika ülkelerinde işlenmiş tarım ürünleri de buna eklenmektedir. Ancak, genelde bu ülkelerin dokuma-giyim eşyası, elektrikli-elektronik aletler gibi birçok ortak sınai mamulde ihracat beklentileri olduğu bir gerçektir. Diğer yandan, sanayileşmiş batı pazarları ise bu emek yoğun mamullere karşı iyice hassaslaşmıştır; çünkü kendi emek-yoğun sanayilerini ciddi biçimde korumadıkları takdirde işsizliğin daha da artması söz konusu olabilecektir.

Dünya pazarlarının görünümü böyleyken, Türkiye'de Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın öngörülleri ne kadar gerçekçidir? Şimdi, kısaca, bu konuya değineyim. Dünya Bankası'nın en iyimser tahminlerine göre, 1985-95 döneminde yıllık hammadde ihracatı artış hızı yılda % 3,4'tür; kötümser beklentilerde bu oran % 2,1'e inmektedir; Türkiye'nin tahmini ise, 1985-89 döneminde tarım ürünleri ihracatının % 9,1 oranında artacağı yolundadır. Diğer yandan, dünya sınai mamul ihracat artış hızının en iyimser tahmine göre yılda % 9,7, başlıca sınai mamul ihracatçısı ülkelerde % 9,8; en kötümser tahminlere göre de sırasıyla % 7,5 ve % 7,6 oranında olması beklenmektedir; sanayileşmiş ülkelerde korumacılık yoğunlaştığı takdirde bu sonuncu oranın yılda % 6,2'ye ineceği öngörülmektedir. Yukardaki rakamlardan anlaşılacağı gibi, geçmişte hızlı ihracat ve büyüme hızlarıyla ayrılan NIC'lerin önümüzdeki dönemde ihracat artış hızının dünya için geçerli oranın üzerine çıkamayacağı beklentisi vardır. Oysa Türkiye, Beşinci Plan döneminde sınai mamul ihracat artış oranının yılda % 11 olacağını ve dokuma-giyim gibi dış pazarların en «hassas» olduğu bir alanda bu oranın % 15'e çıkacağını öngörmektedir. Geçmişin en yüksek ihracat oranını gösteren NIC'ler dahi bu hızlara varamazken, Türkiye için bunu gerçekleştirmenin

—her türlü kısıtlayıcı iç etkenler bir yana— salt dünya pazarının görünümü açısından olanak dışı olduğunu söylemekte fazla hata olmasa gerektir.

Kısacası, önümüzdeki 5-10 yıl süresinde —öngörülemeyen olağanüstü bir değişme olmadıkça— en başarılı ülkelerin sınai mamul ihracat artış oranı yılda % 7,6 ile % 9,8 arasında değişebilir; sanayileşmiş ülkelerde korumacılığın artması gibi durumlarda % 7,6'nın da altına inebilir. Unutmamak gerekir ki, yılda % 10 oranında artış hızı, bileşik faizle, 6 yıl sonra ihracatın iki katına yükselmesi demektir. Artan sayıda sınai mamul ihracatçısı yeni gelişen ülke ihracatını 6 yılda iki katına çıkarırsa, bunu dünya pazarı nasıl masedebilir? Bu baskının beklenir sonucu, bir zamanlar hammadde ihracatçılarına özgü sayılan aleyhe değişen dış ticaret hadleri olayının, bu kez, bu ülkelerin sınai mamullerini tanımlayacak olmasıdır.

II — Yeni Sanayi Devrimi ve Teknolojik Değişmeye İlişkin Beklentiler:

Günümüzde ileri sanayi ülkelerinin yaşamaya başladığı kimine göre 3., kimine göre 4. sanayi devrimi, Türkiye'nin dışa açık büyüme hedefini çok yönlü etkileme gücüne sahiptir. Bir yönü ile dünya ekonomisinden yansıyan belirsizlikleri artırmakta, ihracat ve ithalata ilişkin öngörülerini olanaksızlaştırmakta, dolayısıyla da yurt içi üretimin geleceğe dönük geliştirilmesinde rizikoları büyük ölçüde artırmaktadır. Diğer yönüyle, birim maliyetleri düşürmek, reel geliri artırmak, büyüme hızını yükseltmek olanağı vermektedir; yeter ki, teknolojik değişme büyümeye kaynak olabilecek biçimde izlenebilsin.

1) Günümüzde yaşanan yeni sanayi devrimi bir yandan genetik-biyoteknik-mikrobiyoloji gibi alanlarda yarattığı yeniliklerle tarım girdilerinde, ürünün niteliklerinde ve birim

maliyetlerde büyük değişmeler yaratmaya gebedir; bir yandan elektronik, haberleşme (telekomünikasyon - enformatik) alanlarında devrim yaratmaktadır; bir yandan robotlar ile bugün en emek - yoğun diye bilinen alanlarda, üretim teknolojisini kapital - yoğunlaştırmaktadır.

Geleneksel yaklaşım, Türkiye gibi emek bolluğu ve kapital kıtlığı olan, fakat doğal kaynakları da görece bol olan ülkelere şu tavsiyeleri yapmaya devam etmektedir: Tarım ve tarıma dayalı sanayileri ve emek-yoğunluğu yüksek sanayileri ihracat için geliştirin; teknoloji ve kapital-yoğun malları ithal edin. Eski teknoloji çerçevesinde, bunların hangi mal-hizmet kategorilerini kapsadığı bellidir. Oysa yeni teknolojiler bu belirliliği büyük bir belirsizliğe dönüştürmektedir. Emek-yoğun üretim dalları kapital-yoğun olmakta, bu dalların birim maliyetleri sanayileşmiş ülkelerde düşerken ürünlerin kalitesinde de değişme ve iyileşme olmaktadır. Önümüzdeki on yıl süresinde etkisi dünya piyasasında artan biçimde duyulmaya başlayacak olan bu değişim, geleneksel yaklaşım çerçevesinde bizim ve tabii bizim gibi ülkelerin görece üstünlükleri olduğu alanları da allak bullak etmek yolundadır. Bugün görece üstünlük dolayısıyla dünya pazarlarına çıkabilen mal ve hizmetler, yarın artık aynı üstünlüğü sürdürememe tehdidi ile karşı karşıyadır. Bu tehdit, bugüne dek sağlanan bilgi birikimi, geliştirilen altyapı ve kurulan kapasite sayesinde ulaşılan ihracat gücünün yarın ortadan kalkabilecek olmasından kaynaklanmaktadır.

Kısacası, yeni sanayi devriminin her alanda getirdiği büyük değişmeler, geleneksel yaklaşıma bağlı kalarak geleceğe bakmanın çok yüksek bir maliyeti olabileceğini gösteriyor: Bugün rekabet gücü sağlandığı için ihraç edilebilen malların, yarın rekabet gücü olmadığı görülebilir. İzlenemeyen teknolojik değişme, yarın fakirleşmeyi de birlik-

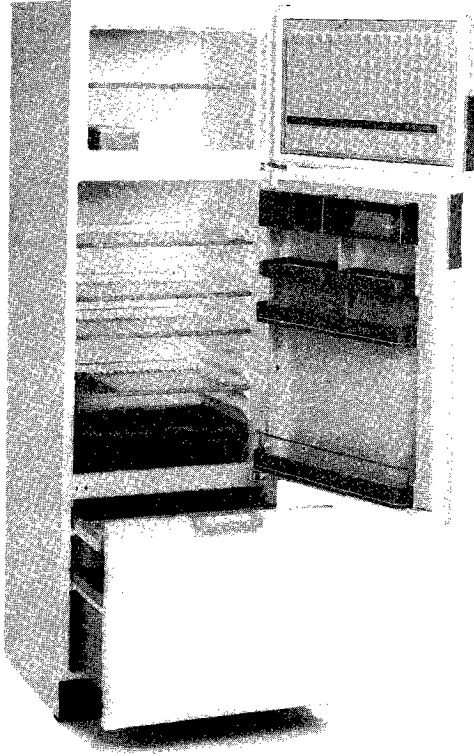
te getirebilir; tıpkı birinci sanayi devrimini izleyemeyerek el tezgâhlarıyla pamuklu dokuma üreten ülkelerde ve toplumlarda olduğu gibi...

ii) Teknolojik değişme insanlık tarihinin her aşamadaki gelişmesine sıçrama getiren ve bunu biçimlendiren ana öğedir; bu tarih boyunca gözlenen refah artışının da kaynağıdır. Ancak, «insanlık» genellemesinin gerisindeki ayrımlar da ihmal edilemez: Bir yanda teknolojik değişmeyi yaratan ve bunu uygulayan toplumlar vardır; bir yandan bunun ancak dışarıdan yıkıcı darbelerine maruz kalan ve bir yıkımı yaşadktan sonra çok büyük gecikmelerle buna intibak eden toplumlar vardır. Bu gecikmenin ne denli uzun ve sancılı olabileceğine Türk ekonomi tarihi tanıklıktır: Üç yüzyıllık gecikmeyle gelebilen matbaa basım teknolojisi, 120-130 yıllık gecikmeyle gelebilen pamuklu dokuma sanayii bunun en belirgin örnekleridir.

Türkiye yeni sanayi devrimini yakından izlemek zorundadır. Devletin teknoloji alanındaki öncülüğü, bu izleme açısından önem taşımaktadır. Geleneksel teknoloji, yaygın rekabet koşullarının yerleştiği alanlarda devletin varlığına, Türkiye'nin bugün vardığı noktada artık gerek kalmamıştır. Ancak teknolojik değişimin izlenmesinde öncülüğü mutlaka gereklidir.

iii) Dünya piyasasının geleceğine ilişkin beklentiler ve yaşanan yeni sanayi devriminin yaratabileceği değişiklikler, birlikte, önümüzdeki yıllarda Türkiye'nin büyüme stratejisi konusunda da önemli ipuçları vermektedir. Türkiye, büyümesini daha çok teknolojik değişme ve etkinlik artışına dayandırmalı, ihracat artışı bunun doğal bir yan ürünü olarak düşünülmelidir. Dünya piyasasının geçmişte ihracata dönük büyüyen ülkelere verdiği ivme, gelecekte geçerli olmayacaktır; kaldı ki, sanayi devriminin getirdiklerini ihmal edip geleneksel anlayışla «ihracata dönük büyüme»ye çalışmak, kendi bindiği dalı kes-

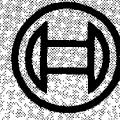
mek sonucunu verecektir. Oysa, büyümenin teknolojik değişmeden kaynaklanması, ihracatı artıracak gibi Türkiye'nin çağını izlemesi ve geleceğini hazırlaması olanağını da yaratacaktır.

Üç kapılı BOSCH buzdolabı

İki kapılı BOSCH buzdolabı

BOSCH

Buzdolapları, Bulaşık makinaları Türkiye'de

Dünyanın en ileri Teknolojisi ile üretilen
BOSCH elektrikli ev aletleri, rakipsiz kaliteleri ile
şimdi Türkiye'de

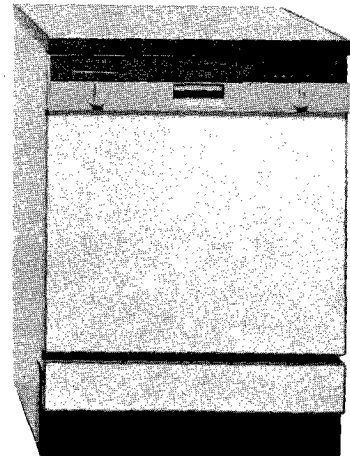
Buzdolapları, Çamaşır makineleri, Çamaşır
kurutma makineleri, Bulaşık makineleri, Fırınlr,
Fritözler, Tost makineleri, Ekmek kızartıcılar,
Mikserler, Kahve makineleri, Elektrikli diş
fırçaları, Ütüler, Ütü makineleri, Elektrikli
süpürgeler, Klima cihazları ve diğerleri.

Robert BOSCH GmbH Türkiye umum mümessili
Dizel Magnet A.Ş. bol yedek parça ve servis
garantisi ile hizmetinizdedir.

DIZEL MAGNET
TİCARET VE SANAYİ ANONİM ŞİRKETİ

Toptan ve Parakende satış merkezi:

Yeni Tarlabası Cad. Ardan Apt. No: 6 Kat: 1 TAKSİM-İSTANBUL
Tel: 144 70 89 - 145 77 53 - 155 34 59 155 32 12 - 149 67 00
Tlx.: 24208 AVKA TR

BOSCH bulaşık makinası

Akbank bu yıl da, dünyanın en büyük
500 bankası arasında...

AKBANK TÜRKİYE'DE BÜYÜK DÜNYADA BÜYÜK!

Dünya bankaları arasında:

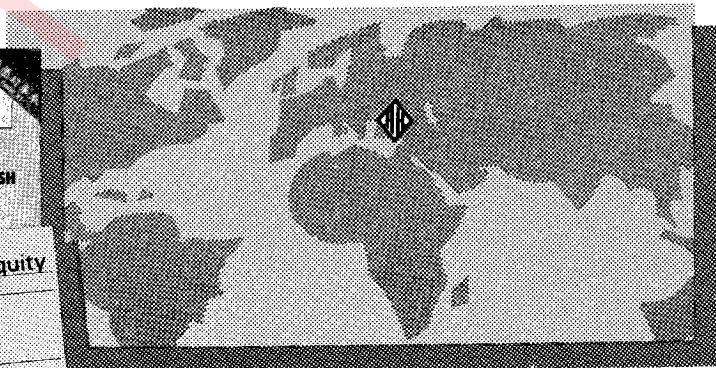
- Özkaynak verimliliğinde 6ncı
- Aktif verimliliğinde 7nci
- Kâr artış hızında 29uncu
- Kârda 161inci

Dünyaca ünlü "EUROMONEY"
dergisinin Haziran 1985 sayısındaki
sıralamada, Türkiye'nin büyük bankası
Akbank, yine dünyanın en büyük 500
bankası arasında yer aldı.

EUROMONEY
THE THOUGHTS OF GOVERNMENT CANDIDATES
OF CREDIT FRIGHTEN THE BANKS
PRIVATE BANKERS RETAIN THEIR STRATEGY
WHY YASSUKOVICH TURNED BULLISH

Top 100 ranked by return on equity

5	35	412	13	AKBANK
6	100	270	14	ALBANIAN BANK OF EGYPT
7	17	10	69	BANCO PROVINCIAL
8	24	43	79	POSTPARKET
9	157	—	—	UDUZENA BANKA HRVATSKA
10	23	62	486	BANCO NACIONAL DE DESARROLLO
11	23	62	486	KUWAIT FOREIGN TRADING CONTRACTING & INVESTMENT CO.
12	457	324	269	BANCA SERFIN
13	387	161	29	ARAB NATIONAL BANK
14	20	9	8	AL BANK AL SAHIL AL HOLLAND
15	29	11	15	TRUST COMPANY OF GEORGIA
16	31	39	50	BCCI HOLDINGS (LUXEMBOURG)
17	22	46	204	BANCOMER
18	62	63	38	BANCOMER

AKBANK
"Güveninizin eseri"

Geleneksel İktisat Cephesinde Neler Oluyor? (VI): Yeniden Talep Üzerine

Şubat ayından beri yayımlamakta olduğumuz diziye *The Economist*'in 27.10.1984 tarihli sayısından Nail Satlıgan'ın çevirdiği altıncı bölümle ("Beefing up Demand") devam ediyoruz.

Bu dizinin ikinci dosyasında temel talep teorisi açıklanmıştı. Bu dosyada teorinin gözden geçirilişi ve inceltilişi ele alınıyor.

Teorilerin, ilerledikçe ille daha karmaşık hale gelmeleri gerekmez. Yalnızca gerçek dünyanın daha büyük bir bölümünü kapsıyor, süreç içinde daha alışılmış ve anlaşılır hale geliyor olabilirler. Talep teorisinde önceki dosyaların birinde sergilenen yapıtaşlarının bazıları değişmeden kalır. Talep, hâlâ iki ana bileşene, tüketim ile yatırıma ayrılır. Derneşik talep eğrisinin eğimi de, fiyatlar düştükçe gelir arttığından, gene soldan sağa aşağıya doğrudur.

Bu genel çerçeve içerisinde araştırmacılar, tüketim ile yatırımı belirleyen ne olduğunun daha sağlıklı olarak açıklanması üzerinde yoğunlaştılar. Bu çabalar, teorik olan ile ampirik olanın bir karışımı biçimine büründü: Akla yakın teoriler geliştirilmesi, sonra da bunların kanıtlarla uyuşup uyuşmadığının anlaşılması için sınanması. Tüketim ve yatırım ile ilgili istatistikler, oldukça bol ve güvenilir. Gel gelelim kimi teorilerin, sınanmaya elverişli bir biçimde ifade edilmeleri zordur.

Tüketimle başlayalım. En basit model —tüketimi gelirin belirlemesi—, üç yönde inceltirilmiştir. Birincisi, tüketimi etkileyen başka değişkenlere yer vererek; ikincisi, geliri uzun dönemli bir kavram haline getirerek; ve üçüncüsü, rasyonel bekleyişler yaklaşımını uygulayarak.

● Yeni değişkenler. İktisatçılar, faiz hadlerinin tüketimi etkilediğini çoktandır kabullenmişlerdir. Aşırı bir örnek vermek gerekirse, faiz hadleri iki katına çıkarken ekonomide başka her şeyin değişmeden kalması halinde, kişiler tasarruf etmeye, dolayısıyla bir miktar tüketimden vazgeçmeye daha çok özendirilmiş olurlar. Bu, reel faiz hadleri yükseldiğinde kişiler tasarruflarını artırır, reel

faizler düştüğünde ise azaltırlar demeye gelir. Bunun böyle olması zorunlu değildir: Britanya'da 1970'lerin ortalarında reel faiz hadleri uzun süre negatif gitmiş, gene de kişisel tasarruf oranı yükselmiştir. 1980'lerin başlarında ise, tersine, reel faizler artı ve yükserken tasarruf oranı düşmüştür (bak. diyagram 1).

İki dönem arasındaki fark, tasarruflar ile tüketim üzerinde bağımsız bir etki olarak enflasyonun önemine ışık tutar. Bu nedenle iktisatçılar, (a) faiz hadlerindeki bir değişimin tüketimi nasıl etkilediğini açıklayan servet etkisi ile (b) fiyat değişimlerinin tüketim üzerindeki etkilerini gösteren reel ankes etkisi arasında ayırım yaparlar.

Servet etkisinin nasıl işlediğini görmek için fiyat düzeyinin sabit olduğunu, faiz hadlerinin ise düştüğünü varsayalım. Bu durum, tahvillerin ve evler gibi öbür sabit varlıkların değerini artırarak kişilerin kendilerini daha zengin saymalarına yol açar, ödünç almanın maliyetini de azaltır. Reel faiz hadlerindeki düşüşün sonucu olarak tüketiciler daha çok harcama yaparlar.

Reel ankes etkisi de tüketimde bir artışa yol açabilir — ama reel faiz hadlerinin yükselmesinden ötürü. Bu sapkın sonuca nasıl varıldığını görmek için fiyatların azaldığını düşünelim. Kişilerin para ankeslerinin reel değeri yükselir. Bu durum, nominal faiz hadleri değişmemiş olsa bile onların servetini doğrudan doğruya çoğaltır. Bir kez daha, tüketiciler daha çok harcama yaparlar.

Bu olasılıkların hiçbiri fazlasıyla kesin değildir. Böylece iktisatçılar, enflasyonun bir başka yoldan tüketimi etkilemesi üzerinde daha çok durmaya başladılar. Bunun reel faiz hadlerindeki değişimlerle ilişkisi yoktur. Diyelim ki 5000 TL borcunuz var. Standart borç anlaşması, anaparanın yılda 500 TL üzerinden 10 yılda geri ödenmesini, o arada ödenmemiş bakiye için de faiz ödenmesini öngörüyor. Reel faiz hadlerinin % 5 düzeyin-

de sabit kalması halinde, enflasyonsuz bir dünyada ilk yıl 750 TL ödersiniz (500 TL anapara, 250 TL faiz). Oysa enflasyonun % 15 düzeyinde seyretmesi halinde ilk yıldaki reel masrafınız 1304 TL olur (500 TL anapara artı 1000 TL faiz, fiyatlardaki % 15 artışla deflate edilince).

Reel faiz haddi değişmese bile enflasyonun yükselmesi, geri ödeme yükünün öne alındığı anlamına gelir — ilk yıllarda yüksek geri ödemeler (reel olarak), sonda düşük geri ödemeler (reel olarak).

Şekil 1, bu «önden yükleme»nin, enflasyon haddi yükseldikçe arttığını gösteriyor. Enflasyon ne kadar hızlıysa, borçlunun ilk yıllarda vadesi gelen borcunun faiz ve taksitlerini ödemek üzere bir kenara koyması gereken miktar o kadar artar — dolayısıyla tüketime ayırabileceği miktar o kadar azalır. Enflasyonun bu etkisinin ekonominin tümü açısından kestirilmesi güçtür. Söz konusu etki, başka şeyler yanında demografiye — büyük borçlar altına giren gençlere karşılık değer yitirmekte olan son rehinlerini temizleyen orta ve ileri yaşlıların sayısına — da bağlıdır.

Bu değişik etkiler, son 10 yılda Britanya'da kişisel tasarrufların davranışını açıklamaya yardımcı olabilir. 1970'lerin ortasında enflasyon borç karşılama maliyetini artırdığı, aynı zamanda da para ankeslerinin değerini aşındırdığı için, eksi reel faiz hadlerine karşın tasarruf oranı yükseliyordu. Kişiler, tasarruflarının bir bölümünü son derece likit biçimde tutarlar — sözgelimi dayanıklı tüketim malları satın almaya ya da üç aylık gaz ve elektrik faturalarını ödemeye hazır olmak için.

Bu fiyatlar hızla yükselirken kişiler, tasarruflarını gelirlerine oranla bile artırmaya karar verebilirler. Böylece eksi reel faiz hadleri tasarruf etmektense borç alıp harcamayı görünüşte daha çekici kılmışken, tasarrufları yükselten güçlerin etkisi gerçekte du-

ha fazla olmuştur.

● Uzun dönemli gelir ve tüketim. İkinci dosyada ilk kez Profesör Milton Friedman tarafından önerilen sürekli gelir varsayımının sözü edilmişti. Friedman, kişilerin tikel bir yıldaki harcamalarının o yılki gelir düzeylerine değil, hayatları boyunca ortalama yıllık «sürekli» gelirleri olacağına inandıkları düzeye bağlı olduğunu öne sürmüştü. Güncel gelirleri sürekli gelirlerinden azsa, aradaki farkı kapatmak için ödünç alırlar; çoksa harcamaya fırsatını kullanırlar.

Bu yaklaşım, değişik bir açıdan Britanya'da ve öteki sanayileşmiş ülkelerin birçoğunda tasarruf oranının gösterdiği davranışa da ışık tutar. 1970'lerin ortaları, kişileri sürekli gelirlerini yeniden değerlendirme zorunda bırakan bir dönem oldu. Petrol fiyatlarının ve işsizliğin artışı, «bolluk çağı»nı sona erdirdi; birçokları reel gelirlerinin yıldan yıla sürekli bir yükeliş göstereceğine inanmaz oldular. Sürekli gelir kestirimlerini aşağı indirenler, tüketimlerini de hemen düşürüp cari gelirlerinin daha büyük bir dilimin tasarruf etmeye başladılar.

Bütün uzun dönemli gelir kavramlarının, kişilerin, gelirlerinin ne olacağına ilişkin beklentilerine bağlı olması doğaldır. Profesör Friedman'ın özgün çalışması, bir uyumlu bekleme modelleri dayanamıyordu: Kişiler sürekli gelirlerini ellerinden geldiğince iyi kestirmeye çalışacaklar, herhangi bir anda da bunun değişmesini ummayacaklardı. Tecrübenin kendilerini tekrar tekrar yanlış çıkarması durumunda kestirimlerini değiştireceklerdi.

Daha yeni çalışmalar, bu yaklaşımı rasyonel bekleme modelleri içerecek biçimde genişletmiştir:

● Rasyonel bekleme modelleri. Bu teori, ortalama bireyin sürekli gelirlerini son derece iyi kestirdiğini varsayar. Bu kestirimler, ilgili bütün tarihi bilgileri — sözelimi kişinin o güne kadarki kariyeri ve kazanç kalıbının

yanı sıra baremler, kişisel ihtiras ve vergilerin muhtemel seyri türünden gelecekle ilgili olarak elde bulunan bütün bilgiler — cinsimlendirirler. Gerçekte ortalama kişinin, sürekli gelirine ilişkin görüşünü, dolayısıyla da tüketimini değiştirmesi için herhangi bir sebep yoktur. Bu yıl ne kadar harcadığı, gelecek yıl ve daha sonra ne kadar harcayacağını gösteren en iyi ipucudur. Tüketim, bir rasgele yürüyüşdür.

Öteki rasgele yürüyüş değişkenleri gibi sürekli gelir ile tüketim de, yeni bilgiler karşısında değişikliğe uğrayabilir. Sözelimi savas çıkarsa, kişiler, gelirlerini artırma planlarından vazgeçerler (ya da hiç değilse ertelerler). Ani hastalıklar, aynı etkiyi doğurabilir. Ama zaman içinde su yüzüne çıkan bir sürü sıradan bilgi, şaşırtıcı olmadığı için tüketimi değiştirmez.

Bu sonucun, iktisat siyaseti ve ekonominin bütününün istikrarı bakımından önemli içermeleri vardır. Bütün uzun dönemli gelir ve tüketim modelleri, bireylerin tüketiminin fazla değişmeyeceğini önerir. Bireyler, gençliklerinde güncel gelirlerini sürekli gelirleri düzeyine çıkarmak için ne kadar kolay borçlanırlarsa, değişme o kadar küçük olur. Tüketim kararlı bir patika izlediği, GSMH'nin de aşağı yukarı üçte ikisini oluşturduğu için, bir bütün olarak ekonominin görüntüsü oldukça kararlıdır.

Ne var ki bu yatıştırıcı mesaj, kişilerin ne tür bekleme modelleri sahip olduklarına bağlıdır. Friedman'ın uyumlu bekleme modelleri dayalı temel modelinde kişilerin, sürekli gelirlerinin değiştiğinin farkına varmaları için güncel gelirdeki değişimin bir süre devam etmesi gereklidir. Tüketimlerinin ayarlanması, buna uygun düşen bir yavaşlıkta olur. Herhangi bir kişinin geliri belirli bir yılda 5000 TL arttığında, o kişinin başlangıçta bu artışın hepsini tasarruf etmesi — ancak sürekli gelirinin 5000 TL arttığına inandığı zaman daha çok harcaması — mümkündür. Bir başka deyişle

marjinal tüketim eğsinimi başlangıçta sıfırdır; kişinin gelirinin artırılması, tüketim harcamaları üzerinde herhangi bir çarpan etkisi yaratmayacaktır.

Rasyonel bekleyişler söz konusuysa, çarpan tamamen farklı olabilir. Kişi, ek 5000 TL'nin gelecek yıllarda devam edeceğine inanmakta haklı olabilir; dolayısıyla sürekli gelirine ilişkin kestirimini hemen değiştirir. Bu durumda 5000 TL'nin bir bölümünü birinci yılda harcar. Marjinal tüketim eğsiniminin sıfırdan büyük olması, ekonominin bütününde harcamalar üzerinde bir çarpan etkisi yaratılması anlamına gelir. Bu, Keynes'ci tüketici davranışı modellerine uygundur — ve rasyonel bekleyişlerin, Keynes'ci tahlili yıkmak şöyle dursun, onu aslında güçlendirebileceğine ilişkin önemli bir örnektir.

Yatırım Niyetleri

Aşağı yukarı 20 yıl öncesine dek iktisatçılar, yatırımı sermaye mallarına yönelik bir harcama akımı olarak ele alırlardı; nasıl ki tüketim de tüketim mallarına yönelik bir harcama akımıydı. Bu yaklaşım değiştirilerek yatırım iki sermaye stoku arasındaki fark olarak görülmeye başladı: Firmaların fiilen sahip oldukları sermaye miktarı ile istedikleri miktar arasındaki fark.

Bu yeni perspektif — mesleki kuşdilineki adıyla «stok ayarlaması» — öteki iktisadi değişkenlere uygulanabilir. İleriki dosyalardan birinde hükümetin bütçe açığının ekonominin geri kalan bölümü üstündeki etkileri irdelenirken bu perspektiften yararlanılacaktır. Şu aşamada söz konusu perspektifin, yatırımı kavranması daha kolay bir kavram haline nasıl getirdiğini görelim. Perspektif, özellikle, yatırımın, kâr maksimumlaştıran firmalara dayalı geleneksel çerçeve içerisinde tahlil edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Gelecekteki kârlar dizisi uygun bir faiz haddiyle iskonto edilip bugünkü değerlerle ifade edildiğinde ilave bir sermaye birimi satın almanın maliyeti bununla elde edilecek kâra eşit olduğu zaman, şirketler arzuladıkları sermaye stokuna ulaşırlar. Sermayenin marjinal maliyeti gelecekteki kârlarının bugünkü iskonto edilmiş değerinden küçükse, daha çok sermaye satın almakta — yani yatırım yapmakta — şirketin çıkarı vardır. Bunun net yatırım olduğuna dikkat edelim; şirketler mevcut sermaye stoklarının aşınıp yıpranmış bölümlerini yenilediklerinden, her zaman süregelmekte olan bir miktar da gayri safi yatırım vardır (şu var ki yenileme yatırımlarını bile ancak kârlı olduğunu düşündüklerinde yaparlar).

Bu model, yatırımların üç ana değişkenin etkisi altında olduğunu açıklığa kavuşturmaktadır: (a) Sermaye mallarının fiyatı; (b) gelecekteki kârların, daha çok sermaye satın almakta kullanılacak borcun taksitlerini karşılamaya yetip yetmeyeceğini belirleyen faiz haddi; ve (c) yatırımdan elde edileceği umulan kârlar. Bir şirket, fiili sermaye stokunun arzuladığı stoka eşit oluşu dolayısıyla dengedeysen, ancak bu üç değişkenden birinde ya da birkaçında ortaya çıkacak bir değişme onu dengeden uzaklaştırır.

Dengeye dönmesi çok sürer mi — ya da başka bir biçimde söyleyecek olursak, yatırımın, bu üç değişkenden herhangi birinde meydana gelecek bir değişmeye cevap vermesi ne kadar zaman alır? Diyelim ki (c) değişti: Şirketler, dışsal sebeplerden (yeni teknoloji gibi) ötürü gelecekteki kârlara ilişkin iyimserlikleri arttığında daha çok yatırım yapmak isteyeceklerdir. Gel gelelim sermaye malları arz eden sanayi, bu ek talebin hepsini karşılayamadığından fiyatları yükseltir. Bu durum, bazı şirketleri, sermaye malları fiyatı yeniden düşünceye kadar yatırım planlarını ertelemeye iter.

Şimdi rasyonel bekleyişleri işin içine

sokalım. Bu yaklaşım, tüketimi nasıl kişilerin yaşam boyu geliriyle belirlenen bir büyüklük olarak ele alıyorsa, yatırımların uzun dönemli ögesine — gelecekteki kârların bugünkü değeri — de merkezi bir rol verir. Aynı yaklaşım göre bugünkü değer, eldeki bütün bilgileri cisimlendirir ve ancak önceden umulmayan olguların ortaya çıkması halinde değişir.

Şekil 2 ile 3, yatırımın yeni bilgiler karşısında nasıl değişebileceğini göstermektedir. Şekiller, denge bozulduğu zaman en hızlı uyum gösteren değişkenin sermaye malları fiyatı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Şekillerde yatırımlar, ilkin, şirketlerin istedikleri sermaye stokuna sahip oldukları ve yalnızca yenileme yatırımı yaptıkları bir «durağan durum»dadır.

Şekil 2'de faiz hadleri, T_1 döneminde, hiçbir şirketin beklemediği bir anda düşer. Bunun üzerine firmalar, daha çok yatırım yapmak isterler. Sermaye mallarının fiyatları ansızın yükselir. Yükselen fiyatlar daha çok arz doğurduğundan, fiili yatırımlar da ansızın — A'dan B'ye — yükselir. Firmalar, bir süre net yatırımın yanı sıra daha çok yenileme yatırımı yaparlar (sermaye stoku büyüdüğü için). Net ile yenileme arasındaki fiili ayrım çizgisi, matematiksel olarak saptanabilmekle birlikte AC doğrusunu oldukça yakından izler.

Zamania firmalar, yapmak istedikleri bütün ek yatırımı yapmış ve aynı karar yenileme yatırımı patikasına dönmüş olacaktırlar. Bu yeni patika, I_2 , ilkinden, I_1 'den elbette daha yüksek olacaktır; çünkü sermaye stoku büyümüş, dolayısıyla daha çok yenileme yatırımına ihtiyaç gösterir hale gelmiştir.

Şimdi de şekil 3'e geçelim ve faiz hadlerindeki düşmenin beklenmeyen bir olay olmadığını varsayalım. Şirketler, fiilen T_1 döneminde gerçekleşen düşüşü daha T_0 döneminde kestirmektedirler. Faiz hadleri düşer düşmez sermaye malları fiyatının ansızın

yükseleceğini bildiklerinden, daha erken satın almakla kârlı çıkacaklarını hesaplarlar. Ne var ki T_0 döneminde iki sebepten ötürü her şirket daha çok sermaye malı satın almaz.

(a) Firmaların hepsi, ek sermaye biriminden aynı getiri haddini elde etmez; kısa dönemli getirileri daha yüksek olanların erken davranma eğilimleri daha fazla olur.

(b) Kimi firmaların, faiz haddi fiilen düşünceye kadar daha çok yatırım yapmaya gücü yetmez. T_0 'da geçerli olan hadde daha çok sermaye malı satın almayı kârlı bulmazlar.

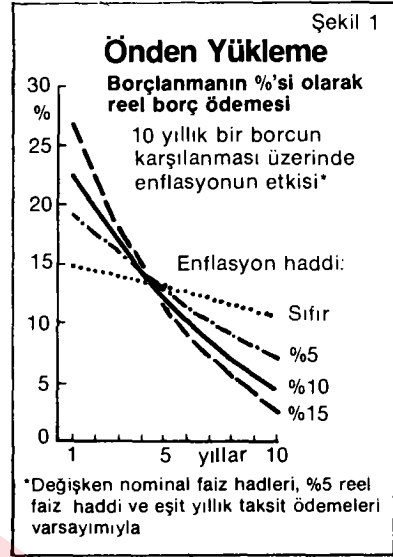
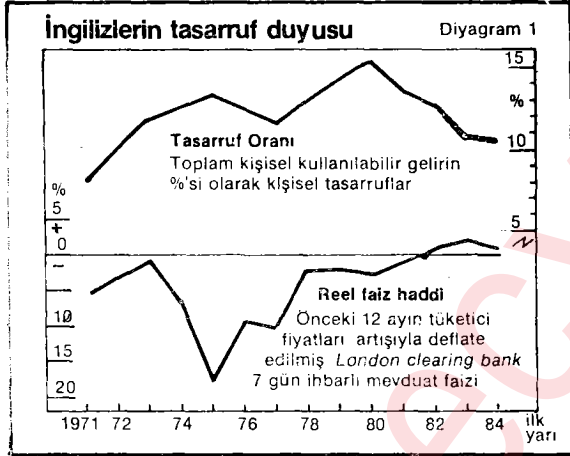
T_1 'den önce, yani erken davranan şirketler, gerçi sermaye malları fiyatını yukarıya çekerler, ama bütün firmaların faiz hadlerinin düşmesini beklemleri halinde çıkacağı kadar yukarıya değil. Dolayısıyla T_0 'da yatırımlar, A'dan D'ye yükselir (Şekil 3).

T_0 ile faiz hadlerinin fiilen düştüğü T_1 arasında, cari faiz haddi yakında düşeceği için ek sermaye malı satın almaya gücünün yeteceğine karar veren firma sayısı artar. Bu nedenle yatırımlar yığılmaya devam eder. Ek harcamaların bir bölümü gene yenileme yatırımları içindir, çünkü sermaye stoku artmıştı; AF doğrusu, net yatırım ile yenileme yatırımları arasındaki ayrım hakkında fikir verir.

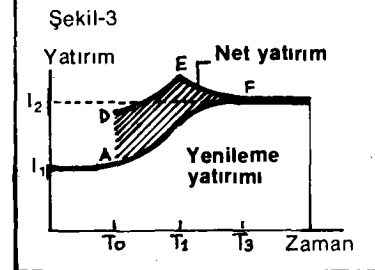
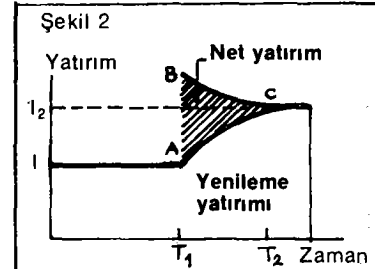
Faiz hadleri düştüğünde yatırımlar E'ye çıkmıştır. Aynen şekil 2'de olduğu gibi daha sonra yatırım hızı yavaşlamaya başlar ve bu yavaşlama, firmalar, daha yüksek yenileme yatırımı düzeyinde durağan duruma tekrar ulaşıncaya kadar sürer.

Rasyonel beklayişler tahlilinde yatırımlar, firmaların yalnızca geçmişin etkisinde kaldıkları bir modelde olduğundan muhtemelen daha sarsaktır. Bununla birlikte, rasyonel beklayişler açısından ele alınan tüketicinin tersine, bir rasgele yürüyüş haline gelmezler, Aradaki fark, şirketlerin, belirsiz geleceğin kimi yönlerini kavramış olmalarıdır (oysa tüketici-

ler için geleceğin ya bütünüyle bilinmesi ya da bütünüyle bilinmemesi söz konusudur). Firmalar, sermaye mallarının fiyatı üzerine spekülasyon yapabilirler; bazıları fiyatın çok geçmeden yükseleceği inancıyla yatırım yaparken bazıları düşeceği umuduyla yatırımlarını erteleyebilirler.

Kaynak: Dünya Bankası

iktisat dergisi

AYLIK DERGI
Mart 1985 • Sayı 244 • 250 TL (KDV Dahil)

Dünyada ve Türkiye'de Sosyal Demokrasi

Mehmet Ali Aybar
İsmail Cem
Nazlı Ilıcak
Ahmet Kotil
Ayşe Öncü
Gülner Savran
Erdoğan Tokgöz
Hülya Tufan
Mehmet Tütüncü

Abone Adresi:
Cumhuriyet Cad. 27/6
Taksim - İstanbul

iktisat dergisi

AYLIK DERGI
Ekim 1984 • Sayı 239 • 200 TL

V. Plan ve Planlama

Yıldırım Aktürk • Nihat Falay • Adnan Kahveci
Yakup Kepenek • Ahmet Kılıçbay • Bilsay Kuruç
Yalçın Küçük • Bilge Okay • Tunç Tayanç

Torino Konseylerinden
Cambridge Kolejlerine

Piero Sraffa 1898-1983

YeniGündem

MECLİSLERİN
ANATOMİSİ

YeniGündem

İÇİŞİLER MÜDÜRÜ
Sol, sağ, bütün
uluslararası
ortakmadır

Gündeminizde,

Politika, işçi sorunları, çevre, silahsızlanma, barış,
insan hakları, toplum, insanlar, ekonomi,
kültür ve sanat varsa,

YeniGündem de vardır...

EKLER'de

Demokrasiler'de

Siyasi partiler, bürokrasi,
özgürlükler, yargı, ceza

YeniGündem

15 GÜNLÜK SİYASİ DERGİ

İletişim Yayınları Klodfarer Caddesi İletişim Han
Cağaloğlu Tel: 520 14 53/54/55

Garanti Bankası. Ekonomik Gelişme İçin “İstikrarlı Bankacılık”a inanıyor.

Ülkemiz ekonomisinin gelişmesinde üzerine düşen sorumlulukların idraki içinde olan Garanti Bankası, her zaman istikrarlı hareket etmiş ve böylece itibar kazanmıştır.

GARANTİ BANKASI

190 Mercedes'ler

Dinamizm ve konfor. Mercedes emniyetiyle...

Sürüşte "dinamizm", otomobilin çeviklik, sürat ve her koşulda seri hareket edebilme özelliğidir.

190 Mercedes'lerin kalkış ve hız kazanmadaki çevikliği, sürati, üstün çekiş gücü, verimine oranla ekonomik yakıt tüketimi, güçlü motorunun sağladığı özellikleridir.

Hava direncini en az düzeye indiren aerodinamik yapısının, hız kazanmaya ve yakıt tüketimindeki inanılmaz ekonomiye katkısı büyüktür.

Dinamik sürüşün gereği olan mükemmel gidiş ve dengeyi, viraj yatkınlığını, tekerleklerin yola tutunma yeteneğini, yüzyılın en büyük teknik aşaması olan multi-link arka aks kazandırır.

Hassas direksiyon, tüm sürüş hareketlerini anında cevaplandırır.

Fren emniyeti en üst düzeydedir.

Gövdenin dayanıklılığı ve darbe enerjisini dağıtıcı özelliği, sürücü ve yolcu emniyete alır.

Sessiz ve güçlü dizel motoruyla 190 D, aynı dinamik performansı, şaşırtıcı bir yakıt ekonomisiyle sunar.

	190 D	190	190 E
Güçü	72 DIN/BG	105 DIN/BG	122 DIN/BG
Yakıt tüketimi	5.3 lt/100 km. (90 km/s. ile)	6.5 lt/100 km. (90 km/s. ile)	6.4 lt/100 km. (90 km/s. ile)
Azami sürat	160 km/s.	185 km/s.	195 km/s.

Mercedes teknolojisinin sürüş dinamizm katan yepyeni boyutu 190 Mercedes'ler, tüm özellikleriyle, geleneksel Mercedes kavramının seçkin ürünleridir.

Mercedes-Benz

OTOMARSAN

DAIMLER-BENZ AG Türkiye Genel Müessil
Londra Asfaltı Yenibosna/Bakırköy-İstanbul Tel: 584 50 01

